

İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Emrah TERZİ

Kütahya- 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ

Danışman:
Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Hazırlayan:
Emrah Terzi

Kütahya- 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan..... (İmza)

Üye..... (İmza)

Üye..... (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “İstanbul İstiklal Mahkemesi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Emrah TERZİ

Özgeçmiş

01.09.1989 tarihinde Rize ilinin merkez ilçesinde, çay üreticisi bir baba ve ev hanımı bir annenin üçüncü ve son çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk ve ortaokul eğitimlerini Rize ay İlköğretim okulunda tamamladı. Liseyi Rize Fener Lisesinde tamamladıktan sonra üniversite eğitimimi Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde aldı. 30.06.2015 tarihinde Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. Mezun olmasının ardından yine 2015 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih bölümü, Cumhuriyet Tarihi anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Yüksek lisans eğitimi sırasında özel sektörde çeşitli alanlarda çalıştı. Şu an hala Assist bünyesindeki kamu projesi olan MHRS’de çalışmaktadır. Yüksek lisans eğitimini tamamladıktan sonra kendi alanına yönelip bir tarihçi olarak çalışma hayatında yer almayı planlamaktadır.

ÖZET

İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ

TERZİ, Emrah

**Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ
Haziran, 2019, 103 sayfa**

Farklı farklı yer ve zamanlarda kurulan İstiklal Mahkemeleri 1920-1927 yılları arasında faaliyet göstererek Türkiye Cumhuriyeti tarihinde büyük öneme sahip olmuştur. İstiklal Mahkemeleri bulunduğu dönemin şartlarına ve kurulduğu bölgenin özelliklerine göre farklılıklar göstermiştir. Fakat genel hatlarıyla mahkemeleri gruplandırmak gerekirse bu mahkemeleri Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası İstiklal Mahkemeleri olarak ayırabiliriz. Cumhuriyet öncesinde yani Millî Mücadele döneminde faaliyet gösteren mahkemeler var olma mücadelesi niyetiyle kurulduğu için ihtilal mahkemeleri olarak adlandırılırken, Cumhuriyet sonrası İstiklal Mahkemeleri ise Cumhuriyet rejiminin devamını sağlamak ve inkılapların gerçekleşmesine yardımcı olmak maksatlı kuruldukları için inkılap mahkemeleri olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri'nden olan İstanbul İstiklal Mahkemesi ele alınmıştır. Bu kapsamda mahkemenin kuruluşu öncesi siyasi durum, mahkeme üyeleri, mahkemenin faaliyetleri ve baktığı davalar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bununla beraber bu çalışmada mahkemenin kuruluş amacı olan halifelik sorunu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstiklal Mahkemeleri, İstanbul İstiklal Mahkemesi, Halifelik

ABSTRACT**ISTANBUL INDEPENDENCE TRIBUNAL****TERZİ, Emrah****M.Sc.Theis, Republic of Turkey History Department****Supervisor: Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ****June, 2019, 103 pages**

Founded in different places and different times by operating between the Republic of Turkey on Independence Tribunals 1920-1927 year has been of great importance. The Independence Tribunals differed according to the conditions of the period and the characteristics of the region in which it was established. However, if we need to group the tribunals in general terms, we can separate these tribunals as Independence Tribunals before and after the Republic. While the tribunals that were active before the Republic, ie during the National Struggle, were called with the intention of the struggle for existence, they were called the revolutionary tribunals. After the Republic, the Independence Tribunals are called reform tribunals the purpose of ensuring the continuation of the Republican regime and helping to realize the reforms.

In this study, Istanbul Independence Tribunal which is one of the Independence Tribunals of Republic Period is discussed. In this context, the political situation before the establishment of the tribunal, the members of the tribunal, the activities of the tribunal and the cases that the tribunal is looking at are examined in detail. In this tribunal, the caliphate issue which is the purpose of the tribunal was examined.

Keywords: Independence Tribunals, Istanbul Independence Tribunal, Caliphate

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı hazırlarken geçirdiğim süreçte benden yardımlarını esirgemeyen TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı'nda çalışan Osmanlıca Tercüman Sebile Yıldız AYBAK'a ve bana bu Yüksek Lisans Tez Çalışması sırasında yönlendirmelerde bulunan değerli danışman hocam Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ'ye teşekkürlerimi borç bilirim

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM İSTİKLAL MAHKEMELERİ

1.1. MAHKEMELERİN KURULUŞU ÖNCESİ SİYASİ DURUM	4
1.1.1. Mondros Mütarekesi Sonrası Osmanlı Devleti.....	4
1.1.2. Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Gruplanmalar	5
1.1.3. Büyük Millet Meclisinin Uğraştığı Sorunlar	7
1.2. MAHKEMELERİN KURULUŞ SEBEPLERİ.....	8
1.2.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri	8
1.3. CUMHURİYET ÖNCESİ İSTİKLAL MAHKEMELERİ	9
1.3.1. Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri	11
1.3.2. İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri.....	22
1.4. CUMHURİYET SONRASI İSTİKLAL MAHKEMELERİ.....	30
1.4.1. Ankara İstiklal Mahkemesi	31
1.4.1.1. Hilafetin Kaldırılması.....	31
1.4.1.2. Şeyh Said Olayı, Takrir-i Sükûn Kanunu ve Şark İstiklal Mahkemeleri	34
1.5. MAHKEMELERİN BAKTIĞI SUÇLAR VE UYGULAMALAR.....	36

İKİNCİ BÖLÜM İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ

2.1. MAHKEMENİN KURULUŞU ÖNCESİ SİYASİ DURUM	39
2.1.1. Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyetin İlanı	39
2.1.2. Halifeliğin Kaldırılması Süreci	42
2.1.3. Ağa Han'ın Başbakan İsmet İnönü'ye Mektubu	45
2.1.3.1. III. Ağa Han.....	49

2.1.3.2. Amir Ali	50
2.2. MAHKEMENİN KURULUŞU VE BASINA YANSIMALARI.....	51
2.3. MAHKEME ÜYELERİNİN SEÇİMİ VE BİYOGRAFİLERİ	54
2.3.1. Başkan İhsan Bey.....	54
2.3.2. Savcı Vasıf Bey	55
2.3.3. Üye Refik Bey	55
2.3.4. Üye Asaf Bey.....	56
2.3.5. Üye Cevdet Bey	57
2.4. MAHKEMENİN GÖREVE BAŞLAMASI.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİNİN ÇALIŞMALARI	
3.1. MAHKEMENİN BAKTIĞI DAVALAR	64
3.1.1. Gazeteciler Davası	67
3.1.2. Lütfü Fikri Bey Davası	72
3.1.3. Hacıdedezade İbrahim Edhem Efendi Davası	75
3.2. MAHKEMENİN GÖREVİNİN SONA ERMESİ.....	79
3.3. MAHKEMENİN ÇALIŞMALARI VE ALDIĞI KARARLARIN BASINDAKİ YANSIMALARI	80
3.4. TÜRK SİYASİ HAYATINA İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİNİN ETKİSİ.....	82
SONUÇ.....	84
EKLER.....	86
KAYNAKÇA	97
DİZİN	103

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1.1: Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri İdam Miktarı, Beraat Miktarı ve Maznun Miktarını Gösteren Tablo	21
Tablo 1.2: İşlenen Suça Göre İstiklal Mahkemelerince Verilen Cezalar	37

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerince Yargılanan Maznun Miktarlarını Gösteren Grafik	20
Şekil 1.2: Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerince İdam Edilenlerin ve Beraat Edenlerin İstatistiksel Verileri	22

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
b.s.	Basım
C	Cilt
CZ	Celse Zabıtları
D	Devre
GCZ	Gizli Celse Zabıtları
s	Sayfa Numarası
S	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
ZC	Zabıt Ceridesi

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin belli bir dönemine iz bırakan İstiklal Mahkemelerinin kurulma kararı, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından yaklaşık altı ay sonra 18 Eylül 1920 tarihinde alınmıştır. Millî Mücadele'nin tüm hararetiyle devam ettiği ve var olma mücadelesinin verildiği bir dönemde kurulan ve bu mücadelenin kazanılmasının önünde en önemli sorunlardan birisi olarak karşımıza çıkan asker kaçakları meselesini halletmeyi amaçlayan İstiklal Mahkemeleri, sadece bununla yetinmeyip bu süreç içerisinde çok önemli görevleri üstlendiler.

Millî Mücadele'nin kazanılması ve Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte farklı zamanlarda ve farklı şehirlerde kurulan İstiklal Mahkemeleri, olağan üstü yetkilere sahip yargı mekanizmaları olarak çalışmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anadolu toprakları üzerindeki otoritesini tesis etmesinin en büyük faktörleri arasında yer almıştır.¹ Ancak Fransız İhtilal Mahkemelerini örnek alarak kurulan ve bu açıdan ihtilal mahkemeleri niteliğine sahip olan bu mahkemeler, hiç şüphesiz ideal yargı organları değillerdi. Çünkü olağanüstü ortamın gerekleri doğrultusunda, hukuki olmaktan çok siyasi ve tarihi zorunluluklara dayanarak hareket etmekteydiler²

İstiklal Mahkemeleri Heyeti başlangıçta üç kişiden oluşmaktaydı. Daha sonra dört kişiye çıkarılan heyet üyeleri, milletvekillerinden oluşmaktaydı. Olayların olduğu bölgelere giden ve yargılamaları halka açık bir şekilde yapan mahkemelerin kararları kesindi ve temyizi hakkı bulunmamaktaydı. Mahkemelerin olağan üstü şartlarda kurulması ve geniş yetkilerle çalışmalarına rağmen Meclis, verilen bazı kararları kanuna aykırı görerek soruşturma açıyor ve mahkemelerin verdiği cezaları iptal edebiliyordu. Ayrıca bir denetim mekanizması olarak, mahkemeler belli aralıklarla faaliyetleri hakkında Meclis'e rapor sunmaktaydılar³

Bunun yanında Mahkemelerin geniş yetkilerle çalışmasına ve bazı faaliyetlerine yönelik Meclis'te güçlü bir muhalefet de oluşmuştu. Örneğin mahkemelerin kaçakları ile ilgili verdiği bazı kararlar eleştirilere neden olmuş, özellikle yakalanamayan asker kaçaklarının evlerinin yakılması, yerlerine aileden yakın bir

¹ Mete Tuncay, "İstiklal Mahkemeleri" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, 1983, s.938.

² Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Kitapevi, Ankara 2009, s.152.

³ Taha Akyol, *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s.100.

akrabanın askere alınması veya köy, mahalle halkına ağır para cezalarının verilmesi Meclis'te sert tartışmaların meydana gelmesine neden olmuştu. Ancak mahkemelerin bu tür olumsuz bazı uygulamalarına rağmen ülkede huzur ve güvenliğin sağlanmasında çok önemli işler yapan bu mahkemelerin faaliyetlerine genel anlamda olumlu yaklaşılmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra ise üç tane İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Bunların ilki hilafet tartışmaları sırasında İstanbul'da kurulan İstanbul İstiklal Mahkemesidir ve iki buçuk ay gibi kısa bir süre faaliyet göstermiştir. Bu kısa sürede görev yapmasına karşın dışarıdan yeni kurulan Türk devletinin iç işlerine direk olarak karışılmasının hukuki karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİKLAL MAHKEMELERİ

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu’da hüküm süren kargaşayı ortadan kaldırmak maksadıyla Büyük Millet Meclisi tarafından kurulan özel mahkemelere İstiklal Mahkemeleri denmektedir. İstiklal Mahkemeleri Cumhuriyetin ilanına kadar aktif bir şekilde kullanıldığı gibi Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemlerde de kullanıldığı görülmektedir. Bu mahkemeler görevleri sebebiyle Cumhuriyet evveli ve Cumhuriyet ahiri İstiklal Mahkemeleri olarak ayrılmıştır. Cumhuriyet öncesi İstiklal Mahkemeleri’nin faaliyetleri Anadolu’yu işgalden kurtarmayı ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin otoritesini sağlamayı kapsarken, Cumhuriyet sonrası İstiklal Mahkemeleri’nin faaliyetleri ise Millî Mücadele’de ön planda olan kişiler arasında geçen siyasi anlaşmazlıklar ve inkılaplar üzerinedir.⁴Bu sebeple İstiklal Mahkemeleri Cumhuriyet evveli ve Cumhuriyet ahiri İstiklal Mahkemeleri olarak tasnif olmuştur. Cumhuriyet evveli İstiklal Mahkemeleri de kuruluş amacı ve kuruldukları zaman aralığına göre birinci ve ikinci dönem İstiklal Mahkemeleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

1.1. MAHKEMELERİN KURULUŞU ÖNCESİ SİYASİ DURUM

1.1.1. Mondros Mütarekesi Sonrası Osmanlı Devleti

1. Cihan Harbi İttifak Devletleri yanında katılan Osmanlı Devleti savaşı mağlup olarak bitirmiş ve savaş sonunda Mondros’u kabul etmek durumunda kalmıştır. İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan bu anlaşma ile Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri’ne teslim olmuştur. Anlaşmanın ağır şartları gereği Osmanlı ordusu dağıtılacak, cephane, silah ve ulaşım yolları İtilaf Devletleri’ne bırakılacak, İtilaf Devletleri’ne işgal hakkı tanınacak ve doğu bölgesinde Ermenistan kurulacaktı. Bu şartlar altında Osmanlı Devleti fiilen sona ermiştir.⁵

Mondros Mütarekesi sonucu işgale uğrayan Anadolu’da halkın gayretleriyle ülkenin bağımsızlığını hedefleyen fakat kuruluş neticesiyle bölgesel olan birtakım cemiyetler kurulmuştur. “Redd-i İlhak” ve “Müdafaa-i Hukuk” cem’iyetleri olarak bilinen bu cem’iyetler ile millî mücadele başlatılmıştır. Anadolu’nun işgaline tepki olarak Doğu Anadolu’da kurulan Erzurum Kongresi ise bir öncü nitelik taşımaktadır.

⁵ Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, 1.bs., Bilgi Yayınları, Ankara 1975, s.17

Kongrede kurulan “Heyet-i Temsiliye” ile Osmanlı idaresinde bulunan yürütme yetkisi halka geçmiş oldu. Başta kuruluş amacı bölgesel olan Erzurum Kongresi daha sonra Sivas’ta kurulan kongrede ulusal nitelik kazanmıştır. Şöyle ki; Sivas Kongresi ile Anadolu’yu bölgesel olarak müdafaa eden cemiyetlerin birleştirilip ulusal müdafaanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu maksatla tüm müdafaa cem’iyyetleri “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cem’iyyeti” ismi altında birleştirilmiştir.⁶

1.1.2. Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Gruplanmalar

Anadolu’nun müdafaası için uğraşan halk güçleri, bağımsızlıklarının kendi azim ve kararlarından geçtiğini bilerek bir an önce seçimlerin olmasını ve bir meclisin kurulmasını istemiştir. 12 Ocak 1920 tarihinde son kez açılan Mebusan Meclisi Misak-ı Milli’yi onaylayıp ilanı üzerine rahatsızlık duyan İtilaf Devletleri İstanbul’u işgale girişmişlerdir. Dersaadet’in işgali ile de Osmanlı resmen yıkılmış oldu. Bu durumu fırsata çeviren Mustafa Kemal Paşa Ankara’da son derece yetkili yeni bir meclis kuracağını açıklamıştır. Kurulacak olan meclisin her ilden beşer üyenin katılımıyla ve on beş gün içerisinde kurulması gerektiğinin ifade edildiği on iki maddeden oluşan genelge de meclisin kurulma amacı ve görevi net bir şekilde ifade edilmiştir. Şöyle ki; olağanüstü yetkilerle kurulan bu meclis milleti yönetmek ve denetlemek maksadıyla oluşturulmuştur.⁷

“Ankara’da olağanüstü yetkilere haiz bir meclis, milleti yönetmek ve teftiş etmek üzere edecektir.”⁸

1920 yılı 23 Nisan itibariyle açılan TBMM’e, yasama, yürütme, yargı yetkilerini elinde bulunduran normal parlamentolardan farklı üstün yetkilerle donatılmıştır bir meclistir. Birinci Meclis olarak da bilinen Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilerinden dolayı ihtilal meclisi olarak görüldüğü gibi bazı yazarlar tarafından da diktatör bir meclis olarak da nitelendirilmiştir.⁹

1920 yılı 23 Nisan itibariyle açılan TBMM’e, yasama, yürütme, yargı yetkilerini elinde bulunduran normal parlamentolardan farklı üstün yetkilerle

⁶ Aybars, Ergün *İstiklal Mahkemeleri*. 1.bs., Bilgi Yayınları, Ankara 1975, s. 24.

⁷ Akyol, Taha. *Atatürk’ün İhtilal Hukuku*. Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2012, s. 14.

⁸ *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 281-282

⁹ Tunaya, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2002, s. 272

donatılmıştır bir meclistir. Birinci Meclis olarak da bilinen Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilerinden dolayı ihtilal meclisi olarak görüldüğü gibi bazı yazarlar tarafından da diktatör bir meclis olarak da toplanmışlardır.¹⁰ Her ne kadar amaç aynı olsa da mebuslar arasında yöntem konusunda ayrılıklar yaşanmıştır. En çok ayrılığa düşülen konuların başında ise Birinci Meclis'in yargı erkini yerine getiren İstiklal Mahkemeleri olmuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin açılışı esnasında bütün mebuslar “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cem’iyyeti “mensubu meclise katılmalarına rağmen daha sonrasında bu cemiyet adı ile “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu” kurulmuştur. Bu grup birinci grup olarak da adlandırılmaktadır. Nitekim bazı mebuslarda bu grubun dışında bırakılmıştır ve sonuç olarak mecliste gruplaşmalar başlamıştır. Hüseyin Avni Bey bu gruplaşmanın meclisin kurulmasındaki esas maksadın dışına çıkıldığını belirterek ikinci grubun liderliğini yapmıştır.¹¹ Esasında birinci gruba ikinci grup Mustafa Kemal’e muhalif olanlar ve olmayanlar olarak ayrılmıştır. Çünkü ikinci grubu oluşturan mebuslar aynı anda meclis başkanlığı görevini yürüten Mustafa Kemal’in bir gruba mensup olmasını hatta grubun lideri olmasını kendilerince uygun görmüyorlardı.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Verilen yazıda imzam var. Baş komutanlığa Yüce Meclis izin vermiştir. Vekilin yapacağı vekalette asillik hukukunu razı etmek esasıyla kabul ediyorlarsa, bunu düzeltsinler ki kendilerine izin vermekle, Meclis hakkını vermiş olmaz. Hakkından faydalanmasına razı olmuştur. Yoksa bu, salâhiyet Yüce Meclis’den razı edilmiş anlamına gelmez. Fikirlerini düzeltsinler Kesinlikle bu şekilde değildir. Bundan dolayı Meclis anlamına gelmez. Hayır, Paşa buyurduklarına göre Meclis Başkomutan anlamına gelmez. Bundan dolayı böyle bir bildiri verebilmek için ve böyle bir madde müzakere edilebilmek için o madde ortadan kaldırılmalıdır. Ondan sonar ise ben derim ki Bu şekilde Meclis Başkomutanlığın vazifesini kullanmağa müsaade ettiler. Madde bu manadadır. Yoksa Meclis kendi hukuk ve vazifesini kendinden yok ederek Paşa’ya vermiş değildirler.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla) — Vakıa benim görevim çoktur ve çok önemlidir. Detaylarla uğraşamam. Fakat efendiler hiçbir yerde Başkumandanlar ayrıntılarla uğraşamaz. Hatta diğer kumandanlar da ayrıntılarla uğraşamaz. Ayrıntılarla

¹⁰ Akyol, a.g.e., s.19-20

¹¹ Muhammed Ali, *TBMM Hükümeti Birinci Meclis (1920-1923)-I*, <https://ilimcephesi.com/tbmm-hukumeti-birinci-meclis-1920-1923-1/> [05.03.2019]

*uğraşacak memurları, makamları vardır. Yüce meclisinin pekâlâ bilir ki Erkânı Harbiyesi vardır, Müdafaa-ı Milliye Vekâleti vardır. Efendiler, onlarla iştigal eden memurlardır. Eğer o memurlar alâ meratibihim vazifelerini yapmıyorlarsa benden istizah edebilirsiniz; nevakısı vaki ise ona göre tedbirinizi alabilirsiniz. Ondan dolayı Yüce Meclisinin seçeceği teftiş heyeti Erkânı Harbiye-i Umumiyenin, orduların namütenahi işlerine, namütenahi memurlarına tekabül edemez*¹²

Birinci grup ve ikinci grup arasında belirgin bazı farklar bulunmaktadır. Şöyle ki birinci grup inkılapçı, demokrat, yenilikçi bir düşünce yapısına sahipken ikinci grup daha muhafazakâr, halkçı bir zihniyete sahiptir.¹³ Birinci grup ile ikinci grubu keskin bir şekilde birbirinden ayırmak gerekirse birinci grup “inkılap” derken ikinci grup “ihtilal” demiştir.¹⁴

Mecliste oluşan ikilik ortamının yarattığı sorunlardan rahatsızlık duyan Mustafa Kemal üç kez meclisi kapatma seviyesine gelmiştir. Bu sebepten de ikinci dönem meclis seçimlerinde bu duruma mahal vermemek için muhalif mebuslara mecliste yer vermemiştir ve bu şekilde tek partili rejim sağlanmıştır.¹⁵

1.1.3. Büyük Millet Meclisinin Uğraştığı Sorunlar

Nice zorluklarla kurulan Büyük Millet Meclisi kendini benimsetmek ve milli mücadeleyi layıkıyla yerine getirebilmek için çeşitli sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. İstanbul Hükümeti’nin milli mücadele karşısı tutumları bu sorunların başında gelmekteydi. İstanbul Hükümeti milli mücadele için çabalayan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının hakkında çeşitli suçlamalarda bulunmuş ve propagandalar yapmıştır. Bu suçlamalar karşısında Büyük Millet Meclisi açıldıktan altı gün sonra Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun ilk maddesinde meclisin esas kuruluş sebebinin hilafeti, saltanatı ve Osmanlı Devleti topraklarını düşmanın elinden kurtarmak olduğunu belirterek bu suçlamalara cevap vermiştir. Yine İstanbul Hükümeti tarafından desteklenen iç isyanlarda uğraşılan bir diğer sorundur. Uzun geçen savaşlar sonrası halktaki yoksulluk ve bıkkınlık, asker kaçakları ve İstanbul Hükümeti’nin zor

¹² TBMM, CZ., D.1, C.2, s.208.

¹³ Dündar, Tahir, “Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

¹⁴ Uyar, Hakkı. “Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)”, s. 4

¹⁵ Akyol, a.g.e., s.155.

durumdaki halkı kıskırtması bu isyanların sebebini oluşturmuştur. Bu ayaklanmaların çoğu Kuvayı Milliye birlikleri ve Çerkez Ethem tarafından bastırılmıştır.¹⁶

1.2. MAHKEMELERİN KURULUŞ SEBEPLERİ

İstiklal Mahkemeleri öncelikli olarak asker kaçaklarını önlemek, bölgede güvenliği sağlamak ve yeni kurulan hükümetin otoritesini kabul ettirmek maksatlı kurulmuştur. Daha sonra bu mahkemelerin kapsamı genişleyerek yolsuzluk, casusluk, vatana ihanet, saldırı, eşkıyalık gibi suçları da yargılamaya başlamıştır.¹⁷

Mondros'dan sonra Osmanlı'da zorunlu askerlik uygulamasını kaldırmasıyla beraber halkı askere çağırmak güçleşmiş hele ki kendi bölgesi işgale uğramayanları işgal bölgesi için askere almak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Uzun yıllar süren savaşın olumsuz etkileriyle yorgun ve bıkkın olan halk milli birlik ruhuyla hareket edemez bir hale gelmiştir. Askerlik için vazifeye çağrılanlar davete icabet etmedikleri gibi gelseler bile kısa süre sonra askerden kaçıyorlarmış. Üstelik asker kaçakları için caydırıcı bir yaptırım ve ceza da bulunmamaktaydı. Bu da kaçma eylemini daha cazip bir hale getiriyordu.¹⁸ Mustafa Kemal asker kaçakları ile ilgili durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Esasen, birçok yerde, bazı nizamiye askerleri, asilerle çarpışmaksızın aksine tüfeklerini atıp evlerine, köylerine savuşuyorlardı.”¹⁹

Anadolu'da ki bu kaos ortamını kontrol altına almak ve hükümet otoritesini kabul ettirmek maksatlı bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Bu maksatla ilk olarak Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır. Akabinde kanunun sorunsuz bir şekilde çalışması için de Büyük Millet Meclisi'nin yargı gücünü oluşturan İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

1.2.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri

Hıyanet-i Vataniye yasası 1920 senesinin 29 Nisan tarihinde yürürlüğe girmiştir. On dört maddeden oluşan vatan hainliğini önleme gayesi taşıyan bu kanun İstiklal Mahkemeleri fikrinin temel taşı konumundadır.

¹⁶ Dündar, a.g.e., s.23.

¹⁷ Seyfettin Aslan ve Tahir Dündar, *Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri*, Mukaddime, 2014, 5 (1), 3

¹⁸ Aybars, a.g.e., s.40

¹⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.467

Meclis açıldıktan birkaç gün sonra Mehmet Şükrü Bey, meclisin kararlarına uymayan meclisle ters düşen kişilerin vatan haini olduğunu ve cezalandırılmaları gerektiğiyle ilgili bir önergeyi meclise sunmuştur. Mehmet Şükrü Bey'in bu konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

*Büyük Millet Meclisi'nin oluşturulmasının maksadı bilindiğinden, hedefi yüce gayeyi tekrara gerek bulunmamaktadır, ancak istenilen gayenin vusulü için Büyük Millet Meclisi'nin Kabul eyleyeceği kararlara bütün askerler Osmaniyenin itaat eylemesi lâzımdır. Bundan dolayı Milli Meclis'in kararları karşısında olanlar veya itaat etmeyenler ancak vatan haini olarak add edilir ve bunlarında Hiyanet-i vataniyye ile suçlanmaları gelir.*²⁰

Mehmet Şükrü Bey'in önergesi üzerine 27 Nisan'da Refik Şevket Bey de bu önergeye Hiyanet-i Vataniye Kanunu ismi verilmesini teklif etti. 29 Nisan tarihine kadar çeşitli çekimserlikler, kabul görmeme durumları, anlaşmazlıklar olsa da bu tarihte kanun gerekli düzeltmeler ve eklemeler yapılarak on dört madde halinde kabul edilmiştir.²¹ Hiyanet-i Vataniyye yasasının birinci maddesi ise şöyledir:

*Madde 1 — Yüce hilafet makamı ve saltanat, ülkeyi düşmanların elinden kurtarmak ve saldırıları ber taraf etmek amacıyla açılan Büyük Millet Meclisini'nin meşruluğuna karşı olanlar ve muhalefet edenler vatan haini kabul edilirler.*²²

Hiyanet-i Vataniyye yasasına göre suç işleyenlerin ve asker kaçaklarının yargılanacağı yer ise İstiklal Mahkemeleri olmuştur. Mustafa Kemal Hiyanet-i Vataniyye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri'nin inkılabın bir gereği olarak oluşturulduğunu ifade etmiştir.²³

1.3. CUMHURİYET ÖNCESİ İSTİKLAL MAHKEMELERİ

Hiyanet-i Vataniye Kanunu dört ay süre boyunca kullanıldıktan sonra kanunun yeterli gelmediği anlaşılmıştır. Ülkede var olan tehlikeler azalmak bir yana aratarak devam etmiştir. Asker kaçaklarını önlemek temel gayesi olan bu kanun maksadına ulaşamamış ve asker kaçakları ülkede büyük sorun teşkil etmeye başlamıştır. Bu şartlar

²⁰ Semiz, Onur. "İstanbul Hükümetlerinin Karar ve Uygulamalarının Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Yansıması (23 Nisan 1920-4 Kasım 1922)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2018.

²¹ Aybars, a.g.e., s.45.

²² TBMM, CZ., D.2, C.4, s.315.

²³ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.441.

altında kanunun daha hızlı olacak şekilde ve bir otoriteye bağılı olarak işlemesi gereğı duyulmuştur. Bunun içinse olağanüstü yetkilere sahip olan İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.²⁴

Dr. Tevfik Rüştü Bey tarafından ortaya atılan İhtilal Mahkemeleri fikri daha sonrasında Refik Şevki Bey tarafından da desteklenmiştir. Fakat adının İstiklal Mahkemeleri olarak değiştirilmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir. 1920 yılının 2 Eylül tarihinde “Kaçak olanlar hakkında kanun tasarısı” milli savunma encümenine sunulur ve bir karara varmak maksatlı Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından incelenir. Sonuç olarak ülkenin içinde bulunduğu vahim durum göz önünde bulundurularak adı İstiklal Mahkemeleri olarak değiştirilen olağanüstü mahkemelerin de ilavesiyle 11 Eylül’de “Firariler Hakkında Kanun” kabul edilir.²⁵

Firariler Hakkında Kanun

BİRİNCİ MADDE — Muvazzaf ve gönüllü olarak askerliğe girenler eğer kaçarsa veya her ne tarzda olursa olsun kaçakları besleyenler hakkında mülki ve askeri kanunlarda olan hükümler Meclis üyelerinden oluşan (İstiklâl mahkemeleri) oluşturulmuştur.

İKİNCİ MADDE — Bu mahkemeler üyesinin sayısı üçtür. Meclis’in çoğunluğuyla seçilirler ve aralarından bir kişi başkan olur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu mahkemelerin sayısını ve muntukalarını Heyeti Vekilenin önerisi üzerine Meclis belirler.

DÖRDÜNCÜ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin kararları kesindir. Uygulanmasına bütün silahlı kuvvetler ve sivil memurlar görevlidir.

BEŞİNCİ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin emirleri ve mukarreratını uygulamayanlar veya uygulamada gevşek davrananlar bu mahkemeler tarafından muhakeme altına alınır.

ALTINCI MADDE — Her istiklal mahkemesinin katip ve hademe maaşları aylık yüz lirayı geçmeyecektir.

YEDİNCİ MADDE — Her istiklâl mahkemesi göreve başlama sırasında firari ve fazlalık askerlerin bir süre katılımını garanti ederek her türlü araca müracaat eder.

SEKİZİNCİ MADDE — Bu yasa ilan tarihinden itibaren geçerlidir.

²⁴ Dündar, a.g.e., s.13.

²⁵ Çetinoğlu, Sait. *İstiklal Mahkemeleri*, 2006, s.4.

DOKUZUNCU MADDE — Bu yasanın icrasına Büyük Millet Meclisi görevlidir²⁶

İstiklal Mahkemeleri'nin temelini oluşturan Firariler hakkında yasanın maddelerini kısaca ifade etmek gerekirse birinci maddede İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşundan, ikinci maddede mahkeme üyelerinin sayısından, dördüncü maddede kararların kesin ve katî olduğundan bahsedilmiştir.²⁷

Firariler Hakkında Kanun ile kurulan İstiklal Mahkemelerini' nin üyeleri yine meclis içinden seçilen mebuslardan oluşmaktaydı. Buradan da anlaşılacağı gibi meclis yasama ve yürütmenin yanında yargı erkini de elinde bulundurarak olağanüstü bir yapıya bürünmüştür.²⁸

1.3.1. Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri

Firariler Hakkında Kanun'un kabulünden sonra İsmet Bey ülkenin çeşitli yerlerinde on dört adet İstiklal Mahkemesi kurulması için teklifde bulunmuştur.

- 1.) Kastamonu Bölgesi: Kastamonu ili, Bolu livası
- 2.) Eskişehir Bölgesi: Kütahya, Eskişehir, Bilecik livaları
- 3.) Konya Bölgesi: Konya ili, Afyonkarahisar sancağı
- 4.) Isparta Bölgesi: Muğla, Antalya, Denizli, Isparta livaları ile Aydın
- 5.) Ankara Bölgesi: Ankara ili, Çorumi Yozgat livaları
- 6.) Kayseri Bölgesi: Silifke, Niğde, Kırşehir, Kayseri livaları
- 7.) Sivas Bölgesi: Sivas ili, Tokat, Amasya, Canik livaları
- 8.) Maraş Bölgesi: Elazığ ili
- 9.) Diyarbakır Bölgesi: Diyarbakır ili
- 10.) Bitlis Bölgesi: Bitlis ili

²⁶TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100021.pdf [8.03.2019]

²⁷ Taşkıran, Gökhan. "İstiklal Mahkemeleri ve Rize'deki Yargılamalar" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.2015.

²⁸ İbrahim Ülker, "İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1 (2015): 182.

11.) Refahiye Bölgesi: Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Giresun, Erzincan livaları

12.) Erzurum Bölgesi: Giresun ilçelerinden başka Trabzon ili, Erzurum livası ve Beyazıt sancağı²⁹

Vekiller Heyeti Reisliğine

Büyük Millet Meclisince tanzim edilen Firariler Kanununda izah edilmiş olan istiklal mahkemelerinin adet ve muntakaları aşağıda arz ve teklif olunur.

(Bunlardan altı kırmızı çizgiyle işaret edilenlerin acilen teşkili lazımdır.)

1. Kastamonu bölgesi: Kastamonu ili, Bolu livası

2. Eskişehir bölgesi: Kütahya, Bilecik, Eskişehir livaları

3. Konya bölgesi: Konya ili, Afyonkarahisar sancağı

4. Isparta bölgesi: Denizli, Muğla, Isparta, Antalya, Aydın livaları

5. Ankara bölgesi: Ankara ili, Çorum, Yozgat livaları

6. Kayseri bölgesi: Silifke, Kırşehir, Niğde, Kayseri livaları

7. Sivas bölgesi: Sivas ili, Tokat, Canik, Amasya livaları

8. Maraş bölgesi: Kozan, Maraş sancakları

9. Mamuretülaziz (Harput) bölgesi: Mamuretülaziz vilayeti

10. Diyarbakır bölgesi: Diyarbakır vilayeti

11. Bitlis bölgesi: Bitlis ili

12. Refahiye bölgesi: Giresun kazası, Erzincan, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane livaları,

13. Erzurum bölgesi: Giresun kazası dışında Trabzon ili, Erzurum ili ve Beyazıt Sancağı

14. Van bölgesi: Van ili ve Hakkari Sancağı

Genel Kurmay Reisi

İsmet³⁰

²⁹ Alkan, Ahmet Turan. *İstiklal Mahkemeleri*, 1993, 8

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi (16 Eylül 1920), 1.Dönem, c.4, 157-158

Meclis öneriler üzerine ve aciliyet durumuna göre yedi adet mahkeme bölgesi tespit etmiştir. Bunun üzerine Eskişehir, Ankara , Konya, Isparta, Pozantı, Kastamonu ve Sivas illerinde mahkemelerin kurulmasına karar verilmiştir.³¹ Bu mahkemelerin kurulması kararlaştırıldıktan sonra zaman zaman mahkemelerin yetkilerinin kısıtlanması maksatlı meclise teklifler sunulmuştur. Fakat Mustafa Kemal yetki kısıtlanmasının söz konusu olmayacağı gibi aksine iki bölgede daha İstiklal Mahkemesi kurulmasını meclis başkanı sıfatıyla önermiştir.

TBMM yüce başkanlığına, gerek duyulan ihtiyaca ve mülki bölümlerde gerçekleşen değişikliklerden dolayı TBMM İstiklal Mahakimi'nin daireyi kazalarının yeniden ta'yin ve tespitine mecbur olmuş ve bu konuda hazırlanan cetvel ve harita ek olarak sunulmuştur..Bununla birlikte görevine devam eden İstiklal Mahkemelerine ilave olarak daha iki İstiklal Mahkemesinin oluşturulması gereği hasıl olmuştur. Gerekli muamelenin yapılmasını ve sonucun hızlı olarak uygulanmasını rica ederim efendim.

*Mustafa Kemal*³²

Bu yedi mahkemeye ilaven 9 Kasım 1920 tarihinde 68 nolu meclis kararı³³ ile Diyarbakır'da bir mahkeme daha kurulması kararı alınmıştır. Bu şekilde İstiklal Mahkemeleri'nin sayısı sekize yükselmiştir. Fakat Diyarbakır İstiklal Mahkemesi görevine başlayamamıştır.

Ankara İstiklal Mahkemesi

1920 senesinin 7 Ekim tarihinde kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi, 1922 yılının 31 Temmuz tarihine değin ara vermeden görevini sürdüren tek mahkeme olması bakımından büyük önem teşkil etmektedir. Diğer mahkemeler 17 Şubat 1921 tarihinde kaldırılmışken Ankara İstiklal Mahkemesi varlığını bir süre daha devam ettirmiştir. İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Hüseyin Bey ve Cevdet Bey'den oluşan mahkeme heyetinin başkanlığına İhsan Bey seçilmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi önemli kılan bir diğer hususta mahkemenin baktığı davalardır. Şöyle ki bu davalar Osmanlı Hükümeti davaları, Kuvayi-İnzibatiye davaları, Çerkez Ethem gibi büyük önem arz eden konulardan oluşmaktadır.³⁴ Ankara İstiklal Mahkemesi'nin vatana ihanet suçlamasıyla

³¹ Çetinoğlu, a.g.e., s.5.

³² Aybars, a.g.e., s.80.

³³ *TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanun/tbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100068.pdf [10.03.2019]

³⁴ Aybars, a.g.e., s.83.

ilgili gördüğü davalardan en çok ses getirene örnek olarak Sadrazam Damad Ferid Paşa ile Çerkez Ethem ve kardeşlerinin mahkemeleri gösterilebilir.

“İstanbul’da hükümette bulundukları süre içinde yaptıkları faaliyetler ile millî mücadele aleyhinde faaliyetlerde bulundukları ve icra-yı karar ettikleri..” gerekçesiyle adı geçen sanıkların gıyabında muhakemeleri yapıldı ve “ vatanın ve hilâfet kurumunun devamına yönelik çalışan TBMM’nin arzu ve isteklerine tezat olarak, Sevr Barış antlaşmasını akt ettikten ve ülkenin düşman işgaline sebebiyetinden mütevellit oldukları için” idamlarına karar verildi.³⁵

Eskişehir İstiklal Mahkemesi

20 Ekim 1920 tarihinde kurulan Eskişehir İstiklal Mahkemesi 17 Şubat 1921 tarihine kadar görev yapmıştır. Üyeleri Haydar Bey, Yusuf Bey, Rasih Bey, Muhittin Baha’dan oluşmaktadır. Bu mahkemeyi diğer mahkemelerden ayıran en dikkat çekici özelliği mahkemenin dönemin şartlarına göre gayet yumuşak bir ihtilal mahkemesi olmasıdır. Şöyle ki millî mücadele karşıtlığı, bozgunculuk gibi suçlarda dahi idam cezasını nadiren veren mahkeme pek çok kez de idam cezasını müebbet hapse çevirmiştir. Eskişehir bölgesi konumu itibarıyla İstanbul’dan gelen suçluların mekanıydı. Eskişehir halkının huzuru ve emniyeti iyice azalmıştı. Bu sebeple bu bölgede mahkeme kurulması kararı alınmıştır. Eskişehir İstiklal Mahkemesi’nin davalarına örnek olarak Kazak Süleyman Paşa’nın davası verilebilir. Kazak Süleyman Paşa Büyük Millet Meclisi aleyhine iş birliği yapmak ve faaliyetlerde bulunmak suçuyla vatan haini ilan edilip idam cezasına çarptırılmıştır.³⁶

Konya İstiklal Mahkemesi

8 Kasım 1920 tarihinde göreve başlayan Konya İstiklal Mahkemesi 18 Şubat 1921 tarihine kadar çalışmalarda bulunmuştur. Mahkeme üyelerini Hacı Tahir Efendi, Osman Nuri Bey, Tevfik Efendi oluşturmaktadır.³⁷ Konya İstiklal Mahkemesi bölgede çıkan Delibaş isyanını araştırıp soruşturmak maksatlı kurulmuştur. Konya da çıkan isyanın yarattığı tehlikeden endişe duyan Mustafa Kemal bir araştırma kurulunun oluşturulmasını önermiştir. Mustafa Kemal’in Delibaş ayaklanması üzerine duyduğu üzüntüyü sırdaşı Kılıç Ali Reis ile olan bir anısında görebiliriz.

³⁵ Nedim, Ahmet. *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926, 1993*, s.26

³⁶ Aybars, a.g.e., s.111

³⁷ Turgut, Hulusi. *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 363.

Konya'da ki Delibaş ayaklanması M. Kemal Paşa'yı son derece müteessir etmişti. İsyanın son erdirilmesinden sonra Konya'ya avdet ettik. Trende kaldı. Şehrin önemli isimlerini vagonda misafir etti. Bu isyanın sebeplerini öğrenmek istedi. Badehu belediye gitti. Toplanan vatandaşlar kendisini delice alkışlıyordu. Bu candan sevgiyi yaşlı gözlerle izledi. Sonra döndü:

*Ve yanan sigarasını parmakları arasında ezerek yere attı.*³⁸

41 mebusun imzasından geçen bir önergeyle yedi kişilik bir araştırma kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul görevi gereği isyanla alakalı raporlar hazırlamıştır ve hazırlanan bu raporlar İstiklal Mahkemesi'nde incelenmiştir. Delibaş İsyanı'ndan sonra Konya bölgesinde ayaklanmalar çoğalmış ve İstiklal Mahkemesi bu durum karşısında yetersiz kalmaya başlamıştır. Her ne kadar bu bölgede başka İstiklal Mahkemeleri kurulması önerilse de bu istek gerçekleşmemiştir. Var olan İstiklal Mahkemesi' de görevi idare edebilmek adına bozguncuları en ağır şekilde cezalandırarak ibret olması adına ve suçların tekrarlanmasını önlemek adına idam cezasını uygulamak istedi. Fakat bölgedeki suçluların çokluğu sebebiyle herkesi idam etmemek adına suçlular üçe ayrılmış ve ona göre cezalandırılmıştır. Konya İstiklal Mahkemesi çalıştığı süre boyunca çoğunluğu isyancılar olmak üzere toplamda 805 adet kişiyi cezalandırmıştır.³⁹

Isparta İstiklal Mahkemesi

1920 yılının 21 Ekim tarihinde faal olan Isparta İstiklal Mahkemesi 22 Şubat 1921 tarihine kadar vazifesini yerine getirmiştir. Mahkeme üyelerini Hafız Hamdi Bey, Hamid Bey, Hüsrev Sami Bey ve Tahsin Bey oluşturmaktadır. Isparta İstiklal Mahkemesi kurulduğu sıralar Isparta, Antalya ve Denizli'de görev yapmaktayken daha sonra görev alanı genişletilerek Burdur, Muğla ve Aydın bölgeleri de ilave edilmiştir. Isparta İstiklal Mahkemesi bulunduğu bölgenin şartlarına göre katı kararlar alması gerekirken aldığı kararlardan gayet yumuşak bir mahkeme olduğu görülmektedir. Şöyle ki; hükümet aleyhine şüpheli davranışta bulunan suçlular sürgün edilebiliyorken, isyan suçlarında suçu sabit görülmeyenler beraat edebiliyordu.⁴⁰ Isparta İstiklal Mahkemesi

³⁸ Hulusi, a.g.e., s. 358

³⁹ Aybars, a.g.e., s.119.

⁴⁰ Aybars, a.g.e., s.115.

görev süresince 126 kişiyi cezalandırmıştır. Mahkemenin aldığı ilk karar ise Yalvaç Kaymakamı'nın görev yerini terk etmesi üzerine aldığı karardır.⁴¹

*İcab-ı keyfiyet müzakere olundu: Yalvac kazası Kaymakamı Murad Nihad Bey'in bir vekil-i kanuni tayin etmeksizin, bila-sebeb mevki'-i memuriyetini terk etmek suretiyle Konya usatından elli kadar eşhasın kasabaya duhul, memurîni darb ve işkence ve bazı hanelerin eşyalarını garet ve yağma ve debboyda mevcut esliha-i emiriyenin gasb edilmesine ve ahalinin idare-i hazıraya karşı emin ve itimadının kesriyle nüfuz-ı hükümetin ihlaline sebebiyet verdiği kendisinin tevilen ikrarı ve evrak miyanında mevcut ve huzur-ı heyette alenen kıraat olunan muhaberât-ı resmiye evrakıyla mertebe-i sübuta vasıl olup mumaileyhin akdemce idare-i hazıranın takviyesi yolunda ibraz-ı faaliyet ve gayret eylediği de amirlerinin cümle-i şahadetinden bulunmasıyla hakkında bu nokta-i nazardan dahi tahakkuk eden esbab-ı muhaffife-i takdiriye binaen hareketinin tasdik eylediği Kanun-ı Ceza'nın yüz ikinci maddesinin ikinci fıkrasına tevfikân üç sene müddetle hapsine ve müebbeden memuriyetten mahrumiyetine ve mumaileyhin rüfekasından olup vazifesinde sül-i istimal ettiği anlaşılan Hoyran Nahiyesi Müdürü hakkında takibat icrasına 3 Safer sene 1339 ve 16 Teşrin-i evvel sene [1]336 tarihinde vicahen ve müttefikân karar verildi*⁴²

Pozantı İstiklal Mahkemesi

1920 yılının 15 Kasım tarihinde kurulan Pozantı İstiklal Mahkemesi 1921 senesinin 17 Şubat tarihine değin görev yapmıştır. Mahkeme üyelerini Şevki Bey, Sırrı Bey, Abdulkadir Kemal Bey, Atıf Bey'den oluşturmaktadır. Pozantı İstiklal Mahkemesi'nin kurulma amacı Adana ilindeki asker kaçaklarından ve casuslardan sebep olan emniyetsizliği gidermektir. Bu maksatla mahkeme Adana, Kozan, Mersin, Niğde ve Kayseri bölgelerinde görev yapmıştır.⁴³ 1920 yılının 15 Kasım tarihinde kurulan Pozantı İstiklal Mahkemesi 1921 senesinin 17 Şubat tarihine değin görev yapmıştır. Mahkeme üyelerini Şevki Bey, Sırrı Bey, Abdulkadir Kemal Bey, Atıf Bey'den oluşturmaktadır. Pozantı İstiklal Mahkemesi'nin kurulma amacı Adana ilindeki asker kaçaklarından ve casuslardan sebep olan emniyetsizliği gidermektir. Bu maksatla mahkeme Adana, Kozan, Mersin, Niğde ve Kayseri bölgelerinde görev olmaktadır.⁴⁴

⁴¹ *Isparta İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.5,2015, s.21.

⁴² *Isparta İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.5,2015, s.27.

⁴³ *İstiklal Mahkemeleri*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.1,2015, s. 23.

⁴⁴ Aybars, a.g.e., s.123.

Kastamonu İstiklal Mahkemesi

Kastamonu İstiklal Mahkemesi 1920 yılının 10 Ekim tarihinde göreve başlayıp 17 Şubat 1921 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. Mahkeme üyelerini Yusuf Ziya Bey, Dr. Fikret Bey, Necip Bey ve Refik Şevket Bey oluşturmaktadır. Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nin görev alanı ise Kastamonu ve İnebolu bölgeleridir.⁴⁵ Mahkeme bu bölgelerde çoğunluğu soyguncu ve asker kaçağı olan binlerce kişiyi yargılamıştır. Verdiği cezalar arasında bulunan idam cezası soygunculardan mustarip olan halkı oldukça memnun etmiştir. Mahkemenin verdiği diğer cezalar ise hapis, ülkeden ihraç, kürek ve müebbet kürek, pranga, ikamete mecbur şeklindedir. Bazı suçlular da beraat etmiştir. Kastamonu İstiklal Mahkemesi görev süresi boyunca çeşitli beyannameler yayınlamıştır. Bu beyannamelerden birisi tüm İstiklal Mahkemeleri için ortak olarak hazırlanmış bir beyannamedir. Beyannamenin orijinal hali şu şekildedir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Namına (.)

Mıntkası İstiklal Mahkemesi'nin Beyannamesi

Üç yüz milyon Müslüman'ın dayanağı vatanımızda hilafet karşıtı gaddar hükümetler tarafından tertip edilen suikast, Adan , İzmir ve İstanbul işgaliyle gerçekleşdi. Bundan sonar ise milletimiz ayağa kalktı ve istiklaliyle varlığını korumak için her fedakarlığı göze alarak kaderini kendisinin seçtiği vekillerden oluşan Büyük Millet Meclisi'ne teslim etdi.

Esasen vatanımızın çocukları cephe cephe hareket ve istiklalimizin iç ve dış düşmanlarıyla aslanlar gibi cenk ettiler. Meclis'de tarih sahnesinden silinmeye çalışılan bu vatani ve milleti kurtarmaya çalışıyor ve bu amaçla bir yandan memlekette halk idaresini kuracak sağlam esaslara dayanan kanunlar çıkartıyorken ; bir yandan da vatan hainlerini ve düşmandan kaçan hainleri kahr etmek üzere olağan üstü vazifeye haiz (İstiklal Mahkemeleri) oluşturmuş ve bölgelerine gönderilmiştir.

Bundan mütevellit Meclisin 11 ve 26 Eylül 226 tarihlerinde kabul etmiş olduğu yasanın asli kanunlarını birebir yayımlıyoruz

İstiklal Mahkemeleri hakkında yasa:

Madde 1- Vazifeli ve gönüllü olarak asker olub da kaçak olan kişiler veya her ne nasıl olursa olsun kaçmaya neden olanlar ve kaçağın yakalanması ve sevkinde gevşek davrananlar, kaçakları besleyenler hakkında mülki ve askeri kanunlarda bulunan

⁴⁵ Dündar, Tahir. “Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, 20.

hükümleri uygulamak Millet Meclisi üyelerinden oluşan "İstiklal Mahkemeleri " teşekkül olunmuştur.

Madde 2- Bu mahkemelerin üyelerinin sayısı üçtür. Meclis'in çoğunluğu tarafından seçilir ve aralarından bir kişi başkan olur.

Madde 3- İstiklal Mahkemeleri'nin kararları kesindir. Uygulanmasına bütün silahlı kuvvetler ve sivil görevliler sorumludur.

Madde 4- İstiklal Mahkemeleri'nin emirleri ve mukerreratını uygulamayanlar veyahut uygulamada bahane arayanlar bu mahkemeler tarafından mahkeme edilir.

Ek madde: Komutanların askeri dereceleri arasında itaat ve inzibat teminine ma'tuf hukuk ve vaziyetleri saklı kalmak üzere vatan ve hilafet için mücahede eden Meclis'in amelleri ve maksadına yarar olarak düşman tarafını tutanlar ve memleketin maddi kuvveti ve maneviyatını her nasıl olursa olsun parçalamak arzu edenler ve düşmanlar hesabına askeri ve siyasi casusluk edenlerle 29 Nisan 36 tarihli Hiyanet-i Vatanıyye Kanunu'nun içerdiği maddelerden dolayı zan altında bulunanların mahkeme icrası ve hükmü uygulama vazifesi İstiklal Mahkemelerini oluşturan bölgelerde mahkeme-i mezkureye aittir.

Kardeşler !

Bizler bu yasaı uygulamak maksadı ile bölgeye intikal ettik.. Şimdi bu cihetleri açıklayalım. İstiklal Mahkemeleri altta bulunan maddeleri takip ve mahkeme edeceklerdir:

1. Milleti ve hilafeti düşman elinde mahsur bırakan muahedenameyi kabul geçerli kılan bunlara yoldaşlık edenler.

2. Gerek gönüllü ve gerek vazifeli olsun ordutya giren bütün askerler ve subaylardan kaçanlar.

3. Halk ve erler ve subaylardan kaçmaya neden oluşturanlar, yani askerin kaçmasını kolaylaştıracak bir tarzda söz söyleyen, yazı kaleme alan, rica eden veya rüşvet alan her türlü harekât da bulunanlar.

4. Kaçakları tutuklama ve sevkde gevşeklik ve ayırım gösteren bütün mülki ve askeri jandarma memurları ve erler ve subayları.

5. Kaçak erler ve subayları gizleyenler, doyuranlar, elbise verenler.

6. Meclis dolayısıyla millet ve devlet düşmanlarını takdirde bulununlar

7. Memleketde bir başkasına karşı nifak çıkararak millet ve devletin düzenini bozanlar, kuvvetini eksilttenler.

8. Milletin dimağını yanlış bilgilerle çelenler.

9. Meclis'in haberi olmaksızın millet adına düşmanlarla irtibat kuranlar.

10. *Düşmanlara milletimizin durumu hakkında bilgi sızdıranlar.*

Bunlardan başka herkes bilmelidir ki;

a) İstiklal Mahkemeleri nazarında bütün millet, hangi rütbe ve derecede me'muriyet ve meslekte olursa olsun eşittir.

b) İstiklal Mahkemeleri'nin kararı kesindir. Heman uygulanır.

c) İstiklal Mahkemeleri'nin verdiği emirleri uygulamayanlar bu mahkemeler tarafından derhal mahkemeye alınır. Ve azil, uzaklaştırma, hapis, sürgün, tutsak, kürek ve gerekirse idam cezalarına çarptırılır.

d) İstiklal Mahkemeleri gezicidir. Gerekliğinde köyleri, nahiyeleri, kazaları gezerek mahkemesini gerçekleştirir ve uygular. Özetle İstiklal Mahkemeleri vatani bugün ki üzücü halden kurtarıp önce ki şerefli yerine çıkarmak için elini vicdanına koyarak Allah'a sığınır, vatan hainleri hakkında ceza verir ve vatan ve millet istiklali kaygısından başka hiç birşey düşünmez, sadece Allah'tan korkar, içtihadında olağanüstü münferit bir hey'ettir.

Vatandaşlar ! Size son defa daha açıklıyoruz, bu beyanın bildirilmesinden itibaren on gün içinde hemen askerliğinize gidiniz. Çarpışma gücümüzü kuvvetten düşürecek yolsuzluklardan, aşırılıklardan sakının, gereksizlerin sözlerine inanmayın, sizi fesada götürenlere uymayınız, vatani görevinizi takdir ediniz ve daima biliniz ki başınızda vatani ve sizi düşünen Meclis ve o Meclis' in maksadını temine çalışan İstiklal Mahkemeleri vardır.⁴⁶

Diğer bir beyanname ise on maddeden oluşan sadece asker kaçakları üzerine hazırlanmış bir beyannamedir. Başka bir beyannamede cezalar hususunda her daim eşit davranılacağı kimseye ayırım gözetilmeyeceği üzerinde durulmuştur. Bilinen bir diğer beyanname de ise ülkenin içinde bulunduğu hal ve vaziyetten bahsedilmiştir.⁴⁷

Sivas İstiklal Mahkemesi

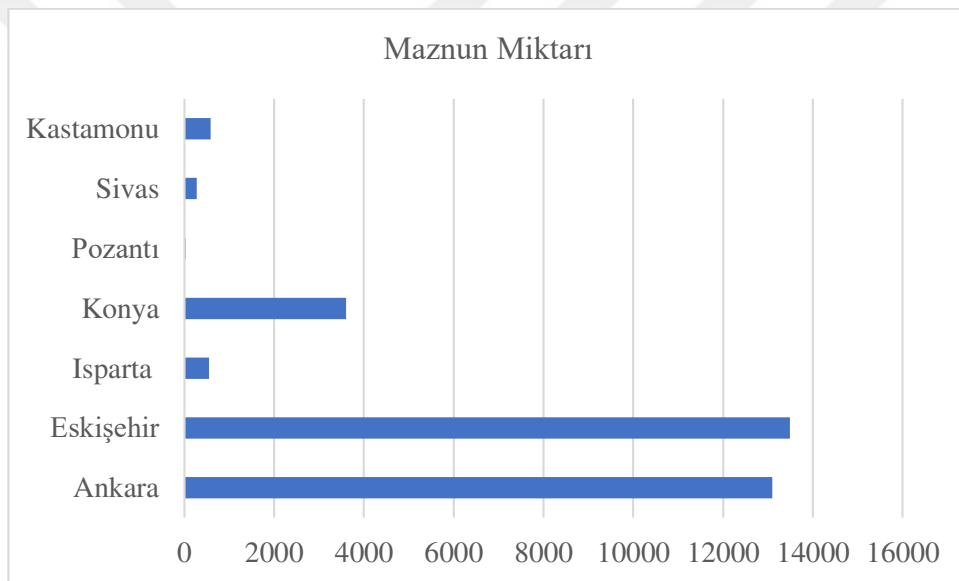
20 Ekim 1920 tarihinde göreve başlayan Sivas İstiklal Mahkemesi 17 Şubat 1921 tarihine kadar görevini yerine getirmiştir. Sivas İstiklal Mahkemesi Sivas, Amasya, Canik ve Tokat bölgelerinde görev yapmıştır. Mahkemenin üyelerini Necati Bey, Emin Bey, Mustafa Necati Bey ve Mustafa Zeki Bey oluşturmaktadır. Sivas İstiklal Mahkemesi'nin çoğunlukla üzerinde durduğu mevzu Pontus Rum

⁴⁶ Hulusi, a.g.e., s. 364.

⁴⁷ Aybars, a.g.e., s.129.

Ayaklanmaları üzerinedir.⁴⁸ Bunun haricinde belli başlı suçlar da casusluk, soygun, asker kaçakları, mütegaliben baskı ve memuriyette yolsuzluk bunlarda mahkemenin çalışma konuları içerisinde. Ayrıca mahkeme siyasi çete oluşturan suçlularla da baş etmekteydi. Bu çetelere örnek olarak Çapanoğulları, Aynacıoğulları, Çerkez Hasan, Postacı Nazım ve arkadaşları örnek gösterilebilir. Görev süresi boyunca mahkeme asker kaçağı davaları hariç 160 adet daha davaya bakmıştır. Bu davalar sonucunda on üç adet kişi idama mahkûm edilirken bazıları beraat etmiş bazılarına ise hapis cezası, kürek cezası veya para cezası verilmiştir.⁴⁹

Şekil 1.1: Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerince Yargılanan Maznun Miktarlarını Gösteren Grafik

Başta asker kaçakları sorununu çözmek maksatlı kurulmuş olan Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri çalıştığı dört aylık süre boyunca casusluk, bozgunculuk, soygun, vatana ihanet gibi memleketi tehdit eden pek çok probleme çözüm olmuştur. Bu mahkemeler zorlu geçen Millî Mücadele döneminde oldukça başarılı sonuçlar elde etmiştir.⁵⁰ Mahkemeler belli başlı büyük suçlara çözüm olmakla beraber adi suçlar içinde çalışmalar da bulunmuş ve memleketteki suç oranı büyük ölçüde giderilmiştir. Fakat İnönü Savaşları'nın kazanılmasının verdiği rahavet ve suç oranlarının büyük

⁴⁸ Alkan, Ahmet Turan. *İstiklal Mahkemeleri*, 1993, s.10.

⁴⁹ Aybars, a.g.e., s.124.

⁵⁰ Cihan Ozan Beydes, “*İstiklal Mahkemeleri ve Gerçekler*”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=450076&/%C4%B0stiklal-Mahkemeleri-ve-Ger%C3%A7ekler-/Cihan-Ozan-Beydes> [17.03.2019]

ölçüde azalması sebebiyle 17 Şubat 1921 tarihinde meclisin aldığı 97 numaralı kararlarla birinci dönem mahkemelerinin çalışmasına ara verilmiştir.

“No 97

1 Numaralı İstiklal mahkemesinden maada bilûmum İstiklal mahkemelerinin şimdilik faaliyetine son verilmesine ve Meclis’e davetlerine ve mahkemelerde mevcut evrakın ait oldukları mahkemei nizamiye ve divanı harplere devrine karar verildi (Cilt: 8 - Sayfa: 320). 17 Şubat 1337”⁵¹

Tablo 1.1: Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri İdam Miktarı, Beraat Miktarı ve Maznun Miktarını Gösteren Tablo

Bölge Mahkemeleri	İstiklal İdam Sayısı	Edilenlerin Beraat Sayısı	Edenlerin Maznunların Sayısı
Ankara	108	470	13096
Eskişehir	57	470	13489
Isparta	7	248	555
Konya	2	575	3600
Pozantı	7	-	31
Sivas	12	23	280
Kastamonu	9	69	584

Meclis heyetinin mahkemelerin çalışmasına ara vermesine dair oluşturmuş olduğu kararname ise şu şekildedir:

TBMM Umum Heyetine

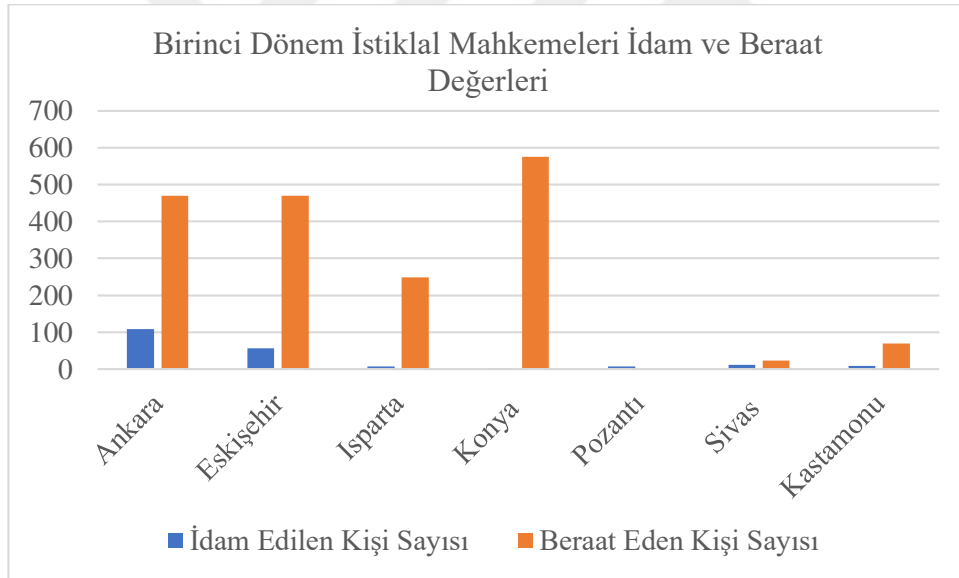
Memlekette isyan ve ihtilaf çıkartarak eşkıyalığın tahammül edilemez bir hale geldiği zamanlarda örfi idare ilanı ile suçluları alışılmış usullerle terbiye etmektense, hüküm vererek maksadı temin etmek daha mühim faydalar temin edeceği Yüce Meclisçe düşünülerek tanzim edilen kanun gereğince kurulan istiklal mahkemeleri vazifeye başlayarak bugüne kadar devam eden faaliyetlerinden memleket için hakikaten müspet ve iyi faydalar elde edildiği gerek firarilerin elde edilmesinden ve gerek hafiye ve casus teşkilatı üzerine büyük tesir bıraktığı ve ahlaken düşük olan menfaatçileri de edep ve ahlaka koydukları tecrübelerle sabit olmaktadır. Bununla beraber bir aydan beri Büyük Millet Meclisi ve Hükümetinin memnuniyet verici mesaisi neticesinde huzur ve sükunun temin edilmesi sebebiyle fevkalade mahkemelerin faaliyetlerine devam etmeleri o teşkilatın kıymet ve ehemmiyetini azaltacağından ve ileride ihtiyaç olduğu zaman yine Yüce Meclisin karar ve uygun gördüğü yerlerde İstiklal mahkemeleri kurulması için mümkün olacağından

⁵¹ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100097.pdf [18.03.2019]

halen meşgul oldukları mühim işleri için şimdilik faaliyete devamı zaruri olan Ankara İstiklal mahkemesi dışında diğer İstiklal Mahkemelerinin faaliyetlerini durdurarak Meclise katılmaları ve devam eden davaların kanunlar gereğince diğer mahkemelere ve askeri harp divanlarına verilmesi, Meclis Divanı tarafından uygun görüldüğünü ve Meclis Umum Heyetince aşağıdaki kararnamenin kabulünü teklif ederiz. 17 Şubat 1921

<i>TBMM Reisi</i>	<i>Reis Vekili</i>	<i>İkinci Reis Vekili</i>
<i>Mustafa Kemal</i>	<i>Celalettin Arif</i>	<i>Hasan Fehmi</i>
<i>İdare Memuru</i>	<i>Kâtip Üye</i>	<i>Kâtip Üye</i>
<i>Emir</i>	<i>Feyyaz Ali</i>	<i>Cevdet</i>
<i>Kâtip Üye</i>	<i>Kâtip Üye</i>	<i>Kâtip Üye</i>
<i>Rasim</i>	<i>Ata</i>	<i>Ragıp</i> ⁵²

Şekil 1.2: Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerince İdam Edilenlerin ve Beraat Edenlerin İstatistiksel Verileri

1.3.2. İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri

Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılmasıyla asker kaçakları sorunu, bozgunculuk, soygun gibi suçlarla Askeri Mahkemeler ve Başlangıç Mahkemeleri ilgilenmeye başlamıştır. Fakat İstiklal Mahkemeleri kadar etkili olamayan bu mahkemelerden istenen sonuç alınamamıştır. Artan asker kaçaklarıyla beraber diğer

⁵² Çetintaş, Cengiz. *TBMM Tutanaklarında Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri (1920-1923)*, 1.Baskı, 2017, s.128.

adi suçlarda da artışlar görülmeye başlanmıştır. Sağlanan sükûnet ortamı tekrardan yerini kaos ortamına bırakmıştır. Bununla birlikte Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda alınan yenilgiyle büyük hayal kırıklığı yaşayan halk karmaşanın hüküm sürdüğü bu ortamda askerden firar etmek için fırsat elde etmiş oldu. Sonuç olarak bu asker kaçaklarının önüne geçmek için yine tek çare olarak İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması görülmüştür. Fevzi Paşa'nın İstiklal Mahkemeleri'nin tekrar faaliyete geçmesi hakkındaki sözleri şu şekildedir.⁵³ Fevzi Paşa'nın İstiklal Mahkemeleri'nin tekrar faaliyete geçmesi hakkındaki sözleri şu şekildedir:

*FEVZİ PAŞA (Vekiller Heyeti Reisi): Yunan Ordusunun ileri harekâtını fırsat bilerek ülkemizi bazı askeri manevraları içeriden fesada sürüklemeye teşebbüsleri hissediliyor. Bunun için faaliyetlerini durdurmuş olan İstiklal mahkemelerinden bir kısmının Ordumuzun sağ kanadında bulunan bölgede, Kastamonu merkezi olmak üzere ve bir kısmının sol kanattaki Konya merkezli iki İstiklal mahkemesinin gönderilmesini öneririm. Bu düşmanın ilerlemesi halinde bazı fesatçıların milletimizi aldatmalarına engel olmak ve suçluları şiddetle cezalandırmak gerekliliğindendir. Şimdi Yüce Heyetiniz bunları seçer ve buralara gönderirlerse, Ordumuz tabii ki kumandanlarına emin olarak da milli vazifesine devam edecektir.*⁵⁴

22 Temmuz 1921 tarihinde alınan 140 numaralı karar ile Konya, Kastamonu ve Samsun bölgelerine İstiklal Mahkemesi kurulması kararlaştırılmıştır. Bu karar şu şekildedir:

No 140

Muhtelif mahallere istiklâl mahkemeleri izamına karar verildi (Cilt: 11 - Sayfa: 354). 22 Temmuz sene 1337⁵⁵

İstiklal Mahkemeleri tekrar kurulduktan sonra çıkarılan Başkumandanlık Kanunu'yla meclisin yetkileri Mustafa Kemal'e geçmiştir ve bu şekilde mahkemelerin kontrolü sadece Mustafa Kemal de olmuştur. 144 numaralı Başkumandanlık Kanunu şu şekildedir:

⁵³ Dündar, Tahir. "Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.22.

⁵⁴ Çetintaş, a.g.e., s.148.

⁵⁵ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100140.pdf [19.03.2019]

TBMM Reisi M. Kemal Paşa'ya Başkomutanlık verilmesine dair yasa

No 144

BİRİNCİ MADDE — Milletin ve ülkenin kaderini bizzat elinde tutan ve üyelerinden her birinin Kanun-i Esasî ve Teşkilât-ı Esasiyye kanunuyla hukuk ve dokunulmazlık teşriyesi tabiatıyla mahfuz ve manevi şahsiyetine Başkomutanlığı görevleri bulunan TBMM Başkomutanlık vazifesine kendi reisi M. Kemal Paşayı görevli kılmıştır.

İKİNCİ MADDE — Başkomutan ordunun maddi ve manevi kuvvetini son hızda artırma ve idaresini bir derece daha sağlamlaştırma konusunda TBMM'nin bununla alakalı vazifesini Meclis adına fiilen yapmaya görevlidir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İsmi geçen sahipsiz yerler ile vazifeler üç ay müddetle kayıtlıdır. Meclis gerek duyduğu zaman bu sürenin bitiminden önce dahi vazifeyi red edebilir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Bu yasa ilan tarihinden itibaren geçerlidir.

BEŞİNCİ MADDE — Bu yasanın uygulanmasına Türkiye Büyük Millet Meclisi görevlidir.

5 Ağustos sene 1337 ve 2 Zilhicce sene 1339⁵⁶

Başkomutanlık yetkisiyle donanan Mustafa Kemal yeni göreviyle beraber hiç zaman kaybetmeden milli mücadelede askerin ihtiyaçlarını karşılamak maksatlı Tekalif-i Milliye Emirleri' ni yayınlamıştır. Atatürk Nutuk'ta emirlerini şu şekilde açıklamıştır:

Bu söylediğim özellikleri sağlamak amacıyla, iki gün içinde, 7, 8 Ağustos 1921 tarihlerinde, Tekalif-i Milliye emri ismi ile yaptığım genel tebliğden her birinin, kısaca içeriğinden söz edeyim. Bir savaşın kazanılması için her çeşit hurda şeylerin bile göz önüne alınması lâzım geldiğine dair bir fikir aşlamak için, bu içeriği açıklıyorum:

"1 nolu " emrimle, her kazada birer " Tekâlîf-i milliye komisyonu" oluşturdum. Bu komisyonlar hâsılai mesailerinin, ordunun çeşitli birimlerine sureti tevzini sıraladım.

"2 nolu " emrimle vatanda her ev bir çift çamaşır; bir çift çorap ve çarık hazırlayıp Milli Emirler komisyonuna verecek.

"3 nolu " emrimle, tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırılık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi imaline salih her nevi kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez,kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin,

⁵⁶ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100144.pdf [19.03.2019]

sahtiyan, mamul ve gayrimamul çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme,, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan istoklarından yüzde kırkına, bedeli sonar verilmek üzere vaziyed ettim.

"4 nolu " emrimle, mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum istoklarmdan keza yüzde kırkına, bedeli sonar verilmek üzere vaziyed ettim.

"5 nolu " emrimle, ordu ihtiyacı için alman nakliye araçlarından başka, ahalinin elinde kalan nakliye aracı ile, ücretsiz yüz kilometrelik bil mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere, askerî nakliyat icra edilmesini mecbur kıldım.

"6 nolu " emrimle, ordunun ilbas ve iaşesine yarıyan bilcümle emvali metrukeye vaziyed ettim.

"7 nolu " emrimle, halk elinde çeşitli silahlar ve cephanenin üç gün içinde teslimini talep ettim.

"8 nolu " emrimle, benzin, vakum, gres, makina, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, solisyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinası, kablo, pil, çıplak tel, mücerrit ve bunlara benzer malzeme, asit sülfürik istoklarının yüzde kırkına vaziyed ettim.

"9 nolu " emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalâthaneleriyle bu esnaf ve imalâthanelerin kabiliyeti maliyeleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârların isimleri zikredilmek üzere miktar ve vaziyetlerini tesbit ettirdim.

"10 nolu " emrimle, halk elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağı arabalarının çeşitli araç gereç ve hayvanlarıyla beraber ve binek ve çekici hayvanat,katır ve mekkâre hayvanatı, deve ve eşek miktarlarının yüzde yirmisine vaziyed ttirdim.⁵⁷

Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin anılarında ise Tekalif-i Milliye şu şekilde yer almıştır:

Beni çağırttı:

"Sen savaş sırasında bir askerin üzerinde olması şart şeyleri tecrübe ile bilirsin. Mekkare kollarındaki ihtiyaçları da nasıl temin edebileceğimizi denemiş olmalısın. Bir süre Kazım'ın yanında ol . . . " emrini verdi. Bu bir süre, Sakarya'nın sonuna kadar sürdü.

⁵⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.615.

Gözlerimle görmüşümdür: Elinde arşın, top taşıyacak bir kadananın ne kadar kolona ihtiyacı olduğunu ölçüyor, tekalif-i milliye ihtiyaç listesine alıyordu. Her ev, Mehmetçiğe bir mintan, bir çift yün çorap, bir çift çarık verecekti. Ne acıydı ki, Mehmetçik arasında gerçekten mintansız ve çariksız olanlar vardı.⁵⁸

Bu emirlere uymayanlar İstiklal Mahkemeleri'nde cezalandırılacaktır. Başkumandanlık Kanunu ve akabinde Başkumandanlık tezkeresiyle beraber 8 Eylül 1921 tarihinde Yozgad İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Netice olarak ikinci dönemde Konya, Kastamonu, Samsun, Yozgad ve Ankara olmak üzere beş adet İstiklal Mahkemesi görev yapmış oldu.⁵⁹

Kastamonu İstiklal Mahkemesi

1921 senesinin 22 Temmuz tarihli 140 nolu Meclis kararıyla kurulan Kastamonu İstiklal Mahkemesi 1922 yılı 1 Ağustos tarihli 274 nolu Meclis kararına kadar görevini sürdürmüştür. Kastamonu, Çankırı, Sinob, Çorum, Bolu, Adapazarı, İzmit ve Zonguldak bölgelerinde çalışmalarda bulunmuştur. Mustafa Necati Bey'in başkanlığındaki Kastamonu İstiklal Mahkemesi heyeti Neşet Bey, Mehmet Bey, Ziya Nebizade Bey ve Hamdi Beylerden oluşmaktadır. Mahkemenin kuruluş amacı yine öncelik olarak asker kaçaklarını önlemektir. Mahkeme asker kaçaklarının birliklerine teslim olması için beş günlük bir süre tanıyıp aksi takdirde ceza-i yaptırım uygulayacağını dair bir bildiri yayınlamıştır. Mahkeme kaçak ve soygunculuk suçundan hüküm giyenlere idam cezası uygulamıştır ki bu da mahkemenin bu suçlarda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Kastamonu İstiklal Mahkemesi Tekalif-i Milliye Emirleri'ni uygulama hususunda da oldukça özenli davranmıştır. Emirlerle uymayanların ve emirlerin uygulanmasını aksatanların en ağır şekilde cezalandırılacağı Açık Söz gazetesinde ifade edilmiştir. Mahkeme çalıştığı süre boyunca yaklaşık olarak 9000 ceza vermiştir. Bu cezalardan da yaklaşık olarak 30 küsuru idam cezasıdır.⁶⁰

Konya İstiklal Mahkemesi

1921 yılı 22 Temmuz tarihli 140 nolu Meclis kararıyla kurulan Konya İstiklal Mahkemesi 1922 senesi 1 Ağustos tarihli 274 nolu Meclis kararına kadar çalışmalarda bulunmuştur. Hacim Muhittin Bey başkanlığında kurulan mahkeme Konya, Burdur,

⁵⁸ Hulusi, a.g.e., s.149.

⁵⁹ *İstiklal Mahkemeleri*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.1,2015, s. 11

⁶⁰ Aybars, a.g.e., s.148.

Denizli, Isparta, Antalya, Adana ve Mersin bölgelerinde görevini icra etmiştir. Konya İstiklal Mahkemesi 'nin diğer üyelerini ise Muhittin Baha, Yusuf ve Ali Saib Beyler oluşturmaktadır. Mahkeme suçluları hemen cezalandırmak yerine onlara yeni bir şans daha vermekten yanaydı ve bu maksatla af konusu mahkemenin gündemindeydi. Fakat buna rağmen suçunda ısrarcı olanların, teslim olmaya yanaşmayanların da en ağır şekilde cezalandırılacağı bildirilerle halka iletilmiştir. Mahkemenin bu politikası sayesinde pek çok asker kaçağı birliklerine teslim olmuştur. Mahkeme çalışmış olduğu yaklaşık bir yıllık süre boyunca içinde idam cezası da olan 1407 davaya bakmıştır.⁶¹

Samsun İstiklal Mahkemesi

Samsun İstiklal Mahkemesi 1921 yılı 22 Temmuz tarihli 140 nolu Meclis kararıyla kurulup, 1 Ağustos 1922 tarihli 274 nolu Meclis kararına kadar çalışmalarda bulunmuştur. Tokat, Giresun, Sivas, Samsun, Ordu, Amasya bölgelerinde görev yapan Samsun İstiklal Mahkemesi'nin üzerinde durduğu konu ise diğer mahkemelerde de olduğu gibi yine asker kaçakları sorunuydu. Bu sorunun yanında mahkemenin üzerinde çalıştığı diğer önemli davalar ise Pontusçuluk hareketi ve Koçgiri isyanıdır. Mahkeme 20 Ağustos 1921 tarihiyle 20 Eylül 1921 tarihleri arasındaki kısa süre içerisinde 12733 asker kaçağını cepheye göndermiştir. Bu da mahkemenin firariler konusundaki çalışmalarının ne kadar etkili olduğunun bir kanıtıdır. Mahkeme Pontus Rum sorunu, Koçgiri İsyanı ve firariler sorunu başta olmak üzere pek çok davaya bakmıştır ve bu davalardan yüzlercesi idam cezası ile sonuçlanmıştır.⁶²

Yozgad İstiklal Mahkemesi

8 Eylül 1921 tarihli Başkomutanlık Tezkeresi ile kurulan Yozgat İstiklal Mahkemesi, 1 Ağustos 1922 tarihli 274 numaralı meclis kararına kadar görevini sürdürmüştür. Yozgad İstiklal Mahkemesi'nin de ağırlıklı olarak üzerinde çalıştığı davalar diğer mahkemelerde de olduğu gibi yine firariler üzerineydi. Yozgad, Kayseri, Kırşehir ve Niğde bölgelerinde çalışmalarda bulunan mahkeme bu bölgelerde beyanname yayınlarak asker kaçaklarına on günlük bir süre tanıdığını bildirmiştir. Asker kaçakları haricindeki suçlar içinse adi suçlara kürek çekme cezası verilirken ağır

⁶¹ Aybars, a.g.e., s.156.

⁶² Aybars, a.g.e., s.170.

suçlara örneğin ırza geçme, adam öldürme bunlara idam cezası verilmiştir.⁶³ İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri, 31 Temmuz 1922 tarihinde çıkarılan 249 numaralı İstiklal Mehakimi Kanunu ile kısıtlama altına girmiştir.

İstiklal mehakimi kanunu

No 249

BİRİNCİ MADDE — İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve Büyük Millet Meclisince çoğunluk ile verilecek karar üzerine gereken yerlerde İstiklâl mahkemeleri kurulacaktır.

İKİNCİ MADDE — Bu mahkemeler Meclis'in çoğunluğu ve gizli oy ile kendi üyeleri arasından bir başkanve iki üye ve bir savcıdan oluşur. Ancak mahkeme heyetine eksikin tamamlanmasını teminen ayrıca bir üye daha seçilir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin vazifeleri aynen geçerlidir:

A) Vazifeli ve gönüllü askerliğe girmede kaçanlar ve kaçırmaya sebep olanlar ve kaçağın yakalanması ve sevkinde gevşek davrananlar ve kaçaklarıbesleyenler hakkında Ceza kanunnamesiyle askerî kanunlarda görülen ceza hükmü ve hafifletilmiş sebepler ve şiddetlendirme mevcut olduğu takdirde yalnız bu kısımda ki suçlara özel olmak üzere seçeceği diğer güna mukarreratı ittihaz eylemek;

B) 29 Nisan sene 1336 tarihli Hiyanet-i vataniyye yasasının içerdiği suçları,

C) Devletin iç ve dış güvenliğini ihlal edenler hakkında Ceza kanununun birinci bölümünün birinci ve ikinci fasıllarında yazılmış suçları,

D) Askerî ve siyasi casusluk ve suikast siyasi ve asker ailelerle taarruz re tecavüz suçunu,

H) Seferberlikte tedariki vesaiti nakliye komisyonlarının suiistimalât ve müsanahatı hakkında Askerî ceza kanununa eklenmiş 12 Şevval 1332 ve 21 Ağustos 1330 tarihli yasayı vakitli birinci maddesini düzelten 28 Rebiü'l-ahir sene 1332 ve 2 Mart sene 1331 tarihli yasada açıklanmış suçları araştırmak,

K) Hırsızlık yapan, rüşvet alan askeri ve mülki memurları ve bunlara hangi sınıftan olursa olsun iştirak ve vesatet eyleyenleri;

S) Memuriyetinin gücünden istifade ederek halka zulüm ve işkencede bulunan askeri ve mülki memurları muhakeme etmek.

⁶³ Aybars, a.g.e., s.176

DÖRDÜNCÜ MADDE — Büyük Millet Meclisi gerek gördüğü İstiklâl mahkemeleri için üçüncü maddede yazılmış vazifelerden bir kısmının istisnasına karar verebilir.

BEŞİNCİ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin idamdan başka hükümleri kesin olup infazına, çeşitli silahlı kuvvetler ve gayri müselleha-ı Devlet memurdur. İdam hükümleri Büyük Millet Meclisince çeşitli meseleleri tetkik ve tasdik olunduktan sonra infaz olunur. Şu kadar ki acil ve müstesna hal ve amanda idam hükümlerinin dahi Meclisçe tasdik edilmeksizin infazına Meclis kararıyla mezuniyet verilebilir.

ALTINCI MADDE — İstiklâl mahkemeleri kararlarına bu mahkeme savcısının itiraz hakkı vardır. Müddeti itiraz günlük tefhimin bitiminden itibaren üç gündür ve itirazı vâki Büyük Millet Meclisince esinlikle hallolunur.

YEDİNCİ MADDE — İstiklâl mahkemesi heyetleri altı ayda bir seçilir ve bu müddetin bitiminden evvel heyet tamamen veya kısmen meclis kararıyla tebdil edilebileceği gibi esbabı teşkilin zevaliyle faaliyeti dahi tatil olunur.

SEKİZİNCİ MADDE — Savcılar bu yasa hükümlerine uygun olarak muttali olacakları suçlar hakkında kanuni takipde bulunurlar. Tutuklama ve tahliye kararlarında savcıların görüşleri alınmadıkça tutuklama ve Salı verme olamaz. İstiklâl mahkemelerinin muhabere vasıtası ve tebliğ ve tebellüğü savcılarındır.

İstiklâl mahkemelerinin kararlarının uygulanması hususunda silahlı kuvvetler ve sivil görevlilerin amiri savcılardır.

DOKUZUNCU MADDE — İstiklâl mahkemelerinin emirlerini ve kararlarını uygulamayanlar veya uygulamada mazaret gösterenler savcıların talep ve sevki üzerine aynı mahkemeler tarafından muhakeme altına alınırlar.

ONUNCU MADDE — İstiklâl mahkemeleri Askerî ceza kanununun yedinci faslındaki hukuku emiriyeden maada hukuku şahsiyeye hükmedemezler.

ON BİRİNCİ MADDE — İstiklâl mahkemeleri ile diğer mahkemeler arasında meydana gelecek ihtilaf durumunda merci TBMM Adliye encümenince bilcümle umuru takdimen hallolunur.

ON İKİNCİ MADDE — Her İstiklâl mahkemesinin katipleri ve hademelerinin maaşları aylık yüz lirayı geçmeyecektir.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE — Her İstiklâl mahkemesi ayda bir defa Genel Heyete hüküm özeti ve mesayi cetveli göndermeye mecburdur.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE — Firariler hakkındaki 11 Eylül 1336 tarihli yasa ile İstiklâl mahkemeleri kanununun birinci maddesine eklenen 26 Eylül 1336 tarihli yasa ve

firariler hakkındaki 11 Eylül 1336 tarihli yasanın 2.nci maddesine denk 6 Rebiü'l evvel 1339 ve 28 Teşrin-i sani 1336 tarihli kanun mülğadır.

ON BEŞİNCİ MADDE — Bu yasa çıktığı tarihten itibaren geçerlidir.

ON ALTINCI MADDE — Bu yasa Meclis tarafından uygulanır.

31 Temmuz sene 1338 ve 4 Zilhicce sene 1340⁶⁴

Bu kanun ile İstiklal Mahkemeleri tekrar gözden geçirilip düzenlenmiştir. Mahkemelerde yapılan en önemli değişiklik ise idam cezaları hakkında olmuştur. Yeni düzenlemeye göre idam cezaları meclis onayına bağlanmıştır. Kanunda yapılan değişikliklerden sonra ikinci defa kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin görev ve faaliyetlerine 1 Ağustos 1922 tarihli 274 numaralı karar ile son verilmiştir.⁶⁵

“No 274

Kabul edilen kanuna tevfikan istiklâl mahkemelerinin tatili faaliyetlerine karar verildi (Cilt: 22 - Sayfa: 235) 1 Ağustos 1338”⁶⁶

1.4. CUMHURİYET SONRASI İSTİKLAL MAHKEMELERİ

1923-1927 yılları arasında faaliyetlerini sürdüren mahkemelere Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri denmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yaşanan değişim ve yeniliklere karşı oluşabilecek aksi görüşleri en aza indirmek maksatlı kurulan Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri bu özelliğiyle tartışmalara konu olmuştur. Ankara, İstanbul ve isyan bölgeleri olan Şark Bölgesinde kurulan toplamda üç adet olan Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri 1923-1927 yılları arasında yapılan inkılapların sorunsuz bir şekilde uygulanması için çalışmalarda bulunmuştur.⁶⁷

İlk olarak İstanbul basınının Saltanatın kaldırılması ve akabinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi üzerine yalan yanlış haberler yaparak hükümetin hilafeti de kaldıracağına dair yazılar yazmasıyla devrimlere karşı ilk tepki oluşmuş oldu. Ardından yaşanan halifelik ile ilgili mektup sorununun yaşanması üzerine İstanbul'da İstiklal

⁶⁴ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100249.pdf [19.03.2019]

⁶⁵ İstiklal Mahkemeleri, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.1,2015, s. 20

⁶⁶ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100274.pdf [19.03.2019]

⁶⁷ Tahir, a.g.t. s. 32.

Mahkemesi kurulması teklif edilmiştir. Mahkemelerin oluşmasına sebep bir diğer olay ise yapılan inkılaplardan rahatsızlık duyanların mecliste oluşturduğu muhalefetin yoğun olduğu sıralarda yaşanan 13 Şubat 1925 tarihli Şeyh Said olayıdır. Şeyh Said olayı İsmet Paşa tarafından yenilik karşıtı bir olay olarak algılandı ve Takrir-i Sükun Kanunu eşliğinde Ankara ve Şark bölgelerinde İstiklal Mahkemesi kurulması kararı alındı.⁶⁸

1.4.1. Ankara İstiklal Mahkemesi

Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri tarihte var olan diğer İstiklal Mahkemeleri gibi içerisinde bulunulan dönemin şartlarından etkilenerek oluşturulmuştur. Şöyle ki; 1923-1927 yılları arasında gerçekleşen büyük devrimler ve döneme damgasını vuran olaylar bu mahkemelerin oluşmasına sebep olmuştur. Gerek hilafetin kaldırılması gerekse Şeyh Said İsyanı Ankara ve Şark İstiklal Mahkemelerinin kurulması öncesinde büyük önem arz eden olaylardır. Bu sebeple mahkemelerin kuruluş maksadının daha iyi anlaşılması açısından öncelikle bu olaylardan bahsedilecektir.

1.4.1.1. Hilafetin Kaldırılması

1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılmasıyla beraber hilafetinde kaldırılması gerektiği düşünülse de halkın henüz böyle bir değişikliğe hazır olmamasından dolayı hilafetin kaldırılması başka bir tarihe bırakılmıştır. Bu durum Nutuk'ta şu şekilde ifade edilmektedir:

*“Bu ortak davet keyfiyeti, şahsi saltanatın lâğvı muamelesini, kesin olarak sonuçlandırdı. Esasında 1 Teşrin-i sani 1922 tarihli yasa gereğince hilâfet ve saltanat birbirinden ayrıldı. İki buçuk yılı aşan bir zamandan beri fiilen icrayı hükmeden saltanatı milliye teyid olundu. Hilâfet, açık bir hukuka sahip olmadan bir süre daha devam bırakıldı.”*⁶⁹

Fakat bu durumda halifeliliğin varlığından ve kaldırılma fikrinden rahatsızlık duyan iki ayrı muhalif grup oluşmasına sebep olmuştur. Cumhuriyetin ilanı henüz gerçekleşmediğinden gruplardan birisi halifenin devlet başkanı olabileceğini ileri sürdü ve tartışmaları körüklemiş oldu. Tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde meclis kendini feshetmiş bir süre çalışmalarda bulunmamıştır. Meclisin çalışmadığı

⁶⁸ *İstiklal Mahkemeleri*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.1,2015, s. 13.

⁶⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.683.

dönem esnasında 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Meclis yeni çalışma dönemine 11 Ağustos 1923 tarihinde Mustafa Kemal'in bizzat seçmiş olduğu adaylardan oluşan bir grup ve ikinci gruptan çok az kişiyle başlamıştır. Yeni kurulan meclis evvela Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. 1923 senesinin 13 Ekim tarihinde Ankara başkent olarak seçilmiştir ve akabinde 1923 yılının 29 Ekim tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir.⁷⁰

Mustafa Kemal Cumhuriyetin ilanından sonra halifeliğin kaldırılması ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Bu sebeple konuşmalarında her fırsatta halka hilafet ve halifeliğin olumsuz yanlarından bahsetmiştir. Nutuk'ta yer alan Atatürk'ün konuşmasından bir kesit şu şekildedir:

“Bu Meclis, Türkiye Devleti halkının Meclisidir. Bu Meclisin sıfat ve kurtuluşu sadece Türkiye Devleti halkının ve Türk vatanının hayatına ve kaderine şamil ve tesirli olabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün İslam alemine şamil bir kudret elde edemez. Efendiler ! Türk milleti ve onun temsilcilerinden mürekkep olan Meclisimiz, kendi varlığını halife unvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir kişinin eline veremez ve vermeyecektir. Efendiler ! Bundan dolayı İslam aleminde karışıklık varmış veyahut olacaktı. Bunların hepsi manasız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor.”⁷¹

Mustafa Kemal'in sırdaşı Kılıç Ali'nin anlattıklarına göre Halife Abdülmecid, Rauf Bey ve arkadaşlarının halifelik makamının yanında yer almasından ve İstanbul Basını'nda halifelik lehine yayınlar yapması üzerine güç almıştır. Bir hayal alemine dalıp padişah gibi davranmaya başlamıştır. Kaldı ki gösterişi ve maddiyatı oldukça abartarak Cumhurbaşkanından daha fazla maaş almaya başlamıştır. Buna rağmen aldığı ücreti azımsamıştır. Bu şartlar altında da hilafeti kaldırmaktan başka çare kalmamıştır. Mustafa Kemal'in bu konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

"Hilafetin aslında dini veya siyasi anlamı ve varlık nedeni kalmamıştır. Hilafet makamı sonunda tarihi bir hatıra olmaya mecburdur. Türkiye Cumhuriyeti önde gelenlerinin veya resmi heyetlerin kendisiyle temasta bulunması Cumhuriyet'in istiklaline terstir Fransızlar hanedan mensuplarını Fransa'ya almadılar, ihtilalden yüz yıl sonra, bugün bile bağımsızlıkları ve egemenlikleri bakımından sakınca görürken biz, her gün

⁷⁰ Cevdet Küçük, “İstiklal Mahkemeleri”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiklal-mahkemeleri> [21.03.2019]

⁷¹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.699.

*saltanatın tekrar dirilmesine duacı bir hanedan mensubu hakkında ki işlemimizde, Türkiye Cumhuriyeti'ni, kurban edemeyiz. Hükümetçe ciddi ve esaslı tedbirler alınmalıdır. "*⁷²

3 Mart 1924 tarihinde 429 numaralı yasa ile Hilafetin kaldırılması ve son halife olan Abdülmecid'in ve Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Yine aynı tarihli 430 numaralı yasa ile Şer'îye ve Evkaf Vekaleti yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ve Erkan-ı Harbiye Vekaleti yerine Genel Kurmay Başkanlığı kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 431 numaralı kanun olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu sayesinde de bütün medrese ve mahalle mektepleri kapatılarak Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.⁷³

Hilafetin lağvına ve Osmanlı hanedanının Türkiye devleti sınırları dışına çıkarılmasına dair yasa

BİRİNCİ MADDE — Halife indirilmiştir. Hilafet makamı lağv edilmiştir.

İKİNCİ MADDE — Tahtan indirilmiş bulunan halife ve Osmanlı hanedanı izleri hanedanının erkek, kadın bütün üyeleri ve damatlar, Türkiye Cumhuriyeti devleti dahilinde oturanlar bu haktan sonsuza kadar yasaklıdır. Bu hanedanda ki kadınlardan doğan çocuklarda bu madde hükmüne girmektedir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İkinci maddede ismi geçen kişiler bu yasanın ilân tarihinden itibaren en fazla on gün süresince Türkiye Cumhuriyeti arazisini terk etmelidirler.

DÖRDÜNCÜ MADDE — İkinci maddede ismi geçen kişiler Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku geçersizdir.

BEŞİNCİ MADDE — Bundan böyle ikinci maddede ismi zikr olunan kişiler Türkiye Cumhuriyeti içinde taşınmazlara hakim değillerdir. İlişkilerinin kat'ı için bir sene müddetle bilvekalâ mehakimi Devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin bitiminden sonra hiçbir mahkemeye müracaat hakları yoktur.

ALTINCI MADDE — İkinci maddede ismi geçen kişilere masrafları karşılığında bir kerelik olmak üzere servetlerine göre birbirinden farklı olmak üzere Hükümetçe uygun görülecek miktar verilecektir..

YEDİNCİ MADDE — İkinci maddede ismi geçen kişiler Türkiye Cumhuriyeti arazisi içinde ki çeşitli taşınmazlarını bir sene süresinde Hükümetin bilgi ve muvafakatiyle

⁷² Hulusi, a.g.e., s.224.

⁷³ Dündar, Tahir. "Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, 47

tasfiyeye mecburdurlar. Adı geçen taşınmazları boşaltmadıkları halde etmedikleri halde bunlar Hükümet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

SEKİZİNCİ MADDE — Osmanlı İmparatorluğunda padişahlık yapmış şahısların Türkiye Cumhuriyeti arazisi içinde ki tapuya bağlı taşınmazları millete devir olunmuştur.

DOKUZUNCU MADDE — Lağv edilmiş padişahlık sarayları, kasırları ve mekanları - sairesi dahilindeki mefruşat, takvmlar, tablolar, asarı nefise ve sair çeşitli taşınurlar millete intikal etmiştir.

ONUNCU MADDE — Emlâki hakaniye ismi altında olup evvelce millete devredilen emlak ile beraber lağv edilmiş padişahlığa ait çeşitli emlak ve eski Hazine-i hümayun, içerikleriyle birlikte saray ve kasırlar ve binalar ve arazi millete devr edilmiştir.

ON BİRİNCİ MADDE — Millete intikal eden taşınabilen mallar ve taşınamayan mallar tesbit ve korunması için bir nizamname oluşturulacaktır.

ON İKİNCİ MADDE — Bu yasa çıktığı andan itibaren geçerlidir.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu yasanın uygulanmasına İcra vekilleri heyeti görevlidir.

26 Recep sene 1342 ve 3 Mart sene 1340⁷⁴

1.4.1.2. Şeyh Said Olayı, Takrir-i Sükûn Kanunu ve Şark İstiklal Mahkemeleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin yapmış olduğu yenilikler ve özellikle hilafetin kaldırılması halk üzerinde büyük etki yapmıştır. Yapılan bu değişikliklerin dine aykırı olduğu kanısında olan bazı kesimlerde ayaklanma çıkmıştır. 13 Şubat 1924 tarihinde başını Şeyh Said'in çektiği isyan başlangıçta Elâzığ ve Bingöl civarları olmak üzere doğuda pek çok ilde etkili olmuştur. İsyanı bastırmak maksatlı bu bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Alınan askeri önlemlere destek olarak hukuki yönden de tedbir maksatlı 556 sayılı kanun oluşturulmuştur. Bu kanun ile Hıyanet-i Vataniyye Kanunu'nun birinci maddesine “dini siyasete alet edinen cemiyetler” ibaresi ilave edilerek vatana ihanet kapsamı genişletilmiştir.⁷⁵

BİRİNCİ MADDE — Dini veya dinin değerlerini siyaset amacıyla asıl amacıyla toplulukların oluşturulması yasaktır. Bu gibi cemiyetleri kuranlar veya bu cemiyetlere dahil olanlar vatan haini sayılırlar. Dini veya dini değerleri alet ederek Devletin şeklini değiştirmek veya Devletin güvenliğini ihlâl veya dini veya kudsi değerleri alet ederek her

⁷⁴ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200431.pdf [21.03.2019]

⁷⁵ Alkan, Ahmet Turan. *İstiklal Mahkemeleri*, 1993, s.17.

nasıl olursa olsun halk arasına fenalık sokmak için gerek bireysel ve gerek topluca sözlü veya da fili bir şekilde veya nutuk atarak veya da neşriyat icrası suretiyle harekette bulunanlar yine vatana ihanet ettiği kabul edilir.

İKİNCİ MADDE — Bu yasa çıktığı tarihten itibaren geçerlidir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu yasanın uygulanmasına Adliye mebusu memurdur.⁷⁶

İsyanları bastırma konusunda gereken kararlılığı ve disiplini gösteremediği iddiası üzerine Fethi Bey başkanlığındaki hükümet istifa edip yerine sertliği ile nam salmış İsmet Paşa getirilir. İsmet Paşa göreve gelir gelmez Takrir-i Sükûn Kanunu için teklifte bulunmuştur. Neticede 1925 senesinin 4 Mart tarihinde Takrir-i Sükûn Yasası kabul edilmiştir ve bu tarihte 117 numaralı karar ile idam cezasını uygulaması amacıyla Şark İstiklal Mahkemesi, idam cezasını meclis onayıyla yerine getirmesi amacıyla da Ankara İstiklal Mahkemesi kurulması kararlaştırılmıştır.⁷⁷

Takriri sükûn kanunu

(Resmî Ceride ile neşir ve ilânı: 4. III. 1341 - Sayı :87)

No. 578

BİRİNCİ MADDE — İrticaa ve isyana ve memleketin düzenine ve huzur, sakinliğini ve emniyet ve güvenliğini ihlâl sebepleri olan çeşitli teşkilâ ve tahrika ve teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatı Hükümet, Cumhur Reisinin onayıyla, bizzat ve idareten men'e yetkilidir.

Bu efal erbabını Hükümet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir.

İKİNCİ MADDE — Bu yasa ilanından itibaren iki sene müddette mer'iyü'l icradır.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu yasanın uygulanmasına icra vekilleri heyeti görevlidir.

8 Şaban sene 1343 ve 4 Mart sene 1341⁷⁸

⁷⁶ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300556.pdf [21.03.2019]

⁷⁷ İbrahim Ülker, "İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1 (2015): 189

⁷⁸ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf [21.03.2019]

1.5. MAHKEMELERİN BAKTIĞI SUÇLAR VE UYGULAMALAR

Mahkemelerin baktığı suçları ve bu suçlara karşılık verilen cezalardan bahsetmek gerekirse bunları da yine Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası İstiklal Mahkemeleri olarak incelemekte fayda vardır.

Cumhuriyet öncesinde 7 Ekim 1920 tarihinde kurulmuş olan ve varlığını Cumhuriyet sonrasında 31 Temmuz 1922 tarihine kadar devam ettiren en uzun soluklu mahkeme olan Ankara İstiklal Mahkemesi çalıştığı süre boyunca pek çok önemli davalara bakmıştır. Bu davalardan en önemlileri Çerkez Ethem, İngiliz Casusu Mustafa Sagir, Osmanlı Hükümeti gibi konulardır. Bu davalarla beraber elbette ki asker kaçakları, bozgunculuk, casusluk, yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma, soygunculuk ve yataklık gibi davalarda mahkemenin temel faaliyet alanlarındandır. Ankara İstiklal Mahkemesi görev süresince 108 kişiye idam cezası, 470 kişiye salıverme, 279 adet uygulanmayan idam cezası, 48 adet gıyaben idam, 54 adet kürek cezası ve 12137 adet para cezası ve değnek cezası olmak üzere 13000'den fazla ceza vermiştir.⁷⁹

Eskişehir İstiklal Mahkemesi'ne bakacak olursak bu mahkemenin yumuşak bir mahkeme olduğunu görürüz. Çünkü dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda mahkemenin verdiği kararların gayet makul olduğu görülmektedir. Şöyle ki mahkeme çalıştığı süre boyunca idam cezalarını mümkün olduğunca müebbet hapse çevirmiş ve ağır cezalar vermekten kaçınmıştır. Eskişehir İstiklal Mahkemesi'nin en önemli davalarına örnek vermek gerekirse Kazak Süleyman Paşa davası örnek gösterilebilir. Mahkeme görev süresince 470 adet beraat, 57 adet idam, 594 adet uygulanmayan idam, 20 adet gıyaben idam, 272 adet kürek ve çeşitli suçlardan 11270 adet olmak toplamda yaklaşık 13500 adet ceza vermiştir.⁸⁰

Konya, Isparta, Pozantı, Kastamonu ve Sivas Mahkemeleri'ne gelecek olursak bu mahkemelerinde halkın huzurunu ve asayişini bozan firari, vatan hainliği, hırsızlık, yolsuzluk gibi muhtelif suçları cezalandırdığı görülmektedir. Şöyle ki Konya İstiklal Mahkemesi 575 adet beraat, 2 adet idam, 1 adet gıyaben idam, 105 adet kürek ve 2917 adet çeşitli cezalar olmak üzere yaklaşık 3500 adet ceza vermiştir.⁸¹ Isparta İstiklal Mahkemesi 248 adet beraat, 7 adet idam, 6 adet gıyaben idam, 29 adet kürek ve 265

⁷⁹ Aybars, a.g.e., s.108.

⁸⁰ Aybars, a.g.e., s.114.

⁸¹ Aybars, a.g.e., s.121.

adet çeşitli cezalar olmak üzere yaklaşık 555 adet ceza vermiştir.⁸² Pozantı İstiklal Mahkemesi asker kaçaklarını zorunlu olmadıkça idam etmemiştir. Fakat cinayet işleyen üç asker kaçağını idam etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bunun haricinde çeşitli suçlardan dört kişi daha idam edilmiştir. Kastamonu İstiklal Mahkemesi 9 adet vicahen idam, 3 adet gıyaben idam, 135 adet maslub idam, 14 adet kürek, 38 pranga, 26 hapis, 113 dövme cezası ve çeşitli cezalarla beraber toplamda yaklaşık 584 adet ceza vermiştir.⁸³ İkinci dönem Kastamonu İstiklal Mahkemesi ise yaklaşık olarak 9000 adet ceza vermiştir ve bu cezalardan 8 tanesi idam cezasıdır. Sivas İstiklal Mahkemesi ise 23 adet beraat, 12 adet idam, 109 adet uygulanmayan idam, 1 adet gıyaben idam, 34 adet kürek ve 101 adet çeşitli suçlardan olmak üzere yaklaşık olarak 280 adet ceza vermiştir.⁸⁴ İkinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nden olan Samsun İstiklal Mahkemesi 395 adet beraat, 485 adet idam, 137 adet gıyaben idam, 240 adet kürek ve 1163 adet çeşitli cezalar olmak üzere toplamda yaklaşık olarak 2500 adet ceza vermiştir.⁸⁵ Yine ikinci dönem mahkemelerinden olan Yozgad İstiklal Mahkemesi ise 862 adet beraat, 56 adet idam, 24 adet gıyaben idam, 537 adet kürek ve 1194 adet olmak üzere toplamda yaklaşık olarak 2700 adet ceza vermiştir.⁸⁶

Tablo 1.2: İşlenen Suça Göre İstiklal Mahkemelerince Verilen Cezalar

İşlenen Suç	Verilen Ceza
Vatana İhanet	İdam
Casusluk	İdam (ispatı halinde) /Sürgün /Beraat
Bozguncu Propaganda	İdam/ Hapis/ Sürgün/ Dayak/ Para
Soygunculuk	İdam/ Ağır Hapis(müebbet) / Kürek
Asker Ailesine Saldırı	İdam/ Ağır Hapis (3-15 yıl) / Sürgün
Görevi Kötüye Kullanma	İdam/ Hapis/ Dayak/ Para

Cumhuriyet sonrası İstiklal Mahkemeleri'nden olan İstanbul İstiklal Mahkemesi hakkındaki ayrıntılı bilgiye ikinci ve üçüncü bölümlerde yer verilmiştir.

⁸² Aybars, a.g.e., s.116.

⁸³ Aybars, a.g.e., s.129.

⁸⁴ Aybars, a.g.e., s.125.

⁸⁵ Aybars, a.g.e., s.175.

⁸⁶ Aybars, a.g.e., s.177.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ

Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri'nden olan İstanbul İstiklal Mahkemesi yaklaşık olarak iki ay olan çalışma süresiyle en kısa görevde bulunan Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemesi olma unvanını almıştır. İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin kurulma amacı hilafeti ortadan kaldırabilmek için gerekli ortamı oluşturmak ve hilafet yanlılarına sorun teşkil etmemelerini sağlamak maksatlı gözdağı vermektir.⁸⁷

2.1. MAHKEMENİN KURULUŞU ÖNCESİ SİYASİ DURUM

2.1.1. Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyetin İlanı

Türk milletinin geleceğini tayin etme konusunda milli mücadelenin başarıyla sonuçlanması bir dönüm noktası olmuştur. Savaşı sonlandırmak ve barışı sağlamak maksatlı toplanması düşünülen Lozan Konferansı'na ikilik çıkarmak maksatlı TBMM heyetiyle beraber İstanbul Hükümeti'nin temsilcileri de çağırılmıştır. TBMM hükümetince, yapılmaya çalışılan iki başlılık durumunun önüne geçme niyetiyle saltanat makamının halifelik makamından ayrılarak bu durumun çözüme ulaştırılması istemiştir. İçinde bulunulan durumun şartları göz önüne alındığında en iyi çözüm yolunun saltanatın kaldırılması olduğu kanaatine varıldı. Meclisin almış olduğu 306 ve 307 numaralı karar ile saltanat halifelikten ayrılarak 1 Kasım 1922 tarihinde kaldırılmıştır. Saltanatın kaldırılmasından sonra hilafet makamının idaresini de eline almış olan TBMM yeni halife seçimini Osmanlı hanedanından yapacağını belirtmiştir. Bu durumdan endişe duyan halife Vahdettin 17 Kasım 1922 tarihinde İngilizlerin denetiminde yurtdışına çıkmıştır. Vazifesini bırakmadan yurtdışına çıkan Vahdettin'in konumu ile ilgili fetva verilerek karar alınmaya çalışılması üzerine Mustafa Kemal devreye girerek bu konuyla ilgili kararı ancak TBMM'nin verebileceğini belirtti. Sonuç olarak Vahdettin 18 Kasım 1922 tarihli 313 numaralı karar ile halifelikten alınmıştır.

⁸⁷ Tahir, a.g.t., s. 32.

“Vahdettin'in hal'i hakkında

No. 313

Vahdettin Efendinin hilâfetten inhilâma karar verildi (Cilt: 24 - Sayfa: 583).

18 Teşrin-i sani sene 1338”⁸⁸

Vahdettin görevden alındıktan sonra meclis üzerinde önemli durduğu birtakım kriterleri belirterek Abdülmecid Efendi’yi oylama usulüyle halife olarak göreve getirmiştir. Bu kriterlere göre Abdülmecid Efendi unvan olarak “ Müslümanların Halifesi” ve “ Hadimü’l Haremeyn-i Şerifeyn” unvanlarını kullanabilecek, Cuma selamlıklarına çıkmayacak, Fatih tarzı giyinip kuşanmayacaktı. Meclisin öne sürdüğü kriterleri kabul eden Abdülmecid Efendi 148 evet oyuyla halife olarak göreve geçmiştir.

Bir süreliğine çözüme kavuşmuş olan hilafet mevzusu yerini yeni konulara ve sorunlara bırakmıştır. Yarım kalmış olan Lozan Konferansı meselesi, II. TBMM’nin Lozan Anlaşmasını 11 Ağustos 1923 tarihinde imzalamasıyla kapanmış oldu. Akabinde yeni bir sorun olan başkent problemi ortaya çıkmıştır. 13 Ekim 1923 tarihinde İsmet İnönü’nün verdiği teklif üzerine Ankara’nın başkent yapılmasıyla bu problem çözüme kavuşmuştur.⁸⁹

Başkent problemi de aşıldıktan sonra sırada büyük önem arz eden rejim sorunu bulunmaktaydı. Ülkenin halihazırda işleyen bir rejimi vardı fakat ismi belirlenmediği için ve bir devlet başkanının seçilmemiş olması bir belirsizlik meydana getiriyordu. Devlet başkanı olarak o zamana kadar Atatürk TBMM başkanı sıfatıyla bu vazifeyi yerine getiriyordu. 27 Ekim 1923 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti’nin istifa etmesi üzerine yeni bir kabine listesi oluşturulamaması bu soruna acil bir çözüm getirilmesini icap etti. Sonuç olarak 29 Ekim 1923 tarihinde devletin yeni rejimi olarak Cumhuriyet ilan edilmiştir.⁹⁰

Reis-i cumhur intihabını mütaakıp yüz adet top atışı yapılması ve Cumhuriyetin her yerde ilan ve yüceltilmesi hakkında

⁸⁸ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100313.pdf [9.04.2019]

⁸⁹ Ürek Serhad, *Halifeliğin Kaldırılması*, Siirt Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Ders Notu

⁹⁰ T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, *Cumhuriyetin İlanı*, <http://www.atam.gov.tr/duyurular/cumhuriyetin-ilani> [9.04.2019]

No 31

Cumhur Reisi seçiminin ardından yüz adet top atışı yapılması ve Cumhuriyetin her tarafta ilan ve yüceltilmesi karara alınmasını mutazammın Konya vekili Eyüp Sabri Bey İstanbul vekili Ali Rıza Bey ve arkadaşlarının bildirdiği bilkırâe kırk üçüncü toplantının birinci oturumunda aynen kabul edilmiştir (Cilt: 3 - Sayıfa: 119).

29 Teşrin-i evvel sene 1339⁹¹

TBMM'nin 364 numaralı çıkardığı kanun ile de mevcut anayasanın değiştirilerek yeni Cumhuriyet rejimine uyarlanması sağlanmıştır.

Teşkilât-ı esasiye yasasının bazı maddelerinin düzeltilmesine dair yasa

No 364

BİRİNCİ MADDE — Hakimiyet, yalnız millet aittir, yönetim şekli halkın kendisini bizzat idare etmesi ile olur. Türkiye Cumhuriyeti'nin şekl-i hükümeti, Cumhuriyettir.

İKİNCİ MADDE — Türkiye Cumhuriyeti'nin dini, İslamdır. Resmi dili Türkçedir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir. Meclis, Hükümetin inkısam ettiği şubâtı idareyi icra vekilleri aracılığıyla idare eder.

ONUNCU MADDE — Türkiye Cumhur Reisi, TBMM Genel Heyeti tarafından ve kendi üyeleri arasından seçim olunur. Başkanlık vazifesi yeni Cumhur Reisinin seçimine değin sürer. Seçimin tekrar olması uygundur.

ON BİRİNCİ MADDE — Türkiye Cumhur Reisi Devletin başıdır. Bu ünvanla gerek görüldükçe Meclis'e ve Genel Heyet'e başkanlık yapar.

ON İKİNCİ MADDE — Başvekil Cumhur reisi tarafından ve Meclis üyesi arasından seçilir. Diğer mebuslar Baş vekil tarafından yine Meclis üyeleri arasından seçilir. Ardından genel heyet Cumhur reisi tarafından Meclisin onayına sunulur. Meclis toplantı durumunda değil ise keyfiyeti tasvip Meclisin içtimama talik olunur.

18 Rebiü'l evvel sene 1342 ve 29 Teşrin-i evvel sene 1339⁹²

⁹¹ TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/karartbmmc002/karartbmmc00200030.pdf [9.04.2019]

⁹² TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200364.pdf [9.04.2019]

2.1.2. Halifeliğin Kaldırılması Süreci

Cumhuriyet ilan edildikten sonra cumhuriyet rejiminin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi açısından halifeliğin varlığı bir tehdit oluşturmaktaydı. Mustafa Kemal halifeliğin varlığından oldukça rahatsızlık duymaktaydı. Çünkü halifeliğin varlığı esnasında oluşabilecek tehlikeleri önceden sezmiş ve bu öngörülerinde de haklı çıkmıştır. Şöyle ki meclis içinde ikilik oluşmaya başlamıştı. Halifelik taraftarları Mustafa Kemal ve yeni rejim aleyhine kışkırtmalarda bulunup basın aracılığıyla da bu durumu halka aksettirmişlerdir. Aynı zamanlarda Afyon Milletvekili Hoca Şükrü Bey'in yazdığı risale ve İskilipli Atıf Hoca'nın yazdığı kitap halifeliğin sadece din işlerine bakmakla kalmayıp dünyalık işlerle de meşgul olması gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Şükrü Bey'e göre padişah ve halife diye iki ayrı unvan olacağına sadece halife unvanının kalması gerekiyordu. Bu sayede halife devlet başkanı gibi gösterilip Millet Meclisi' de halifenin yardımcısı olarak anılacaktı. Bu zihniyete inanan Şükrü Bey ve taraftarları çeşitli yayınlar yaparak halka bu fikri dayatmaya çalışmıştır. Atatürk bu durumu Nutuk'ta şu şekilde ifade etmiştir.

...bir takım Şükrü Hoca'lar "İslamın genel düşünceleri kararsızlık ve istirahatata düşmüştür" lafzıyla harekete geçtiler. "Hilafet hükümet gibidir. Hilafetin hukukunu ve vazifesini geçersiz hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir " davasını ortaya çıkarmışlardır. Meclisin, milletin sonlandırdığı saltanatı hilâfet kurumunda devam ve padişah yerine halifenin bulunması arzu ve hevesine kapılmışlardır.

Esasında, ümit var bir hizip, Karahisar-ı sahip Mebusu olan Hoca Şükrü Bey imzasıyla "Hilâfet-i Islâmiyye ve BMM" unvaniyle kitapçık basturdılar. Ankara'da, kitapçığın üzerinde, yalnızca 1339 (1923) yazıyordu. Fakat kitapçığın ben Ankarada bulunduğum zamanda hazırlanıp tabolunduğu ve benim Ankara'dan tarihi mufarakatim olan 14 Kânun-ı sani 1923 gününün ferdası ortaya çıkarıldığı anlaşılmı oldu.

Şükrü Hoca ve arkadaşları "halife Meclisin, Meclis halifenindir" sözleriyle Millet Meclisini halifenin danışma meclisi ve halifeyi Meclisin ve dolayısıyla devletin başı gibi göstermek ve meşru kılmak arzu etmişlerdir...⁹³

Bu duruma kendini kaptıran Abdülmecit ise hükümdar gibi davranmaya başlamıştır. Şöyle ki 20 Kasım 1922 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda sarf ettiği şu sözler ” *Nasıl çalışacağımı göreceksiniz !* ” ardından yapılan tüm uyarılara rağmen “Halife-i Resulullah Hadîm-i Haremeyn-i Gerifeyn Abdülmecid bin Abdülaziz Han”

⁹³ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.705.

imzasını kullanması ve imzayı attığı beyannamede yer olarak İstanbul yerine “Yüksek Halifelik Yeri” demesi tüm bunların üstüne birde 24 Kasım’da Topkapı Sarayı’nda bir biat töreni düzenleyip üzerinde bulunmaması gereken Osmanlı hanedanına ait Al-i Osman ve Osmanlı nişanlarını takması ve Avniye denilen kukuletalı askeri kaputu giymesi Abdülmecid’in kendini hükümdar gibi gördüğüne örnek gösterilebilir.⁹⁴

Halifelik ile ilgili yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda geriye dönüş olması kuşkusuz ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal endişe içinde olan halkı rahatlatmak ve aydınlatmak adına yurt gezilerine çıkıp halifenin padişah konumuna asla getirilmeyeceğini belirtmiştir. Bunu da Nutuk’ta şu şekilde ifade etmiştir.

Halifeyi dünyaya kafa tutmak ve onu genel İslâm toplumuna söz sahibi yapma arzusunda bulunanlar bunu yalnız Anadolu halkından değil, onun kat be kat nüfusdan karışık olan büyük İslam toplumlarından talep etmelidir ! Yeni Türkiye’nin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi hayat ve huzurundan gayri düşünecek bir şeyi yoktur... başkalarına verebilecek hiç bir şeyi yoktur! dedim.

*Millete, şunu hatırlatırım ki, kendimizi, dünyanın hakimi zannetmek hatasına düşmek artık sonlanmalıdır. Gerçek durumumuzu, dünyanın durumunu tanımamakta ki hata, gafillere uymakla milletimizi felaketlere sürükler ! Bile bile aynı hatalarla devam etmemeliyiz!*⁹⁵

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa halifelik lehinde basılan yayınlara bir karşılık olarak Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye adında bir kitap yazmıştır. Halkın halifeliğin kaldırılmasına henüz hazır olmadığını bilen Mustafa Kemal Cumhuriyet ilan edilirken Büyük Millet Meclisi’nde halifelikle ilgili bir karar almamıştır. Bu konuyla ilgili meclisteki tartışmalarında önüne geçmiştir. Buna rağmen basının halifeliğin kaldırılacağına dair yalan yanlış kışkırtıcı haberler yapması halk arasında kargaşaya sebep olmuştur. Basının tutumuyla ilgilenmek ve kargaşa ortamını dindirmek üzere İstanbul’da bir İstiklal Mahkemesi kurulması kararı alınmıştır. Bu durum Nutuk’ta şu şekilde ifade edilmiştir. “İstanbulda ki bazı gazetelerin memleket ve cumhuriyet yüce menfaatlerini ihlal edici tarzda yaptığı yayımları orada farklı bir hava estirdi.Meclis, Dersaadet’e İstiklâl Mahkemesi göndermeyi gerek ad addetti.”⁹⁶ Buna rağmen basın yine ortalığı karıştırmaya devam etmiştir. Şöyle ki Hindistan da bulunan İsmaili

⁹⁴ Sertoğlu, Midhat, *Son Osmanlı Veliahdı ve son Halife Abdülmecid Efendi*, s.34.

⁹⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.712.

⁹⁶ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.845.

tarikatinin başı olan Ağa Han ve Hintli Emir Ali'nin Başbakan İsmet Bey'e halifeliğin lehine yazdığı mektup başbakana ulaşmadan bazı gazetelerde yayımlanmıştır. Bu olayların akabinde halifenin devlet hazinesi kullanarak yapmak istediği lüzumsuz harcamaların olması da halifeliğin kaldırılmasını hızlandıran bir etken olmuştur. Mustafa Kemal'e göre halifelik makamı var oldukça ülkeyi layık olduğu yere getirmek çok zordu. Bu maksatla Mustafa Kemal hilafet sorununu tamamıyla çözmek için birtakım çalışmalarda bulunmuştur. Kendisiyle aynı düşünce de olan yandaşlarını da yanına alan Mustafa Kemal İzmir'de yaptığı toplantıda Hilafet ile Şer'îye ve Evkaf Nezareti'nin lağvı ve tüm öğretim kurumlarının tek bir çatı altında birleştirilmesi kararını almıştır. Meclisteki tartışmalar neticesinde 1924 senesi 3 mart tarihinde 429 sayılı kanun ile Şer'îye, Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Bakanlıklarının kaldırılması, 430 sayılı kanun ile eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, 431 sayılı kanun ile de halifeliğin kaldırılması gerçekleşmiştir. Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin anılarında Mustafa Kemal'in hilafetle ilgili düşünceleri şu şekilde gerçekleşmiştir.⁹⁷ Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin anılarında Mustafa Kemal'in hilafetle ilgili düşünceleri şu şekilde yer almaktadır.

Din gereklidir. Dinsiz milletlerin devamı olanaksızdır. Yalnız şu var ki, din, Yaratan ile yaratılan arasındaki bağlantıdır. Softa kesiminin din aracılığına asla müsaade edilmemelidir. Din üzerinden maddiyat umanlar iğrenç insanlardır. İşte biz buna razı değiliz ve buna müsaade etmiyoruz.. Din tüccarlığına soyunan bu tarz mahlukat, temiz halkımızı kandırmışlardır. Bizim ve sizin asıl kavgamız ve mücadele edeceğimiz bu mahluklardır.. Hilafete gelince; işin ilginç yanıu bir takım arkadaşlardan, ve özellikle dışarıdan bana hilafet teklifleri gelmiştir. 'Siz halife olun' dediler. Ben bu tekliflere hep gülerek yanıt verdim. Hilafete lüzum yoktur, hatta zararlı bir hal almıştır. Bundan beklenen amaçlar gerçekleşmemiştir. Dünya Harbinde gördük: Müslümanlar halifenin ordularına karşı savaştılar. Halife ordularını Suriye' de arkadan vuranlar oldu. Bunlar aynı halifeye karşı, gönderilen Türk askerlerini şehit etmişlerdir. Hilafet yararlı konumunu muhafaza etseydi, İslam dünyasının buna sahip çıkması, saygı göstermesi gerekirdi. Din ile hilafeti birbirinden ayırmak şarttır. İlkinin yararlı olduğu kadar, ikincisi bir kadar lüzumsuz olmuştur. Hilafetin lağvından itibaren kimsenin sahip çıkmaması, Müslümanların halife olmadan da devam edebileceğinin güzel bir örneği değil midir ?⁹⁸

⁹⁷ Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.39-30, 2002

⁹⁸ Hulusi, a.g.e., s. 565.

2.1.3. Ağa Han'ın Başbakan İsmet İnönü'ye Mektubu

Yurt içinde yaşanan halifelik ile ilgili karmaşık durumlar yurt dışına da sirayet ederek Hindistan'a kadar ulaşmıştır. Şöyle ki Hindistan Halifelik Komitesi adına Hindistan'daki Müslümanları temsilen İsmaili tarikatı lideri III. Ağa Han yurt içinde yaşanan halifeliğin konumu ile ilgili duruma fikir beyanında bulunmuştur. Kendine yandaş olarak gördüğü Londra İslam Cemiyeti Başkanı Amir Ali ile beraber İsmet İnönü'ye 1923 yılı 24 Kasım tarihinde bir mektup göndermişlerdir. Mektubun özünde halifelik makamının bırakın kaldırılması aksine bu makamın manevi kuvvetini daha da artırmak gerektiği yönünde fikirler bulunmaktaydı. Fakat bu mektup yerine ulaşmadan İsmet İnönü'nün eline geçmeden birtakım gazetelere de yollanmıştır. Tevhid-i Efkâr, İkdâm ve Tanin gazetelerinde basılan mektup ile halifeliğin kaldırılmaması adına yurt dışından da destek sağlanmak istenmiştir. Böylece Mustafa Kemal'e karşı oluşturulan muhalefete dışardan da katılım olacağı düşünülmüştür. İlk olarak 1923 senesinin 5 Aralık tarihinde İkdâm ve Tanin gazetelerinde yayınlanan mektup 6 Aralık günü de Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanarak gündeme büyük bir şok etkisi yapmıştır.⁹⁹ Ağa Han ve Amir Ali imzalı o mektup şu şekildedir.

18, Sloane Caddesi / LONDRA S.W.L1

24 Kasım 1923 Ekselans, İsmet Paşa, Türkiye Başbakanı,

Türkiye'nin dostu ve Dünya bağımsız milletler topluluğunun hür üyesi olarak sahip olduğu özlemlerine tam bir destekle ve izninizle BMM'nin dikkatini, Halife-İmamın şuan ki durumunun net olmamasına, geniş Sünni Müslüman kesim içinde sebep olduğu rahatsız edici konulara dikkatini çekmek isterim. Büyük birleştirici olarak İslam'ın, Halife'nin itibar ve statüsünün azalmasına bağlı olarak, Sünni nüfusun geniş kesimleri arasında ağırlık ve nüfuzunu kaybetmekte olduğunu büyük bir üzüntü ile fark etmiş bulunmaktayız. Bilinen nedenlerden dolayı, buna yol açan bilinen gelişmeleri saymak istemiyoruz ancak bunların doğruluğu şüphe götürmemektedir.

Sünni toplumda, manevi reisliğin büyük bir cemaat olarak Müslümanları birbirlerine bağlayan bir birleştirici olduğunu ifade etmeyi gereksiz görüyoruz. Halifelik dış saldırıların tehdidi altında iken, bütün dünyadaki Müslümanların hissiyatı coşmuş ve Hindistan Müslümanları, Türk Milletine, kendi bağımsızlıkları için savaşırken aynı

⁹⁹ 90 Yıl Önce Bugün, III. Ağa Han'ın Başbakan İsmet İnönü'ye Gönderdiği Mektubu Yayınlayan Gazeteciler Tutuklanmıştı, <http://lcivelekoglu.blogspot.com/2013/12/90-yil-once-bugun-iii-aga-hanin.html> [4.04.2019]

zamanda, Müslümanların dayanışmasını sembolize eden Hilafet kurumunun olduğu gibi muhafazası için de savaşmakta oldukları inancı ile sempati ve desteğini esirgememiştir. Bu çok önemli zamanlar süresince Türk Davası için bütün samimiyetimizle dua ettik. Ve bir Britanya-Müslüman teşkilatı, Trablusgarp ve Bingazi'deki Türk-İtalyan savaşından beri, enerjisini, Türk halkı arasındaki dillendirilmeyen elem ve acıların hafifletilmesini sağlama çabalarına vakfetti. Bu yüzden, bütün Müslümanların ortak kaygılarını yansıtan bir meseleye dair müşahade ve tekliflerimizin, Ekselanslarının hükümeti nezdinde büyük bir hassasiyetle karşılık bulacağına inanıyoruz. Mülahazalarımızdan dolayı, bir an için bile olsa, Milletın Temsilcilerinin (TBMM) yetkilerinin herhangi bir şekilde takyidini önerdiğimiz düşünülmemelidir. Hürmetle arzu ve cesaret ettiğimiz husus, Sünni dünyanın dini reisliğinin Şeriata uygun olarak aynen korunmasıdır. Kanaatimizce, Halifenin itibarından herhangi bir azalma ya da hilafetin dini bir unsur olarak Türk siyasi taazzuvu içinden tasfiye edilmesi, İslam'ın parçalanması ve ahlaki bir kuvvet olarak ortadan kalkması anlamına gelecektir. Böyle bir gelişmenin ne Büyük Millet Meclisi ne de Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafınca sükûnetle karşılanacak bir gelişme olmadığına şüphemiz yoktur.

Kanaatimizce, Halife-İmam Sünni toplumun birliğini temsil eder. Halifenin Türk halkının bir üyesi olması ve Türk Milletinin kurucularının soyundan gelmesi, Türkiye'ye İslam milletleri arasında öncü bir konum vermektedir.

On dört asırdan beri Ehl-i Sünnetin temel bir ilkesi olan ve üzerinde icma-ı ümmet bulunduğu inandığımız husus şudur ki; Halife, Peygamberin halefi olarak Sünni toplumun lideridir. Müminler topluluğu ile onun arasında Ehl-i Sünneti meydana getiren bir bağ bulunmaktadır. İslam dünyasında huzursuzluğa yol açmadan bu mistik/manevi unsurun Müslüman zihninden sökülüp atılması mümkün değildir.

Kralların ve reislerin, dünyevi otoritenin tabii gerekleri olan yönetme hakkını elde etmek ve namazda imamlık yapabilmek için, dünyevi kudretini kaybettiğinde bile, Halife-İmamın onayını aldıklarını Ekselanslarına hatırlatmaya gerek görmüyoruz. Eğer İslam büyük bir ahlaki kuvvet olarak dünyadaki mevkiini devam ettirecekse, Halife'nin konumu ve asaleti, hiçbir şekilde, Roma Kilisesinin Papa'sından daha az olmamalıdır. Bu sebeplerden dolayı, her biri kendi başına çok önemli diğer sebepler bir tarafa, Türkiye'nin gerçek dostları olarak biz, BMM ve onun ileri görüşlü liderlerini, İslam'ın dini ve ahlaki birliğini dayanışmasını devam ettirme konusundaki aciliyeti,, Hilafet-İmamet Müslüman milletlerin itimad ve hürmetini kazanacak bir konuma getirmek amacıyla Türk Devletine eşsiz bir güç ve itibar kazandırmaya, saygıyla davet ediyoruz.

Biz Ekselanslarının itaatkâr hizmetçileri

Ağa Han (imza)

Amir Ali (imza) ¹⁰⁰

¹⁰⁰ Nevzat Çiçek, "İşte Ağa Han'ın Hilafet için Yazdığı Mektup", <https://www.timeturk.com/iste-aga-han-in-hilafet-icin-yazdigi-mektup/yazar-2133> [4.04.2019]

8 Aralık 1923 tarihinde, TBMM'nin ikinci oturumunda yapılan gizli celsede İsmet İnönü yaşanan bu olayların bir plan doğrultusunda gerçekleştiğine dair şüphelerinden bahsetmiştir. Netice olarak bu mektup olayının Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre vatana ihanet kapsamında değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰¹

1- Hıyanet-i Vataniyye Kanununun ilk maddesinin değiştirilmesi hakkında yasa ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi.

REİS — Söz sırası İsmet Paşa'da. Buyurun İsmet Bey.

İSMET PAŞA HAZRETLERİ (Baş vekil) (Devamla) — Huzzari kiram çarşamba günü İstanbul' un iki gazetesinde intişar eden iki mektubu görmüşlerdir. Bu mektuptan birisinin acizlerine yazıldığı ve diğerinin Reis-i Cumhur Hazretlerine yazıldığı belirtiliyor ve basılıyor. Mektuplar açık olarak 1 Teşrin-i sani kararının aksini geçerli kılan bir taleptir. Dünyada propagandadan sonra hilafete Türkiye üzerinde idari vazife, siyasi vazife, dünyevi vazife vermek esasını müdafaa ediyor. Kelime ve tümceler arasında birçok gizli usuller kullanılmış olabilir. Fakat heyet-i umumiyesiyle açıkladıkları gerçek budur. Halifeye bir idari vazife vermezseniz İslâm coğrafyası dağılır, İslam coğrafyası bundan üzgün ve muztarip olur tarzında aleyhimizde propaganda yapılıyor. Usul itibariyle ve esas itibariyle tarzı görüşümüzü arz edeyim.

Gazetelerdeki intişara göre bu mektuplardan birtanesi şahsıma yazılmıştır. Diğeri Cumhurbaşkanına yazılmıştır. Filhakika bana Londra'dan İngilizce bir mektup gönderilmiş ve salı günü akşamı buraya ulaşmıştır. İngiliz Ağa Han ve Emir Ali imzasıyla kaleme alınmıştır. Tercüme edilmesi için verdik. Tercüme yapıp sonucu alınmadan, öğrendim ki İstanbul' da bu mektup basılmış. Bunu kim yaptı ? Kim tarafından basıldı. Burası bilinmiyor ve acil yapmak istediğimiz inceleme bir sonuç vermedi. Cumhurbaşkanına ait olduğunu bildirdikleri diğer mektup da henüz Reis-i Cumhur'a ulaşmamıştır. Bunun üzerine ona mektup gelmeden İstanbul'da yayımlanmıştır. Özel mektup göndermek bir şey müdafaa etmek ise benim okumaklığım, benim görmekliğim gereklidir ve bana gönderilen mektup benim malımdır. Neden neşrolunuyor ? Gönderen kişiler nokta-ı nazarından söylüyorum. Binaenaleyh gönderen kişiler bu mektupları bana göndersinler ve Hükümete göndersinler, mütalaa alsınlar maksadiyle, değil aynı zamanda emri vaki olarak içerde ve dışarda intişar etmiş, amaç budur. İmzacılar, Ağahan ve Emir Âli hakkında Yüce heyetinize bilgi vereceğim. Hint hilâfet komitesi var. Mehmet Han vesaire. Bu kişiler onlardan değildir. Ağa Han ve Emir Âli Londra'da İngiliz Hükümetinin ve İngiliz Sarayı kralisinin en yakın adamları ve güvenilir İngiliz tebaasıdır. Bunların İngiliz Hükümeti programı dışında bir vaziyet almaları mutasavver ve mesbuk değildir.

¹⁰¹ Ortak Şaban, Vaiz İbrahim Edhem Efendi'nin İstiklâl Mahkemelerinde Yargılanması, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S. 2(2016):51-81

*Bizim davamız esnasında Hint hilâfet komitesi lehimize neşriyat yapıyordu. Açık bilmek ve söylemek lâzım gelirse, Hint hilâfet komitesi âlemi islâmda mevkii mahsus olan Türklerin dâvasını takip ediyormuş manzarasıyla kendi memleketinde, Hindistan'da kuvvei ihtilâliyesini ve kuvvei müdafaasını muhafaza ediyor. Kendi noktai nazarından Hint müslümanları, Hint hilâfet komitesi etrafında toplanarak ... için onlar hilâfeti ellerinde vasıta ittihaz etmişlerdir ve Hindistan'da bulunan Hint hilâfet dâvasını samimî olarak müdafa ediyorlar. Bu adamların dahi Ağa Han ve Emir Âli'nin bunlarla münasebeti yoktur. Bu adamların bizim hakkımızda neşriyatı mahza bizim üzerimizde, müslümanlar üzerinde kendi nüfuzunu göstermek içindir. Heyeti Celileniz için bu ufak malûmatı arz etmekten maksadım bu adamların, Ağa Han ve Emir Âli'nin bu hareketlerinin İngiliz Hükümetinin bir teşebbüsü olduğunu söyleyebilmek için esbabı kaviye vardır. Bu neticeyi arz etmek için söylüyorum. İngiliz Hükümetinin telkinatıyla teşebbüs alan bu adamlar bu mektupların bize gelmesiyle beraber bizim ne vaziyet alacağımız malûm olmadan evvel İstanbul'da intişarı tertibatı mahsusa ile temin edilmiş demek lâzımdır. İki gazete ile, yabancı gazetelerle aynı zamanda bana gelen bir mektup ve henüz Reis-i Cumhura gönderilen bir mektup gelmeden evvel gazetelerin eline başka ne vasıta ile geçebilir? Ya kendileri göndermişlerdir. O halde fikir sormak tarzında samimî bir şeyleri yoktur. Mahza propaganda için yapmışlardır. Bunun İstanbul'da aynı zamanda intişarını temin için bütün vesaitle tertibat ve teminat almışlardır. Bunları bilmiyoruz. Bu tertibatın ve hadisatın yekdiğerine tevafukunda mantık vardır. İstidlal olunan, budur. Derecei şümülü, derecei istihzaratı malûm değildir. Hükümet olarak biz ne yaptık. Bir defa yayımlanan mektupların içeriğine baktık ve arız amik inceledik. Var olan kanunlara göre açık olarak Hiyanet-i vataniyye kabahatindendir. Kanunu okuyacağım: 15 Nisan 1339 kanunu, Hiyanet-i Vataniyye Kanununun ilk maddesinin tadili hakkında kanun...*¹⁰²

¹⁰² TBMM, GCZ, D.2, C.4, s.314-317

2.1.3.1. III. Ağa Han

2 Kasım 1877 tarihinde Pakistan'ın Karaçi kentinde Muhammed Şah ismiyle dünyaya gelen Ağa Han, Kaçar sülalesi lideri Ağa Ali Şah ve Şems-ül Mülk'ün oğullarıdır. II. Ağa Han olarak anılan babasının ardından gelerek Şii İsmaili Mezhebi'nin lideri olmuş ve III. Ağa Han sıfatını almıştır.

Erken yaşlarda babasını kaybeden Muhammed Şah'ın eğitiminden annesi Şems-ül Mülk sorumlu olmuştur. Muhammed Şah'ın eğitimi esnasında Arapça, Fars edebiyatı, İsmaili tarikatının öğrenilmesi ve hat dersleri üzerinde önemle durulmuştur. Annesinin gayet tutucu bir İsmaili tarikatı üyesi olması Muhammed Şah'ın da geleceğinin şekillenmesinde etkili olmuştur.¹⁰³

Doğu ve Batı kültürünün etkisinde yetişen Muhammed Şah aldığı dersler ve hocalarının sayesinde çok yönlü bir lider olarak yetişmiştir. Yaşam tarzında ise daha çok Batı kültürünü benimsemiştir. Muhammed Şah'ın mezuniyetleri ise Eton Koleji ve Cambridge Üniversitesinde gerçekleşmiştir.

Muhammed Şah'ın özel hayatından bahsetmek gerekirse ilk evliliğini 1898 tarihinde amcasının kızı Begüm ile yaptığı ancak bu evliliğin çok kısa sürdüğünü söyleyebiliriz. İkinci evliliğini İtalyan Teresa Magliano ile yapan Muhammed Şah'ın bu evlilikten iki tane çocuğu olmuştur. Muhammed Şah üçüncü evliliğini ise Fransız Andree Carron ile gerçekleştirmiştir. Gayet mutlu bir evlilik süren Muhammed Şah'ın birde çocuğu olmuştur. Fakat sonraki yıllarda bu hanımından da ayrılan Muhammed Şah dördüncü evliliğini sonradan Müslüman olan Ümmü Habibe ile gerçekleştirmiştir.¹⁰⁴

İmamlığa babasının vefatı üzerine çok erken yaşlarda başlamıştır. Amcası ve annesinin nezaretinde imamlık vazifesini layıkıyla yerine getirmiştir. İngiltere'de gördüğü eğitimin yanı sıra geleneksel İslami öğrenimini de başarı ile tamamlamıştır. Bu sayede hem Doğu hem de Batı kültürüne oldukça hâkim olmuştur.

Hindistan halkı arasında oldukça sevilen ve popüler bir kişi olmuştur. Şöyle ki 1893 yılında Bombay'da çıkan kanlı çatışmalarda arabuluculuk yapmıştır ve başarılı

¹⁰³ Gülsüm Polat, "Şii Nizari Mezhebi İmamı II. Ağa Han'ın I. Dünya Savaşı Yılları Faaliyetleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.68, 2013, 2

¹⁰⁴Kadyrov, Mederbek. "Ağa Han İsmailileri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2009, s.43

olmuştur. Bunun yanında 1897 yılında Hindistan’da baş gösteren kolera salgını üzerine aşılanmaktan geri duran halkı aşırıya ikna etmiştir. Avrupa’ya yaptığı sık seyahatler neticesinde pek çok devlet adamı ile tanışıp yakınlık kurmuştur. 1906 yılında İslam Eğitim Konferansı ve Hindistan Müslümanları Birliği’nin kurulmasını sağladı ve bunlara başkanlık etti. 1.Cihan Harbi esnasında Osmanlı Devletinin Almanya’nın yanında savaşa girmesine engel olmaya çalıştı fakat bunda başarılı olamadı. Ağa Han’ın bir diğer önemli ve ilginç tutumuysa halifelik üzerine olmuştur. Hindistan’da başlayan hilafet hareketine karşı çıkan Hindistan Müslümanlarını halifelikten vazgeçirmeye çalışan Ağa Han, bunun aksini Türkiye için uygulama çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin halifeliği kaldırmasına karşı çıkmıştır.¹⁰⁵

Yetmiş iki yıl boyunca imamlık vazifesini sürdüren III. Ağa Han Sultan Muhammed Şah 11 Temmuz 1957 tarihinde İsviçre’de vefat etmiştir. Cenazesi ise Asvan-Mısır’a defnedilmiştir. Vefatına yakın bir süreçte kendinden sonra imam olacak kişinin iki oğlu olmasına rağmen torunu Kerim Şah Hüseyin olması gerektiğini açıkladı. Varisi olarak torununu seçme gerekçesi olarak da imamlık vazifesinde bulunacak kişinin genç ve dinamik bir yapıda olmasının değişen ve gelişen dünya şartlarına daha kolay uyum sağlayabileceğini göstermiştir.¹⁰⁶

2.1.3.2. Amir Ali

Emir Ali 8 Nisan 1849 tarihinde Saadettin Ali’nin dört oğlundan biri olmak üzere Hindistan’da dünyaya gelmiştir. Emir Ali’nin annesi ise Sambalpür’ün asil kişilerinden olan Şemseddin Han’ın kızıdır. Tahsilini sanat, hukuk, tarih ve iktisat alanlarında yapan Emir Ali 1867 yılında Kalküta üniversitesinden mezun olmuştur. 1869 yılında ise hukuk alanında yüksek lisans derecesine ulaşmıştır. Hukuk alanında kendini geliştirmek isteyen Emir Ali bu maksatla İngiltere’de eğitim görmeye başlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra ise İngiltere’de mesleğini icra etmeye başlamıştır. Emir Ali’nin yaptığı pek çok önemli işler bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak 93 Harbinde Osmanlı Devleti - Rus Savaşı’nda Osmanlıya destek olmak maksatlı Hindistan’ı örgütlemesi örnek verilebilir. Yaşamı boyunca alanında çeşitli kitaplar ve

¹⁰⁵ Mustafa Öz, “Ağa Han”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aga-han> [4.04.2019]

¹⁰⁶ Kadyrov, Mederbek, “Ağa Han İsmailileri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2009, s.54

makaleler yazmıştır. Bunlardan rahatsızlık duyan bir kesimin olmasına rağmen İngiltere bu durumdan hoşnut kaldı. Sonuç olarak Emir Ali'nin çalışmaları neticesinde İngiltere'de yaşayan Müslümanların sosyal şartlarının düzeltilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Emir Ali tarafından Müslümanların Magna Carta'sı olarak kabul edilmektedir. 1884 yılında hukuk profesörü ve dekan olan Emir Ali'nin verdiği dersleri kapsayan bir kitabı yayınlanmıştır. 1890 yılında Kalküta Yüksek Mahkemesi baş hâkimi olan Emir Ali 1904 yılına kadar bu görevini sürdürmüş ve emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra İngiltere'de yaşamını sürdüren Emir Ali, Müslüman seçmenler için bağımsız bir seçim sistemi olması gerektiğini savunmuş ve bu fikrine Ağa Han ve Muhammed Ali Cinnah gibi liderlerde destek çıkmıştır. Netice olarak Müslümanlar için bağımsız seçim sistemi kabul edilmiştir. Emir Ali'nin bir diğer ses getiren faaliyeti ise 24 Kasım 1923 tarihinde Ağa Han ile beraber İsmet İnönü'ye yazdığı mektup olmuştur. Bu mektup ile hilafet makamının kaldırılmamasını dile getirmişler ve sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin büyük tepkisini çekmişlerdir. Ömrü hayatı boyunca bir kez evlenen Emir Ali 3 Ağustos 1928 tarihinde İngiltere'deki evinde hayata veda etmiştir.¹⁰⁷

2.2. MAHKEMENİN KURULUŞU VE BASINA YANSIMALARI

İsmet İnönü'nün yapılan gizli oturumda bahsettiği şüphelerden ve yapılması gereken tedbirlerden sonra söz alan Rauf Bey, İsmet İnönü'nün endişesi ve yaşanan sıkıntılı gidişat konusunda İsmet Bey'le hem fikirdi. Fakat İstiklal Mahkemesi ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu için gerek olmadığı düşüncesi idi. Çünkü eğer İstiklal Mahkemesi ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na gerek duyuluyorsa bu demek oluyor ki ülkede bir ihtilal durumu söz konusudur. Bu durumda halk arasında endişeyi ve kargaşayı tetikleyebilirdi.¹⁰⁸

H. RAUF BEY (Devamla) —...Mazur görünüz, Hükümet İstanbul'a İstiklâl Mahkemesi göndermeyi öneriyor. Münakaşası neticesinde tazâh'hur ederse Meclis hiç şüphesiz bunu kendilerinden diriğ etmiyecektir. Bu salâhiyet Meclisin keridisindedir ve esasen kendisi intihap edecektir. Arkadaşlar acaba buraya gitmeden önce yapılacak başka bir iş yok mu? Bir kere de bu zor durumda sakince bunu tartışalım. Malumu âliniz hiyaneti vataniye kanunu vardır ve bendeniz de müsaadenizle kanaatimi arzedeyim. Muta ve muhterem olmakla 'beraber, elde hiyaneti vataniye kanunundan daha kuvvetli kanun

¹⁰⁷ "Seyyid Emir Ali Kimdir, Hayatı, Eserleri Hakkında Bilgi", <http://www.filozof.net/Turkce/tarihi-sahsiyetler-kisilikler/12360-seyyid-emir-ali-kimdir-hayati-eserleri-hakkinda-bilgi.html> [5.04.2019]

¹⁰⁸ TBMM, GCZ, D.2, C.4, 317-320

vardır, o da taklibi hükümet kanunudur. Şekli hükümeti taklip kanunu daha kuvvetli ve daha müessirdir. Hiyaneti Vataniye Kanununda tetkik edildi, ki ve bendeniz İcra Vekilleri Heyeti Reisi iken ve Meclisi Âliye; intihabat dolayısıyla arkadaşlarımızla devairi intihâbiyelerine gitmeleri yüzünden ekseriyeti bulamadığımızdan ve Meclisi Âliden bir zatın verdiği bir takrirle müzakere ve tavzif edilmiştir. Hiyanet-i Vataniyye Kanunu kast arar. Halbuki taklibi hükümet kanununda fiiliyatı, neşriyat vesaire ile görmekle muamele yapar. Kasdı bulabilmek pek müşküldü.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Usulü mahkeme aşamasında gereklidir

H. RAUF BEY (Devamla) — Gereklidir efendim. Ben olabilir dedikten sonra mutalaatta bulunuyorum ve selâmeti umur için bendeniz mutadır, muhteremdir dedikten sonra, maruzat- I ta bulunuyorum. Söylüyorum ki taklibi hükümet kanunu daha serttir. Bu yasalar elde iken Hiyanet-i Vataniye Kanununun İstiklal Mahkemeleriyle tatbikine dair hiçbir kayıt yoktur. Yani hiyaneti vataniyeyi izhar etmek ve tecrim etmek için behemahal İstiklâl Mahkemesine lüzum yoktur. Böyle bir cürüm I hükümetin müdahalesine mahal kalmadan ve müddei umumilikte görülmeli ve dava takip edilmelidir ve elde bulunan bu kanun ile müsebbibleri varsa zahire çıkarılırsa derhal tecrim edilmeli idi. Bir dostum İstanbul savcısını işaret etti.

TALAT BEY (Ardahan) — Evet Bolşevikleri kazandırdı.

H. RAUF BEY (Devamla) — Ben Türkiye vekili olmak ve durumunda İstanbul vekili itibariyle bu konuda maruzatta bulunmalıyım. Değerli dostlar; İstanbul'da Bolşevik oluşumunun varlığı aşıkardır ve hükümetçe fark edilip mahkemeye verilmiştir. Ben İstanbul vekili olduktan sonra, özellikle bu konuyu yakından takip etmişimdir. Çünkü o tarzda idarenin memleketimiz için zararlı olduğunu ve mikrop tesiri yapacağına inanmış bir kişiyim. Efendim; incelemeler sonucunda savcılığın müsamahasından kaynaklı olduğuna inandım. Hatam var ise ikaz buyurursunuz. Cezaya çarptırılmamalarına sebep Hiyanet-i vataniyye kanunu, İstanbul'un düşman işgalinde bulunduğu dolayısı neşr edilmemesinden kaynaklanmıştır ve Hiyanet-i vataniyye yasasında bir madde var ki (Her mahalde neşri tarihinden itibaren geçerlidir) savcılık dava etmiştir; mahkeme tesbit etmiştir, kanun meydana çıkınca orada neşredilmediği anlaşılmıştır ve onun için ceza verilmemiştir. Şimdi efendiler; ben esas olarak yüce hükümet ile aynı düşüncedeyim... Yani böyle bir lanet var ise merhamet etmeden köklerinin kurutulmasına ruhumla, mefkuremle; namusumla destekçiyim. Fakat tatbikatta hariç ve dahile vakitsiz, tabirimi mazur görün, vakitsiz oldu demek istemiyorum. Bir şekil göstermiyelim ki yasalarımız yeterli gelmemektedir. Hakimlerimiz, adliyemiz layık değildir. Polisimiz yetersizdir hissiyatını vermiyelim.¹⁰⁹

¹⁰⁹ TBMM, GCZ, D.2, C.4, s.321.

Mecliste İstiklal Mahkemeleri'nin tekrardan kurulmasına karşı büyük bir tepki oluşmuştur. Olayların ceza kanunu ile adli mahkemelerce çözülebileceği olağanüstü durumlar için gerekli olan İstiklal Mahkemesi'nin gereksiz olduğu düşünülüyordu. Hükümet ise İstiklal Mahkemeleri'ni yeniden kurmak konusunda kararlı ve ısrarcı bir tutum göstermekteydi. Bunun maksadı ise yeni kurulan rejime ayak bağı olabilecek durumları ortadan kaldırmak ve halifelik yanlısı yayın yapan basını susturarak önündeki engelleri aşmak istemesidir.¹¹⁰ Şöyle ki başta Tanin gazetesi olmak üzere İstanbul basınından bir kesim, yeni rejimi ve Cumhuriyet bilincini tam anlamıyla kavrayamamışlardı. İktidara yönelik ağır eleştirilerde bulunan bu basın yayın organları durumun ciddiyetini anlamamakta ısrarcı olmuşlardır ve hatta Mustafa Kemal'in çalışmalarını diktatörlük emaresi olarak halka aksettirmişlerdir. Bunun yanında gazeteci Hüseyin Cahit'in eski İttihatçı liderlerle olan yakın münasebeti nedeniyle Tanin gazetesi ve bu gazete ile aynı düşünce yapısına sahip olan gazetelerin sakıncalı olduğu kanısına varılmıştır.¹¹¹

Yapılan tartışmalar neticesinde 50 numaralı karar ile 8 Aralık 1923 tarihinde 89 evet ve 63 red oyuyla İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulmuştur.¹¹²

İstanbul ve mülhakatında bir İstiklâl mahkemesi oluşturulması

No. 50

8 . 12 . 1339 tarihli altmış dördüncü toplantının ikinci gizli oturumunda Heyet-i Vekile tarafından gösterilen lüzumdan dolayı İstanbul ve mülhakatında bir İstiklâl mahkemesi oluşturulması kararlaştırılmış ve üçüncü açık oturumda yapılan seçim sonucunda adı geçen mahkeme riyasetine 102 oy ile İhsan Bey Cebelibereket, savcılığına 105 oy ile Vasıf Bey Saruhan, âzalıklarına 116 rey ile Refik Bey Konya, 109 oy ile Asaf Bey Hakkâri ve 106 oy ile Cevdet Bey Kütahya seçilmişlerdir. (Cilt : 4 - Sayfa : 128).

*8 Kânun-u evvel sene 1339*¹¹³

¹¹⁰ Tahir, a.g.t., s. 37.

¹¹¹ Yüksel Nahit, *Tanin (1922-1925)*, Bahar-2017, S.95, s.1.

¹¹² *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.1,2015, s.12

¹¹³ *TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/karartbmmc002/karartbmmc00200050.pdf [5.04.2019]

2.3. MAHKEME ÜYELERİNİN SEÇİMİ VE BİYOGRAFİLERİ

Daha önceden gizli oturum halinde yapılan mahkeme ile ilgili görüşmeler üye seçimlerine sıra geldiği vakit açık oturum haline getirilmiştir. Yapılan açık seçimde Cebelibereket Milletvekili İhsan Bey mahkeme başkanı, Saruhan Milletvekili Vasıf Bey savcı, Konya Milletvekili Refik Bey, Hakkâri Milletvekili Asaf Bey ve Kütahya Milletvekili Cevdet Bey ise mahkeme üyesi olarak seçilmişlerdir.

REÎS — Efendim İstanbul'a gidecek İstiklâl Mahkemesi seçiminin sonucunu açıklıyorum. Seçime katılan üyenin sayısı (156), Muamele tamam. (22) müstenkif var, İhsan Bey Cebelibereket (102) reyle Reisliğe, Vâsıf Bey Saruhan (105) reyle Müddeiummûnîliğe, Refik Bey Konya (116), Âsaf Bey Hakkâri (108), Cevdet Bey (Kütahya) (106) oyla âz'alığa intihab edilmişlerdir. Şu hâlde efendim İhsan Bey Cebelibereket Reis, Vâsıf Bey Saruhan Müddeiummûmî, Refik, Âsaf, Cevdet beyler de âzadır. Diğer rey alanlara gelince; Ahmed Süreyya Bey Karesi (29), Feridun Fikrî Bey (23), Şefik Bey (Bayezid) ¹¹⁴

2.3.1. Başkan İhsan Bey

1875 yılında İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelen İhsan Eryavuz asker, siyaset ve devlet adamıdır. Annesinin adı Fatma babasının adı ise İshak'tır. Topçu Harbiyesi'nde tahsil görmüştür. Askerlik mesleğinden binbaşılık mertebesine ulaştığı vakit emekli olmuştur.¹¹⁵ İhsan Eryavuz yaşamı boyunca çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu görevler Topçu Binbaşı, Edirne İkinci Ordu Subayı, Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi Üyesi, Sahra Topçu Birlikleri Batarya Kumandanı, Birinci Cihan Harbinde Kolordu Topçu Kumandanı, Serbest Ticaret, Birinci-İkinci-Üçüncü Dönem Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili, İstanbul İstiklâl Mahkemesi Başkanı, Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanı, Türkiye İş Bankası Kurucu Yönetim Kurulu Üyesi ve Üçüncü-Dördüncü Hükümet Bahriye Vekili olarak bilinmektedir. Evli ve üç çocuk babası olan İhsan Bey 6 Mart 1947 tarihinde doğduğu şehir olan İstanbul'da vefat etmiştir.¹¹⁶

¹¹⁴ TBMM, GCZ, D.2, C.4, 121

¹¹⁵ Biyografya, İhsan Eryavuz, <http://www.biyografya.com/biyografi/18251> [31.03.2019]

¹¹⁶ İstanbul İstiklâl Mahkemesi, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.14

2.3.2. Savcı Vasıf Bey

1892 yılında İzmir’de dünyaya gelen Hüseyin Vasıf Çınar hayatı boyunca pek çok farklı alanda anılmıştır. Şöyle ki kendisine eğitimci, siyasetçi, devlet adamı, milletvekili, bakan, diplomat gibi unvanlar verilmiştir. Annesinin adı Ayşe Sıdika babasının adı ise Abdullah Hulusi olan Vasıf Bey’e Çınar soyadı Atatürk tarafından verilmiştir. Uzun boylu ve yapılı bünyesinin yanında gür sesi ve kuvvetli hitabetiyle Atatürk Vasıf Bey’e bu soyadını layık görmüştür.¹¹⁷ Vasıf Bey tahsilini Hukuk Mektebi’nde görmüştür. Meslek hayatına öğretmen olarak başlayıp başarısını diğer alanlarda da devam ettirmiştir. Vasıf Bey’in yaptığı görevleri şu şekilde ifade edebiliriz. Hukukçu-Eğitim, Matbuat-Özel Şark İdadisi Yöneticisi ve Öğretmeni, Redd-i İlhak Cem’iyyeti kurucusu ve İzmir Kuzey Bölgesi Heyeti Üyesi, İzmir’e Doğru Gazetesi sahibi, Maarif Vekâleti Özel Kalem Müdürü, İzmir Maarif Müdürü, İkinci Dönem Saruhan Milletvekili, Üçüncü ve Dördüncü Dönem İzmir Milletvekili, İstanbul İstiklal Mahkemesi Savcısı, Prag, Peşte ve Moskova Büyükelçisi, Divân-ı Riyâset Kâtibi ve Reis Vekili, İkinci ve Beşinci Hükümet Maarif Vekili.¹¹⁸ Ayrıca Tevhid-i Tedrisat Yasası’nın çıkmasında büyük katkısı olan Vasıf Bey bu kanunu uygulayan ilk bakan olmuştur. Hüseyin Vasıf Bey bekar bir hayat sürmüştür ve 3 Haziran 1935 tarihinde Moskova’da büyükelçilik vazifesini yerine getirirken hayata veda etmiştir.

2.3.3. Üye Refik Bey

1 Temmuz 1889 tarihinde Sivas’ta dünyaya gelen Bekir Refik Koraltan’ın annesinin adı Hatice babasının adı ise Ali’dir. 1914 yılında Darü’l Fünun Hukuk Fakültesi’nden mezun olarak meslek hayatına adım atmıştır. Refik Bey’in yaşamı boyunca yaptığı meslekleri ve görevlerini şu şekilde ifade edebiliriz. Mülkî İdare Amiri-Gelibolu Bidayet Mahkemesi, Bursa, Karaman İstinaf Mahkemesi Savcısı, Konya Divan-ı Harb-i Örfi Müddei-i Umumisi, Hukuk Müşaviri, Mersin Emniyet Genel Müfettişi, Trabzon Polis Müdürü, Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cem’iyyeti, Konya Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı ve Kuva-yı Milliye Teşkilatı Kurucusu, Serbest Avukat, Çoruh, Trabzon, Bursa Valisi, Demokrat Parti Kurucu Üyesi, Konya ve İçel

¹¹⁷ Biyografya, *Hüseyin Vasıf Çınar*, <http://www.biyografya.com/biyografi/18251> [31.03.2019]

¹¹⁸ *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.14.

Milletvekili, Birinci Dönem Yozgad İstiklal Mahkemesi Başkanı, İkinci Dönem İstanbul İstiklal Mahkemesi Üyesi, İkinci Dönem 1. ve 2. Şube Başkanı, 1. Ve 4. Dönem Divan-ı Riyaset Kâtibi, 1.ve 2. Şube Başkanı, Dördüncü Dönem Divan-ı Muhasebat Encümeni Reisi, 9., 10. Ve 11. Dönem TBMM Başkanı.¹¹⁹ Refik Koraltan 27 Mayıs 1960 tarihli hükümet darbesine kadar meclis başkanlığı görevini sürdürmüştür. Fakat ihtilal sonrası Yassıada'da yargılan Refik Bey ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu ceza daha sonra müebbet hapse çevrilmiştir. İleriki zamanlarda çıkan af yasasıyla da Refik Bey serbest bırakılmıştır. Evli ve dört çocuk babası olan Bekir Refik Koraltan yakalandığı gut hastalığı sonucu 17 Haziran 1974 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.¹²⁰

2.3.4. Üye Asaf Bey

1879 yılında Bursa' da dünyaya gelen Asaf Süleyman Doras'ın annesinin adı Asiye babasının adı ise Hakkı'dır. İstanbul Hukuk Fakültesi'nde öğrenimini gören Asaf Bey'in işi ve yaptığı görevler şu şekildedir. Hukuk ve İdare, Temyiz Mahkemesi Savcılığı Kalemî Kâtibi, İstanbul Hukuk Mahkemesi Kâtibi, Selanik, Gevgili İlçesi Bidayet Mahkemesi Savcı Yardımcısı, Görölce Başlangıç Mahkemesi Başkanı, Manastır İstinaf Mahkemesi Savcı Yardımcısı, İlbasan, Serez, Kudüs Sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Başkanı, Adana Sıkıyönetim Divanı ve Kozan Soruşturma Heyeti Üyesi, Diyarbakır Hukuk Başlangıç Mahkemesi Başkanı, Van İstinaf Mahkemesi Savcısı, 1. Sınıf Dava Vekili, İstanbul Başlangıç Mahkemesi 1. Ceza Başkanı, Konya Askerî Temyiz Divanı Üyesi, Ankara İstinaf Mahkemesi Başkanı, Tayyare Cem'iyyeti Merkez İdare Üyesi, Osmanlı Meclis-i Mebusan 3. Dönem Van, 4. Dönem Hakkâri Mebusu, TBMM 2. Dönem Hakkari, 3., 4. ve 5. Dönem Bursa Milletvekili , 2. Dönem Divan-ı Riyaset İdare Memuru, İstanbul İstiklal Mahkemesi Üyesi. Ayrıca Asaf Bey Gümüş Donanma Madalyası ve Beyaz Şeritli İstiklal Madalyası'nın da sahibidir. Bekar bir hayat süren Asaf Bey 9 Şubat 1946 tarihinde yaşamını yitirmiştir.¹²¹

¹¹⁹ *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.15.

¹²⁰ Konya Yenigün, *Bekir Refik Koraltan*, <http://www.konyayenigun.com/kultur-sanat/bekir-refik-koraltan-h119242.html> [31.03.2019]

¹²¹ *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.15.

2.3.5. Üye Cevdet Bey

1891 yılında Gaziantep'te dünyaya gelen Mehmet Ali Cevdet Barlas'ın annesinin adı Fatma babasının adı ise Abdülkadir'dir. Cevdet Bey öğrenimini Paris'te bulunan Ecole Normal Superieur Yüksek Öğretmen Okulu'nda görmüştür. Cevdet Bey'in mesleği ve yaptığı görevler ise şu şekildedir. Kütahya Lisesi Fransızca Öğretmeni, Kütahya Dârü'l-Muallimîn Müdürü, 1., 2. ve 3. Dönem Kütahya vekili, Birinci Dönem Divan-ı Riyaset Kâtibi, Birinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi azası. 24 Temmuz 1951 tarihinde sağlık sorunlarından dolayı öğretmenlik mesleğinden emekliye ayrılan Cevdet Bey bundan sonraki yaşamını evinde geçirmiştir. Evli ve bir çocuk babası olan Cevdet Bey 18 Ocak 1960 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.¹²²

2.4. MAHKEMENİN GÖREVE BAŞLAMASI

8 Aralık 1923 tarihinde kurulan İstanbul İstiklal Mahkemesi, aceleci davranarak mahkeme üyelerinin seçildiği aynı günün akşamında yapılan toplantı sonucu Ağa Han ve Emir Ali'nin yazdıkları mektupları yayınlayan gazetelerin yetkili kişilerini tutuklama kararı almıştır. Tanin sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit ile Baha Bey, Tevhid-i Efkâr gazetesinden Velid Ebuuzziya Bey ile Hayri Muhittin Bey, İkdâm gazetesinden Ahmet Cevdet ile Ömer İzzettin Bey “vatana hiyanet, devletin dahili ve harici güvenliğini tehdit etmek, hükûmeti devirmeye çalışmak” suçlarından yargılanmak üzere gözaltına alınmışlardır.¹²³

9 Aralık 1923 tarihinde İstanbullular için yayınlanan bir beyanname ile İstanbul İstiklal Mahkemesi resmi olarak göreve başlamıştır. Bu beyannamede açık ve net bir şekilde İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin amacının Cumhuriyet rejimini sekteye uğratabilecek her türlü teşebbüsün mevcut kanunlar çerçevesinde şiddetle cezalandırılmak olacağı belirtilmiştir.¹²⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararıyla bugünden itibaren vazifesine başlayan Mahkeme, memleketimizin zor günlerinde samimi tezahürler ve fedakârlıklar ibraz eden değerli İstanbul halkına gerekli gördüğü hususları açıklamayı faydalı bulmaktadır. Birinci

¹²² İstanbul İstiklal Mahkemesi, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.16.

¹²³ Akyol, Taha. “Atatürk'ün İhtilal Hukuku”, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2012, s.380

¹²⁴ Seyfettin Aslan ve Tahir Dünder, Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri, Mukaddime, 2014, 5(1), 6

TBMM milli davamızın başarısına engel olmak isteyen iç ve dış düşmanların hain arzularına engel olmak isteğiyle İstiklal Mahkemeleri yasası vaz' etmiş ve tarihimizde kesin adalet ve büyük hizmetleriyle ebedi bir isim bırakacak olan bu mahkemeleri çeşitli yerlere göndermişti. Milletimizin gayreti sonucu elde edilen zafer ve kurtuluş üzerine bu mahkemelerin faaliyetine devamını gerektirecek bir durum kalmamıştı. Son zamanlarda bazı tahriklerin yine eskisi gibi ika-ı fesada başladığı anlaşıldığından Cumhuriyetimizi her ne olursa olsun kesin galip etmeye yapmaya BMM mevcut özel kanunlarına dayanarak ve bu gibi teşebbüsleri ortadan kaldırmak amacıyla mahkememizi oluşturdu ve ilzam etti. Bu tarzdaki tahrikâtı milletimiz için mucib olduğu acı ve felaketleri hep hatırdı tutacak mahkememiz binlerce Türk'ün kanı pahasına elde edilen Cumhuriyetimizin mevcudiyet ve esasatı hilafına hareket ve teşebbüsata cesaret gösterenleri mevcut ve mevdu' olan yasayı uygulayarak şiddetle cezalandıracak ve bu suretle aziz İstanbul halkına çok muhtaç olduğu sakinlik ve refahı temin edecektir. Kararlarımızda, yalnız vatanın selameti endişesi mefkuremizin la-yetezelzel aşkı ve vicdanlarımız hâkim olacaktır. Tevfik Allah'tandır.

TBMM

İstiklal Mahkemesi Reisi Adına

Cebelibereket Vekili

İhsan¹²⁵

Tanin Gazetesi Hakkında

Hüseyin Cahit Yalçın Bey'in baş yazarlığını yaptığı Tanin gazetesi üç ayrı dönem olmak üzere toplamda on yedi yıl İstanbul'da yayın yapan siyasi bir gazetedir. 1 Ağustos 1908 tarihinde birinci yayın dönemine başlayan Tanin gazetesi 31 Ekim 1918 tarihine kadar çalışmaya devam etmiştir. Bu süreç içerisinde yaklaşık olarak 3550 sayı basılmıştır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde oldukça etkili olan gazete II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihad ve Terakkî Cem'iyeti'nin yarı resmi organı haline gelmiştir. Gazete bazı zamanlar farklı düşüncede olan başka gazetecilerle ve fikir adamlarıyla ters düştüğünden kesintiye uğramıştır. Gazetenin kesintiye uğramasına en büyük neden 31 Mart Vakası olmuştur. Şöyle ki 31 Mart Vakası esnasında Tanin gazetesi yağmalanmış ve Meclis-i Mebusan önünde başyazar Hüseyin Cahit olduğunu düşündükleri Lazkiye Milletvekili Mehmed Aslan öldürülmüştür. Bu olay sonrasında başyazar Hüseyin Cahit kaçmıştır ve bir süre gazetenin çıkarılması durdurulmuştur. 31 Ocak 1913 tarihinde yeniden çıkarılmaya başlanan Tanin gazetesi Hüseyin Cahit'in

¹²⁵ *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.12.

İttihat ve Terakki yönetimini eleştiren yazılarından sonra tekrar sekteye uğramıştır. 30 Ocak 1914 tarihinde Hüseyin Cahit'in gazeteyi İttihat ve Terakki'ye devretmek sorunda kalmasıyla gazete cemiyetin resmi yayın organı olmuştur. 31 Ekim 1918 tarihinde ise İttihatçı liderlerin ülkeyi terk etmesinden dolayı gazetenin yayımı sonlanmıştır. Bu dönemde Hüseyin Cahit'in yanında Halide Edip Adıvar, Halit Ziya Uşaklıgil gibi edebiyatçıları yazılarına rastlanmaktadır.¹²⁶

Tanin gazetesinin ikinci dönemi ise Hüseyin Cahit'in Renin adını verdiği akşam gazetesini 27 Ekim 1922 tarihinde çıkarmasıyla başlamıştır. Tanin ismi yasaklı olduğu için bu ismi kullanan başyazar gazete çıktıktan bir ay sonra gazeteyi sabah gazetesine çevirerek tekrar Tanin ismiyle yayımlamıştır. Hüseyin Cahit'in ikinci dönem Tanin'de hükümet aleyhine takındığı tavır tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu sebepten gazete ara ara kapatılma cezası almaktaydı. Bu duruma örnek teşkil eden en önemli olay olarak gazetenin halifelik yanlısı gibi davranıp Ağa Han'ın İsmet İnönü'ye mektubunu hükümetten habersiz yayınlaması gösterilebilir. Bu olay neticesinde Hüseyin Cahit ve bazı gazetecilerle, İstanbul Barosu Lütfi Fikri İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. 1925 yılında ise Takrir-i Sükun kanunu dolayısıyla gazete temelli olarak kapatılmıştır.

Atatürk'ün vefatından sonra tekrar meydanlara çıkan Hüseyin Cahit 1943-1947 yılları arasında II. Dünya Savaşı sırasında tekrar yayım yapmaya başlamış ve Tanin'in üçüncü dönemi oluşmuştur. 1947 senesinde Hüseyin Cahit tarafından gazeteyi daha iyi bir konuma getirmek maksatlı kapatılan Tanin tekrar açılmamıştır.¹²⁷

Tevhid-i Efkâr Gazetesi Hakkında

28 Haziran 1862 tarihinde ilk olarak Tasvir-i Efkâr adıyla yayım yapmaya başlayan gazete 1949 yılına kadar farklı isimlerle görevini icra etmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesinin ilk şekli olan Tasvir-i Efkâr gazetesinin başyazarı ve kurucusu Şinasi'dir. İstanbul'da yayınlanan gazete günlük olarak yayım yapan siyasi türde bir gazetedir. Şinasi yönetimindeki gazeteye daha sonraki yıllarda Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem gibi edebiyatçılarda başyazarlık ve idarecilik yapmıştır. Ebuzziya Tevfik zamanında yayımlanan Tasvir-i Efkâr gazetesi 31 Mayıs 1910 tarihinde isim

¹²⁶ Eski Eserler, *Tanin Gazetesi*, <http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Dergi/797/Tanin-Gazetesi.asp?LID=TR&ID=797> [8.04.2019]

¹²⁷ Yüksel Nahit, *Tanin (1922-1925)*, Bahar-2017, S.95, s.4

değişikliğine uğrayarak Yeni Tasvir-i Efkâr olarak yayın yapmıştır. Ebuzziya Tevfik'in vefatından sonra gazetenin başına oğulları Talha ve Velid Ebuzziya geçmiştir. 1913-1918 yılları arasında çeşitli sebeplerden açılıp kapanan gazete Tesvir-i Efkâr, Tasfir-i Efkâr ve Tenvir-i Efkâr gibi adlarla yayınlar yapmıştır. Mütareke yıllarında İngilizler tarafından sürgüne gönderilen Velid Bey sürgün dönüşünde gazeteyi Tevhid-i Efkâr adıyla 1921 yılında yeniden çıkarabilmiştir. Millî Mücadele döneminde oldukça etkili yayınlar yapan Tevhid-i Efkâr gazetesi İstanbul'un en önemli yayın organı haline gelmiştir. Fakat Cumhuriyet döneminde rejime muhalif tutumu sebebiyle Tevhid-i Efkâr gazetesi İstiklal Mahkemeleri kararınca kapatılmıştır. Velid Bey ise mahkeme tarafından yargılanmıştır. 1940 yılına gelindiğinde gazete Tasvir-i Efkâr adıyla yeniden çıkarıldı. 1949 yılına kadar çalışan gazete bünyesinde Peyami Safa, Bahadır Dülger, Mithat Perin gibi pek çok önemli gazeteci ve yazarı barındırmıştır.¹²⁸

İkdam Gazetesi Hakkında

Siyasi ve ilmi türde bir gazete olan İkdam 1894-1928 yılları arasında günlük olarak yayın yapmıştır. İlk yayını 5 Temmuz 1894 tarihinde yapan gazete 1912 yılına kadar Yeni İkdam ve İktiham gibi isimleri kullanarak basım yapmıştır. 31 Aralık 1928 tarihinde ise 12157. basımı ile yayın hayatına son vermiştir. II. Abdülhamit ve Meşrutiyet'in ilan günlerinde oldukça önemli bir yeri olan gazetenin satışları da yine bu dönemde oldukça artış göstermiştir. Fakat gazete İttihat ve Terakki Dönemi'nde muhalif tarafta yer aldığından gazetenin sahibi ve başyazarı Ahmet Cevdet 1909 yılında Avrupa'ya kaçmıştır. Türkçülük ilkesini benimseyen gazete kullandığı açık ve anlaşılır sade dil sebebiyle halk tarafından da kabul görmüş ve beğenilmiştir. İkdam gazetesi bünyesinde Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hüseyin Cahit Yalçın, Rıza Nur, Abdullah Zühdi, Celal Esat gibi önemli yazarları barındırmıştır. Muhabir kullanma geleneğini de başlatan gazete olma özelliğiyle de dikkatleri üzerine çekmiştir. Haber toplamanın da yayın yapmak kadar önemli olduğu kanısında olan gazete ilk muhabir olarak da Ali Kemal'i Paris muhabiri olarak görevlendirmiştir.¹²⁹

¹²⁸ Sosyoloji, *Tasvir-i Efkâr Gazetesi Tarihi, Özellikleri ve Kurucuları*, <http://sosyolojisi.com/tasvir-i-efkar-gazetesi-tarihi-ozellikleri-kurucuları/10823.html> [9.04.2019]

¹²⁹ Nesimi Yazıcı, "İkdam", <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikdam> [9.04.2019]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİNİN ÇALIŞMALARI

Yeni rejime eleştirel bir tutumla yaklaşan ve hatta hükümetin aleyhine yayınlar yaparak eski düzeni destekleyen basın Ankara Hükümeti tarafından dikkatleri üzerine çekmiştir. İstanbul basınının halifelik makamını desteklemesi, hilafet lehine yayılar yapması ve halkı yanıltıcı bilgilerle yönlendirmeye çalışması üzerine hükümete muhalif olan bu gazetelere gözdağı vermek icap etmiştir. Hükümetin bu sorunla başa çıkmaya çalıştığı sıralar patlak veren Ağa Han ve Emir Ali'nin İsmet İnönü için yazdıkları mektubun İnönü'den önce muhalif gazetelerce yayınlanması sorunu hükümet için bir fırsata dönüşmüştür. Bu sorun üzerine hükümet İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurmuştur.

“İstanbul’a İstiklal Mahkemesi gidiyor

Dün Meclis hükümetinin gösterdiği lüzumu kabul ederek mahkeme azasını ittihaz eyledi.

Hükümetin İstanbul’a bir İstiklal Mahkemesi izamı hakkındaki teklifini kabul eden Büyük Millet Meclisi dünki celseden sonra Fethi Fey Efendinin taht-ı riyaşetinde küşad edilen üçüncü celsede; mahkeme reisi, müdde-i umimiliğiyle azalıkları için intihabat icra kılınmış ve netice olunmuştur: mebus İhsan Bey-reis:102 rey; Saruhan mebusu Vasıf Bey müdde-i umumi:105 rey; üye Konya vekili Refik Bey-116 rey; Hakkâri vekili Asaf Bey 109 rey; Kütahya vekili Cevdet Bey 106 rey kazanmışlardır. Bundan başka Karasi-29 rey, Fikri Bey (Dersim)-23 rey, şefik bey (Bayezit)-22 rey almışlardır. İhsan bey (cebelibereket) intihabdan sonra kürsiye gelerek şu kısa nutku irad ile: muhterem efendiler meclisi alinin bugün ittihaz ettiği karar; büyük suikastlere karşı bizi muzaffer kılan büyük ruhun bir tahlisinden ibarettir. Hakkımızda izhar buyrulan itimada ansamimül kalp teşekkürler eylerim. Aramızda daima selameti vatan endişesi ve vicdanlarımız hakim olacaktır. Meclis-i Ali’nin yüksek şeref ve faziletiyle mütesabib olarak çalışacağız. Tevfik Allahtandır. (Allah muvafık etsin) Hükümetin bu taleb, bu meclisin kararı, son günlerde dahiliyemize müdahaleyi, şekli hükümetimiz aleyhinde propagandayı ihtiva eden ve bazı İstanbul gazetelerinde yer bulan İngiltere mektubunun tevlid ettiği hisseniyetden mütevellid olduğu tahmin eyliyoruz.”¹³⁰

Mahkeme göreve başlar başlamaz Hüseyin Cahit, Baha, Ahmed Cevdet, Ömer İzzettin, Velid Ebuzziya, Hayri Muhiddin gibi gazetecilerle beraber Baro Reisi Lütfü Fikri Bey’i ilk olarak tutuklamışlardır. Akabinde ise bu kişiler tutuklanmıştır. 12 Aralık 1923 tarihinde Halid Ziya Uşaklıgil başkanlığında toplanan Matbuat Cemiyeti’nde diğer İstanbullu gazetecilerinde fikir ve görüşleri doğrultusunda tutuklanan gazetecilerin art

¹³⁰ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 1339

niyet beslemediklerine dair bir metin hazırlanarak Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmiştir.

Tarihte Ağa Han'ın mektup olayına benzer başka bir vaka daha olmuştur. Fakat bu kadar gündemi etkileyen ve sorun teşkil eden bir hal almamıştır. Ağa Han'ın mektubu olayında iç işlerine müdahale ve Hilafetin gücünü artırma niyeti olduğu kanaatinde bulunan hükümet bu durumun suç teşkil ettiğini iddia etmiştir. Neticede bu mektup olayına karışan gazetecilerin Hıyanet-i Vataniye Kanunlarına göre birlikte sorumlu tutulmaları fakat Hüseyin Cahit'in Cumhuriyetçi fikri savunmasından dolayı ayrı tutulması istenmiştir. Sanıkların ise kasıtlı bir suç işlemediği ve gazetecilerin Hıyanet-i Vataniye kapsamına girmeyeceği savunulmuştur.¹³¹

“Ağa Han ve Emir Ali Cenaplarına Tavsiyelerimiz

Kariler? İstanbul gazeteleri ile neşr ettiğimiz büyük bir dikkat ve ittina ile okuduk. Hükümete karşı alakanız, merbutiyetiniz, fikriniz malum cihan olmadı bile yine yazmış olduğunuz mektubu bir hüsnü niyete, bir samimiyete tercih etmek imkân haricinde kalacaktı. Zira o derece malul ve mecruhdur. O kadar hakikatlere muhalif ve zıttır ki birisi bir... reisi, diğeri de bir müverrih olan iki zatın bu kadar tahrif ve safsatalar ile hal bir mektubu hüsnü niyet ve samimiyetle eylemeleri imkanını bertaraf ediyor. Mektubunuz maili umumisi şu cümlelerde terkiz ediyor: Hilafetin tefridinin münakis bir aldanma gibi Türkiye teşkilatı siyasisinden onun tabiyeti bizim deüştüncemizde İslamın bölünmesi, o manevi hal ve amelin surette ziya-i demek olacaktır....

İslamiyetin esareti kabul etmediği bir kaziye-i mahkemedir. O halde neden siz esir malı ve bilhassa bir tezhip reisi olan Ağa Han halifenin Türkiye'deki nüfus-ı siyasiyesi ile meşgul olacağınıza kendinize tabi olduğunuz esaretden kurtarmak için bizzat gayret etmiyorsunuz. Bir avuç Türk yedi düvele karşı göğüs geren, neden üç yüz on beş milyon Hintli, İngiliz boyunduruğu altında asırlardan beri inlemektedir. Sizde eğer hakkı İslam endişesi var ise neden bu cihata sarfı vakit ve dikkat etmiyorsunuz. Bilmiyorsunuz ki, bu üç yüz on beş milyon Hintlinin esarete tahammülleri değil yalnız bütün alemler İslamın hatta bütün beşeriyetin felaketine muceb olmaktadır ve siz ki Hint ricali add olumuyorsunuz. Bütün İslamiyet ve beşeriyet nazarında azim bir riyalle taşımaktasınız. Zira bugün İngilizlerin cihan üzerindeki hakimiyetleri yüz otuz milyon Müslümanı esir halinde tutarak alemler İslam üzerine de tazyikat yapabilmeleri hep siz Hintlilerin bu vaziyetleri yüzündendir. Düşününüz İngiliz sinainin ticaretin memurlarının Hindistan'dan aldıkları senevi milyarlardan sarfı nazar yalnız İngiliz Hükümeti her Hintli'den senevi birer İngiliz lirası

¹³¹ Yüksel Nahit, *Tanin (1922-1925)*, Bahar-2017, S.95, s.21

vergi olsa bile üç yüz on beş milyon İngiliz lirası ile neler yapmaz. Hakikatde İngilizlerin bütün denizler üzerindeki haşmet ve muzafferiyetlerini temin eden sizlersiniz ...”¹³²

3.1. MAHKEMENİN BAKTIĞI DAVALAR

İstanbul’da vazifesine başlayan İstanbul İstiklal Mahkemesi göreve ilk olarak tutuklama kararlarıyla başlamıştır. Şöyle ki Tanin sahibi Hüseyin C. Bey, İkdâm gazetesinin sahibi Cevdet Bey ve müdürü Ömer İzzeddin Bey, Tevhid-i Efkâr gazetesinden sahibi Velid Bey ve müdürü Hayri Muhiddin Bey mahkeme kararıyla tutuklanmıştır. Mahkemenin faaliyetleri sorgulamalar ve arkasından duruşmalarla devam etmiştir.

“İstanbul İstiklal Mahkemesi’nin Vazifesi

Müşterek encümen-i Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun mahnevi olduğu ceraimi rüyet edeceğini tasrih etmiştir.

İstanbul’a giden İstiklal Mahkemesi’nin vazife ve salahiyetinin 31 Temmuz 1338 tarihli İstiklal Muhakimi Kanunu’nun mevadd-ı mahsusası mucebince tayin ve netayicîne dair Erzincen mebusu Sabid Bey tarafından evvelki gün ki içtimada meclise verilen bir takrir, adliye ve dahiliye encümenlerinden havale edilmişti. Mezkûr encümenler dün öğleden evvel içtima ederek bu takriri merzu müzakere etmiş ve tetkikatı tespit edilmiştir. Müstahbereatımıza nazaran İstanbul İstiklal Mahkemesi vazifesinin yalnız; İstiklal Muhakimi Kanunu’nun ba kurasında münderiç Vatana Hıyanet Kanunu’nun içerdiği suçları rüyet şeklinde tasrihine karar vermiş ve mezkur kanunun bir maddesinde mevcut “nadir durum ve zamanda idam şartlarının Meclis ile onanmaksızın uygulanmasına Meclis kararıyla izin verilebilir ” fıkrasına istinaden böyle bir mezuniyet ve salahiyet vermeye; müstesna bir vahamiyet olmadığı cihetle lüzum bulunmadığı hususunun heyet-i umumiyenin nazarı dikkatına arzı tensip olunmuştur.”¹³³

İstanbul İstiklal Mahkemesi görev süresince toplamda 6 davaya bakmıştır. Bu davalar şu şekildedir: İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey davası, Gazeteciler davası, Devletin güvenliğini ihlal etmeye teşebbüs davası, Meclis aleyhine sözlü saldırıda bulunanlar hakkında dava, Gazi Mustafa kemal paşa hakkında dedikodu yapanlar hakkında dava, Gazi Paşa’ya ve Cumhuriyet’e suikast davası. Bu davalar neticesinde toplamda 17 kişi hakkında karara varılmıştır.

¹³² *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 3 Cemaziyülevvel sene 1342.

¹³³ *Hakimiyeti Milliye Gazetesi*, 3 Cemaziyülevvel sene 1342.

“İstiklal Mahkemesi Tevkiflerine Emretti

Mevkuflar, 1 Teşrin-i sâni kararına ve Hiyanet-i Vataniyye Kanunu’nun ilk maddesine muhalif hareketle bulunmakla müddehimdirler.

İstanbul:11- İstiklal Mahkemesi müdde-i umumi-i mülkinin emri zerine tahtı nezarette bulunduktan Hüseyin Cahit Bey, Cevdet, Ömer İzzettin, Tevhid-i Efkar gazetesi sahibi Velid, müdür mesulü Hayri Muhiddin Beylerin 1 teşrinisani kararına ve Hiyanet-i Vataniye Kanunu’nun birinci maddesindeki ahkama muhalif tahrikat ve mevad mahnevi neşriyatda bulunmalarından dolayı isticablarından sonra, İstiklal mahkemesince bugün tevkifleri ve bunlardan İkdam müdür mesulü Ömer İzzettin Bey’in mefluç ve malul olması dolayısıyla muhakemesinin gayrı mevkuf olarak ihrası kararınız olmuş ve bu hususa bu karara müstebiden İstiklal Mahkemesi müdde-i umumiliği tarafından evamiri lazıme ita olunmuştur.

İstanbul:12- İstiklal Mahkemesi müdde-i umumiliğinin emri ile mevkuf gazeteciler bugün adliye tevkifathanesine nakil edilmişlerdir. İhtilatdan memnuniyet-i kurayı refi edilmiştir.

İstanbul:11- İkdam Heyeti tahririye müdürü Ekrem Tevhid-i Efkar heyeti tahriyesinden İzzet ve Daver beyler bugün İstiklal Mahkemesi müdde-i umumiliğince İsticab edildikten sonra serbest bırakılmışlardır.”¹³⁴

İstiklal Mahkemeleri İstiklal Mahakimi Kanunu’nun 13. Maddesi gereği her ay ayda bir kez olmak üzere Meclis Başkanlığı’na bir rapor sunmak zorundadır. İstanbul İstiklal Mahkemesi’nin mahkeme başkanlığınca hazırlanan 29 Kanun-ı sani 1340 tarihli raporu şu şekildedir:

Bihi

M.A/161

TBMM Yüce Başkanlığına

22 Kanun-ı sani 340 tarihli telgrafname-i âlilerine cevap ve emir buyurulan hülâsa-i hüküm ve mesai cedvelidir:

10 Kanun-ı evvel 1339 tarihinde İstanbul’a muvazalet eden mahkeme hemen işe başladı. Daha

Ankara’dan hareketinde Mahkeme Müdde-i Umumiği, Ağa Han ile Emir Ali’nin mektubunu neşreden gazetelerin sahib ve müdürlerinin muktazi takibat-ı kanuniye ve tahkikatın ifa edilebilmesi için taht-ı nezaret ve muhafazaya alınmaları hakkında emir vermiştir.

¹³⁴ *Hakimiyeti Milliye Gazetesi, 3 Cemaziyevvel 1342.*

Buraya muvasaletinden sonra Meşrutiyetin Cumhuriyete muraccah olduğuna dair Akşam gazetesinin 15 Teşrin-i sani 1339 tarihli nüshasında neşrettiği mektupta ve halifeyi Türk tarihine buhran verebilecek vaziyette mesuliyetli ve fakat şerefli bir vazifeye davet ve tahrik eden Tanin'in 10 Teşrinisani 1339 tarihli nüshasında neşreylediği Bir Açık Ariza'dan dolayı Baro Reisi Lütfi Fikri Bey taht-ı nezarete alındı. 14 Kanun-ı evvel 1339 tarihinde mahkeme kararıyla tevkif edildi ve mevkufen muhakemesi ceryan etti. Netice-i muhakemede 27 Kanun-ı evvel 1339 tarihli muhakeme kararıyla ve ekseriyetle beş sene müddetle küreğe konuldu.

Tanin gazetesi sahib ve müdür-i mesulü Hüseyin Cahid Bey, İkdam gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey, Tevhid-i Efkâr gazetesi sahibi Velid Bey, müdür yardımcısı Hayri Muhyiddin Beyler mahkemenin 11 Kanun-ı evvel 1339 tarihli kararıyla tevkif olundular, muhakemeleri mevkufen ceryan etti. Ömer İzzeddin Beyin mefluc olması dolayısıyla gayr-i mevkuf olarak muhakeme edildi. Netice-i muhakemede makam-ı iddia hilafete kuvve-i siyasiye vermek isteyen ve bu hususta tahrikat-ı mahsusu olan Ağa Han ve Emir Ali'nin mektubunu neşrettiklerinden dolayı bu gazete sahiblerinin Hiyanet-i Vataniye Kanununun üçüncü maddesine ve Matbuat Kanununun on ikinci maddesine tevkifan fail-i müsterek olarak tecziyelerini talep etti. Mahkeme 2 Kanun-ı sani 1340 tarihli kararıyla mumailayhimi beraet ettirdi.

[Hayat-ı Beşer: İslamiyette Ahlak ve Kadınlarda Tesettür] namıyla neşrettiği bir eserde halkı kavanin-i hazıra aleyhinde tahrik ve yekdiğerlerine karşı intikam ile tariz eden neşriyatta bulunmasından dolayı Ankaralı Hafız İbrahim Edhem Efendi, 30 Kanunievvel 1339 tarihli mahkeme kararıyla tevkif ve muhakemesi icra edildi. Netice-i muhakemede Kanun-ı Ceza'nın altmış altıncı maddesinin ikinci zeyline tevfikan bir sene müddetle hapse mahkum edildi. Şekl-i hazır-ı hükümeti tağlib ve Cumhurbaşkanı Gazi M.Kemal Paşa'ya suikast yapmaya çalışan ve ihbar edilen Sandalcılar Cemiyeti Reis-i sabıkı Ali Osman, Tahsildarı Kahya Hasan, Rüsumat Muhafaza müfettişlerinden İlyas Sami, Komünist Mehmed ve Binbaşı Dayı Mesud, Kör İbrahim 15 Kanun-ı evvel 1339 tarihinde taht-ı nezarete alındılar. Aynı teşkilat ile alakadar oldukları haber verilen İstanbul eski vekili Şükrü, Ankara eski valisi Abdulkadir Beyler takib ettiler. Polis Dairesince hâlen ele geçirilemediler. Bunlardan Ali Osman ile Kahya Hasan'ın mevkufen ve diğerlerinin gayr-i mevkuf olarak muhakamelerinin icrası 25 Kanun-ı evvel 1339 tarihinde mahkemece karargîr oldu. Muhakeme devam etmektedir. Daha hitama ermemiştir.

İngilizlerle çok sıkı ve mütemadi surette temas eden ve ictimalarda bulunan Hilafet Yaverlerinden Ekrem Bey 13 Kanun-ı evvel 1339 tarihinde taht-ı nezarete alındı. Hususi temastan başka bir maksad takib etmediğini iddiada ısrar eden Ekrem Bey'in bu gibi ictimaları hakkında muktazi bir delil bulunamadığından 8 Kanun-ı sani 1340 tarihinde Mahkeme Kararıyla serbest bırakıldı.

Patrikhane meselesi hakkında vaki olan ihbarat ve elde edilen bazı malumata rağmen Lozan Muahedesindeki ahkâma nazaran mazideki ceraimden dolayı takibat yapılmasında imkân bulunamamıştır.

Bi'l-vesile teyid-i hürmet-i mahsusa eylerim efendim.

28 Kanun-ı sani sene 1340¹³⁵

3.1.1. Gazeteciler Davası

8 Aralık 1923 tarihinde oluşturulan İstanbul İstiklal Mahkemesi, kurulur kurulmaz gecesinde yaptığı Meclis toplantısında Ağa Han ve Emir Ali'nin yolladığı mektupları yayınlamaları sebebiyle malum gazetelerin sahiplerinin ve müdürlerinin gözaltına alınması kararına varmıştır. Tanin gazetesinden Hüseyin Cahit, İkdam gazetesinden Ahmed Cevdet ve Ömer İzzeddin, Tevhid-i Efkâr gazetesinden ise Velid Ebuzziya ve Hayri Muhiddin vatana ihanet ve hükümet aleyhinde yayın yapmaktan İstanbul İstiklal Mahkemesi'nce tutuklanmışlardır.

“Hüseyin Cahit Bey, Ahmed Cevde Bey, Velid Bey, Hayri Muhiddin Bey, Ömer İzzeddin Beylerin tutuklanması.

Dün ki gece İstiklal Mahkemesi savcısı Tevhid-i Efkâr, İkdam ve Tanin gazeteleri sahipleriyle müdür yardımcılarının yakalanmalarını emir etmiş ve bu emir dün sabah saat 10'da yerine getirilmiştir.

İstanbul özel muhabirimiz tutuklanmanın gerçekleşmesi hakkında uzun uzun bilgi vermektedir. Dün ki geceki karar:

Evvelki gece, Meclis tarafından seçilen İstiklal Mahkemesi dün sabah İstanbul' a doğru yola çıkmışlardır. İstanbul İstiklal Mahkemesi dün ki gece Meclis'de toplanmış ve Tanin, İkdam, Tevhid-i Efkâr gazetelerinde Ağa Han ve Emir Ali tarafından gönderilen mektub ile söylenen durumu araştırmış ve üç gazetenin sahip ve müdür yardımcılarının yakalanmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine İstiklal Mahkemesi zabıta-ı tevkif-i müzekkeresini göndermiştir: Müdde-i umumiliğin tevkif müzekkeresi: Ağa Han ve Emir Ali tarafından başvekil İsmet Paşa Hazretlerine yazılan mektup mürseli ileyhlerine vasıl olmadan Tevhid-i Efkâr, İkdam ve Tanin gazetelerinde suret-i mütercimesi derç edilmiştir. Hilafetin hakimiyetini iddia ve temin ve bunun tarafında beslenen ağmal ve ihtirasat had-i hariciyeye mutakib bir vaziyet ihdas etmek maksadıyla gönderilen bu mektubun derci suretiyle efkârı umumiyyeye ifsad ve teşviş eylemek cüretinde bulunan mezkur gazetelerin

¹³⁵ İstanbul İstiklal Mahkemesi, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.17.

sahibi imtiyaz ve müdür mesulleri Hüseyin Cahit, Velid, Ahmed Cevdet beyler ile Hayri Muhiddin ve Ömer İzzeddin Beylerin ihaneti vataniye ve devletin emniyeti hariciye ve dahiliyesini ihlal ve şekli hükümeti kalıp haramlarından dolayı İstiklal Mahkemesince haklarında muhakeme edilmek icra edilmek üzere muktezayı takibat-ı Kanuniye ve isticvabatın ifası için derdestleri ve tahtı nezaret ve muhafazada bulundurulmaları. Haber aldığımıza göre İstiklal mahkemesi bugün İstanbul'a muhasalat eder etmez, tevkif müzekkeresiyle derdest olunan zevad derhal mahkemeye tevdi olunacaklar ve mahkeme başlayacaktır. Muhabir-i mahsusumuzun telgrafta bütün tafsilatı görüleceği üzere İstanbul'da tevfiyat derhal icra edilmiştir. İstiklal Mahkemesi için mülga Ayan Dairesi hazırlanmıştır. Mahkeme bugün orada vazifeye başlayacaktır. Dün gece muhabiri mahsusumuz sureti tevkif hakkında şu malumatı vermektedir.

Suret-i Tevkif

İstanbul: (Hususi muhabirimizden) Hüseyin Cahit, Velid, Cevdet beylerle Tevhid-i Efkâr ve İkdam gazeteleri müdür mesulleri Hayri Muhiddin ve Ömer İzzeddin Beyler bu sabah tevkif edilmişlerdir. Hüseyin Cahit Bey sabah alafranga saat dokuzda evinden çıkarken sokağın karşısına iki polis memuru çıkmıştır. Polisler kendisine tevkifi için emir aldıklarını bildirince, Cahit Bey tevkif müzekkeresinin gösterilmesini söylemiş, polis efendiler aldıkları emir mucebince polis müdüriyetine kadar gelmek lazım geldiği cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine Tanin sahibi "gelemem" diyerek evine dönmüş ve içeri girerek kapıyı kapamıştır. Hüseyin Cahit Bey'in bu temridi üzerine polis müdüriyeti evine mikdarı kani polis kuvveti göndermek suretini hissettiği için on beş polis umur-ı azam edilmiştir. Cahit Bey bu kuvveti görünce dışarı çıkmış "beni gayri kanuni(!) olarak tevkif ediyorsunuz" diyerek getirilen otomobile binmiştir. On beş polis memurunun toplandığını gören halk sokağı doldurmuş bulunuyordu.

Velid Bey nasıl tevkif edildi: (Tevhid-i Efkâr) Gazetesi sahibi Velid Bey gece onda aranmışsada bulunamamıştı. Velid Bey hiçbir şeyden haberdar olmadığı için sabahleyin saat on birde matbaaya gelmişti. Zabiti evrad, kendisini bularak tevkif edileceğini tebliğ etmesi üzerine Velid Bey "birkaç kitab alayım" diye idarehaneye girmişti. Velid bey uzun müddet içeride kalınca, kendisine istical etmesi için haber gönderilmiş bunun üzerine çıkarak, tevkif müzekkeresi suretini talep etmiş ve zabıtaya refakat etmekden istinkaf eylemiştir. Ancak bu imtinahide ısrarın faide olamayacağını bilahire anlamış ve otomobile bindirilmiştir.

Cevdet Bey'in sureti tevkifi: Cevdet Bey de sabahleyin matbaada taharri edilmiş ve üst kattaki apartmanda yatak odasında bulunarak otomobile bindirilmiştir. Kendisini polis müdüriyetine kadar takip etmiştir.

Üç gazete çıkacak mı ?

Tanin başmuharriri Cahit Bey aynı zamanda gazetesinin müdür mesulüdür. Kendisi tevkif edildiği gibi Akşam ve Tevhid-i Efkar gazetelerinin müdür mesulleri de tevkif edildiklerinden bu gazetelerin yarın (bugün) intişar etmeleri muhtemeldir.

Tercüman ne diyor ?

İstanbul: (Hususi muhabirimizden)-(Tercüman-ı hakikat) gazetesi bugün (dün) İstanbul'a (İstiklal Mahkemesinin) geleceğinden bahis ile yazdığı makalede diyor ki: İstanbul halkı birçok kanlar pahasına elde edilen hakimiyet-i milliyenin her türlü...karşı müdafasını azami minnetle telakki edeceklerdir. Cumhuriyet müdafaa ve muhafaza edilecektir.

Dün bu hususda Anadolu ajansı şu tebliği neşr eylemiştir: Ankara, İstanbul dahilinde şekli hükümet aleyhinde icrayı tahrikat ederek Hıyanet-i Vataniye kanununa temas eyleyen ceraim erbabını ve doğrudan doğruya millet mevcudiyetine istiklal ve selametine kasd etmekde olanları takip ederek bu kabili esassız tahrikatla istirahatlerinin...olmasına mâni olmak için yeniden istiklal muhakemesi teşkil edilmiştir. Hükümetin sebebi teşkili kavanini halinde icrayı faaliyet eden emniyet devlet ve istirahat aczin hallinden gayesidir.

İstanbul ve havalisi İstiklal mahkemesi müdde-i umumiliğinden vuku bulan işar üzerine Tanin ser muharriri Hüseyin Cahit, İdam Gazetesi baş yazarı Ahmed Cevdet, Tevhid-i Efkar Gazetesi baş yazarı Velid Beylerle Akşam Gazetesi müdür yardımcısı Ömer İzzeddin ve Tevhid-i Efkar Gazetesi müdür yardımcısı Hayri Muhiddin Beyler tahkikat-i evveliyeleri yapmak üzere tahtı nazarına alınmışlardır... ”¹³⁶

Tanin gazetesi başyazarının hilafet hakkında yazdığı makale de mektup olayıyla beraber bu tutuklanma olaylarına katkı da bulunmuştur. Şöyle ki Tanin başyazarının yazdığı şu satırlar” *Hilâfet lağv olunursa Türkiy'nin, İslam dünyası içinde hiç önemi kalmayacağını, Avrupa siyaseti açısından da kıymetsiz bir hükümet durumuna düşeceğimizi anlayabilmek için büyük anlayışlara gerek yoktur. Milliyetçilik bu mudur ? Hakiki milliyetçiliği gönlünde duyan her Türk makamı hilafete sıkıca sarılmak mecburiyetindedir.”* Atatürk'ün de Nutuk'ta dediği gibi izahata gerek kalmadan çok açık bir şekilde maksadını belli etmektedir.

“Beyler, hilâfet hakkındaki düşüncelerimi, daha önce açıkladığım için, bu kelimeleri burada, incelemeye gerek görmüyorum. Fakat, hilafet makamına sıkıca sarılmak mecburiyetinde bulunan idare şeklinin, cumhuriyet olamayacağını anlayabilmek için de büyük bir akla gerek olmayacağını söylemekle geri durmayacağım.”¹³⁷

¹³⁶ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi.*

¹³⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, 1920-1927, s.394.

15 Aralık 1923 tarihinde savcının gazeteciler hakkındaki iddianamesini okumasıyla gazetecilerin duruşması başlamıştır. Savcı'nın yargılama talebi gazetecilerin Hıyanet-i Vataniye Kanunlarına göre yargılanması yönündeydi. Çünkü gazeteciler bilerek veya bilmeyerek de olsa halifeliğin kaldırılması yönündeki propagandalara destek vermişlerdi. Bu iddianameye gazetecilerin ve avukatlarının yaptığı savunma ise mektubun içerik olarak saçma olduğunu kabul etmeleri fakat mektubu yayınlamalarının ise bir gazetecilik vazifesi olduğu yönündeydi. Bu sebeple mektubu yayınlamak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Tanin gazetesinden Hüseyin Cahit'in durumu ise bu iddianamede ayrı tutulmuştur. Hüseyin Cahit'in cumhuriyetçi kimliği ve ülkeye yaptığı büyük hizmetlerden dolayı beraatı istenmiştir. Yalnız Hüseyin Cahit bu duruma bir açıklık getirerek beraatının eğer olacaksa yaptığı hizmetlerden ötürü değil zaten Ağa Han'ın mektubunu yayınlarak bir suç işlemediğinden dolayı olması gerektiğini ifade etmiştir. Hüseyin Cahit mahkemeden merhamet değil adalet istediğini ve vatan haini olmadığını bununla beraber ısrarla suçsuz olduğunu dile getirmiştir.

Reis İhsan Bey: "Bu mektup size nasıl ulaştı "

Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey: "Efendim ! Akşam telefonum çaldı. Telefon matbaadan Baha Bey'dendi. 'Ağa Han'ın bir mektubu geldi. Tercüme edelim mi' diye sordu. 'Ne mektubu' dedim. 'Ağa Han'ın İsmet Paşa'ya gönderdiği mektup' dedi. Ne ile alakalı ?' diye sordum. 'Hilafete dair' dedi. 'Tercüme edin' dedim. Sonra ki gün matbaaya gittim. Gazeteleri okudum. Baktım sadece bizim gazete de değil İkdam Gazetesinde de var. Çok memnun oldum. 'Öteki arkadaşları atlattık' dedim. Halbuki biz atlamışız. Keşke atlatmasaydık. Mektup özel zarfla gelmişti."

Mahkeme üyelerinden Refik Bey: "Adı geçen mektupta (Ağa Hanın) herhalde bir amaca yönelik olduğunu siz de söylüyorsunuz. Bu halde bunu yine gazetenizde bastınız?"

*Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey: "Daha öncede ifade etmiştir. Bu sıradan bir makale değildir. Ağa Han tarafından herhangi bir gazeteye yazılmış, rastgele bir yazı değildir. Bu, İsmet Paşa'ya yazılmış bir vesikadır, diye söylüyorum. Hatta birinde böyle bir mektup var deseydiler gazetecilik ilkeleriyle para verir, basmak için alırdım. Bu gazetecilik açısından borcumdur."*¹³⁸

Yapılan uzun savunmalardan sonra mahkeme 2 Ocak 1924 tarihinde gazetecilerin suçsuz olduğuna kanaat ederek sanıkların beraatına karar vermiştir.

¹³⁸ 90 Yıl Önce Bugün, III. Ağa Han'ın Başbakan İsmet İnönü'ye Gönderdiği Mektubu Yayınlayan Gazeteciler Tutuklanmıştı, <http://lcivelekoglu.blogspot.com/2013/12/90-yil-once-bugun-iii-aga-hanin.html> [21.04.2019]

“İstiklal Mahkemesi mevkuf gazetecilerin müttefiken beraatlerine karar verdi

İstanbul’un temiz vicdanı dün bütün cevş ve haresiyle Cumhuriyet’in adil kararını alkışladı.

Celse 25 dakika imtidat etti ve şerefli karar bu suretle tarihe intikal eyledi. Heyecanını yenemeyen münevver İstanbul halkı dün büyük bir vecd içinde sarsılıyor ve masum gazetecileri hürmet ve muhabbetle bağrına basıyordu.

Dün Türkiye Cumhuriyeti’nin İstiklal Mahkemesi istiklal ve vicdanın yüksek bir numunesini gösterdi: Bir zan ve şüphe üzerine tahtı tevkif ve muhakemeye alındığı üç İstanbul gazetecisinin, kendilerine isnad olunan cürüm ile şaibedar olmadıklarını anlayarak masumiyet ve beraatlerine müttefikan karar verdi. Kanun-ı evvelin onbeşinci cumartesi günü İstiklal mahkemesi üç arkadaşımızı muhakeme etmek üzere ilk celsesini akd ederken biz yine bu sütunlarda isticvabatın tefrikatını tetkik ve tahlil ettikten sonra...

Karar Sureti

(Saat 2’de Önde Asaf, arkada İhsan ve Refik beyler salona dahil olurlar)

Reis- (maznunlara hitaben): Karar tefhim edilecektir dinleyiniz. (Zabıt katibi kararı okumaya başlar, maznunlar ve dava vekilleri kaimen hükmü isma ederler ...”¹³⁹

Yapılan açıklama da ise gazetecilerin mektubu yayınlamakla bir suç işlediği fakat bu eylemi suç işlemek maksatlı yapmadıklarından dolayı iyi niyetten beraat kararı çıktığı ifade edilmiştir.¹⁴⁰

Yine bu nokta-i nazarla vasıl olduğumuz bir hakikati daha ilana lüzum görürüz ki Türk aile-i matbuatına mensup üç gazete sahip ve mensubînini memleketimizi yıkmaya, ihraz edilen İstiklal ve zaferinden feyyaz-ı netayicin felakat-zede millet ve memleketimizi mahrum etmeye matuf bulunan herhangi bir hainane maksat ile alakadar ve medhaldar görmemekle en kara ve matemli günlerde -yalnız bir istisnasıyla- vatana fedakârane bir surette vazife-i irşadı ifa eden Türk matbuâtı namına bu neticeyi kemal-i fahr ve şerefle cihana ilan etmeyi kezalik, cümle-i vazifesinden addeder ve yine kuvvetle ümit eder ki hayat-ı maziyesiyle temiz bir vatanperver olan Tevhid-i Efkar Gazetesi sahibi Velid Bey’in temsil ettiği fikir ve kanaat itibariyle ateşin bir cumhuriyetçi bulunan Tanin Gazetesi sahibi Hüseyin Cahid Bey’in, ve medid-i mesaisiyle milletimizin bütün şubât-ı ilim ve hayatta serî’ ve müstakar bir inkişafa mazhariyetini müdafaa-yı, hakiki bir meslek edinen İkdâm sahibi Cevdet Bey’in bundan böyle de vatanın teali-i sükun ve refahını temine ve herhangi bir kasd-ı tahribkâraneden ber-sabık tevakki eden bu gibi amal ve niyât-ı faside ve muzır

¹³⁹ Tanin Gazetesi, No:442, 26 Cemaziyevvel 1342

¹⁴⁰ Dündar, Tahir. “Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, 38

ashabına Türkün secaya ve şiarına ve be-tahsis İstiklal mücadelesinde her türlü fedakârlıklara, enva'-ı mihnet ve mahrumiyetlere katlanarak mütevekkilane zafer-i nihaiye intizar eden İstanbul'da sakin muhterem milletimizin hissiyât-ı necibe-i vatanperveranelerinde bi-hakkın tercüman olmaya çalışacaklarına ve bu suretle atlamak, atlamamak gibi meslek telaşlarıyla efkâr-ı umumiye-i milliyemizin asla arzu etmediği bahislere ba'dema temas edilmeyerek vicdan-ı umumi-i millette de layık oldukları mevki'î muhafazaya sarf-ı himmet buyuracakları arzu ve kanaatini izhar eder. Özet: Başlı başına kötü bir fikir ve tahriki mutazammın ve kanunumuzun mevzuatı itibariyle bir suç olan Ağa Han ve Emir Ali mektubunun üç gazetede yayımlanması gerek hak sahiblerinin ve gerek mensuplarının bir güne alaka ve katılımları görülemediğinden ve bu nedenle müstelzim-i mücazat ve açık kanuna göre kasdi suç gereğince bir hal ve hareket bulunmadığından ve yüce makamın bu noktaya ait olarak sanıkların Matbuat Kanunu'nun 11. maddesi delilinde Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'na tevfikân tecrim ve tecziyeleri talebi şayan-ı kabul görülemediğinden maznuniyetleri iddia edilenlerin cümlesinin beraatlerine ortak karar olarak okundu ve bildirildi.

Aza

Aza

Reis

Hakkâri Mebusu

Konya Mebusu

Cebelibereket Mebusu

Asaf

Refik

*İhsan*¹⁴¹

3.1.2. Lütfü Fikri Bey Davası

8 Kasım 1923 tarihli Akşam gazetesinin yayınında Cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber halifenin de istifa ettiğini ve hatta yeni halife seçileceğine dair yapılan yalan haber üzerine 9 Kasım 1923 tarihli Tanin gazetesi bu haberin yalan haber olduğunu yayınlamıştır. 10 Kasım 1923 tarihli Tanin gazetesinde ise Lütfü Fikri Bey'in halifeye ithafen yazılmış "Halife Hazretlerine Açık Arıza" adlı mektubu yayınlanmıştır. Mektubun içeriğine bakıldığında Lütfü Bey'in halifelik taraftarı olduğu ve bunu açık bir şekilde ifade ettiği görülmüştür. Şöyle ki halifenin istifa ettiği söylentisini çıkaranların lanetleneceğini belirten Lütfü Fikri Bey, bu haberin yalanlanması üzerine rahatladığını belirtmiştir. Bununla beraber halifenin istifa olayının da çok yersiz ve sakıncalı olduğunu, bu durumun olması dahilinde İslam aleminin büyük tehlikeye düşeceğini

¹⁴¹ *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.32

ifade etmiştir. Lütfi Fikri Bey mektubunu halifeye istifa etmemesi çağrısında bulunarak tamamlamıştır.¹⁴²

“Lütfi Fikri Bey beş seneye mahkûm!

İstiklal mahkemesi dün ilk kararını tebliğ etti.

İstiklal mahkemesi kararnamesinde Lütfi Fikri Bey'in neşriyatının 2 Teşrinisani kararına muhalif ve halifeyi tahrik mahiyetinde olduğu söylenmektedir.

İstanbul: 27 (muhabir-i mahsusamızda) İstiklal Mahkemesi bugün öğleden sonra inikat ederek şimdiye kadar cereyan eden muhakematın baro reisi Lütfi Fikri Bey'e aid olan kısmını ikmal etmiş ve mumaileyh hakkında ittihaz eylediği kararı kendisine tebliğ ve tefhim eylemiştir. Lütfi Fikri Bey tam saat birde Sultan Ahmet civarında tevkifhaneden bir otomobile bindirilerek Fındıklı Sarayı'na getirilmiştir. Heyet hâkime saat ikide mevkilerini işgal etmişlerdir. Lütfü Fikri Bey vekilleriyle birlikte muhakeme salonuna dahil olmuştur. Saminin her zamankinden kalabalık bulunuyor ve İstiklal Mahkemesi'nin ilk kararına alaka ile intizar ediyordu. Tam saat ikide reis İhsan Bey: Kararname okunacaktır, dinleyiniz dedi ve karar okunmaya başladı....

Baro reisi Lütfü Fikri Bey'in neşriyatından dolayı Hiyanet-i Vataniyye Yasasının ilk maddesine tevfiikan icrayı muhakemesi hakkındaki evrak ile muhakeme müdde-i umumi Vasıf Bey'in iddianamesinin ve müdafaa vekilleri Kuddusi ve Hayri beylerin müdafaalarının uzun uzadıya tetkik edildiği beyan olunmaktadır. Kararnamede müteakiben Lütfi Fikri Bey'in “Tanin” gazetesinde halife hazretlerine hitaben neşr ettiği açık mektuptan bazı fıkralar zikr edilerek müdde-i umumiliğin Lütfi Fikri Bey hakkında Hiyanet-i Vataniyye Yasasının ilk maddesine tevfiikan cürmü hakkında talebi muvafık görülerek mumaileyhin mücrimiyetine ekseriyetle karar verildiği beyan olunmaktadır. Bundan sonra Lütfi Fikri Bey'in (Akşam gazetesinde) Necmettin Sadık Bey'e cevaben intişar eden makalesi mevzu bahis edilmektedir. Kararnamede mezkûr makalede Lütfi Fikri Bey'in meşrutiyet idare-i cumhuriyetine tercih ettiği hakkındaki fıkranın 1-2 Teşrin-i sani kararına muhalif ve kasten neşriyat mahiyetinde olduğu mezkûr karar hilafına etmekte bulunduğu ilave edilmektedir. Heyet-i hakimiye neticede aynı zamanda hukuku şahis bir zat olmak ve baro reisi sıfatına haiz bulunmak itibariyle Lütfi Fikri Bey'in kanunun mevadı muhfeffkasına esbabı müşeddideden add ederek Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun üçüncü maddesi mucebince beş sene küreğe mahkumiyetine karar verildiğini kararnamede tefhim etmektedir.

¹⁴² Yüksel Nahit, *Tanin (1922-1925)*, Bahar-2017, S.95, s.17

*Kararnamenin kıraati bir buçuk saat devam etmiş ve kıraatine müteakip reis İhsan Bey mahkemenin hitam bulmuş olduğunu tebliğ eylemiştir. Lütfi Fikri Bey'de memleket sağolsun demiştir...*¹⁴³

9 Aralık 1923 tarihinde ise halifeye yazdığı mektuptan dolayı hâlâ saltanatçılık davası güttüğü apaçık belli olan Lütfi Bey hakkında tutuklama kararı çıkmıştır. 27 Aralık 1923 tarihinde mahkemeye çıkarılan Lütfi Fikri Bey için mahkeme tarafından 5 yıl süreyle kürek cezası verilmiştir.¹⁴⁴

*“... Binaenaleyh: Heyetimiz esbab-ı mesrude üzerine hasıl ettiği kanaate müsteniden sanık Lütfü Fikri Bey'in Hiyanet-i Vataniyye Yasasının ilk maddesinin [Saltanatın kaldırılmasına ve hukukun hakimiyetine ve hükümdarlığına gayr-ı kabil-i terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının gerçek temsilcileri olan BMM'nin manevi kişiliğinde bulunduğu dair 1 Teşrin-i sani sene [1]338 tarihli karar aleyhinde söz veya yazı veya fülen an-kasdın muhalefet veya kargaşa veya neşriyatta bulunan kişiler vatan haini kabul edilirler] diyerek yazılı olan fıkrası gereğince suçluluğuna çoğunlukla karar verildikten sonra hayatı kanun satır ve sahifeleri içinde geçen millet ve memleketin geçirdiği pek elim ve felaketli günlerin dehşet ve azametini herkesten iyi takdir edecek bir seviye-i fikriyede bulunan Lütfi Fikri Bey'in yüz binlerce evlad-ı memleketin kan ve canı pahasına kazanılan istiklal ve hakimiyet-ı tam ve mutlakını takip eden günlerde düşman tahribâtı yüzünden baştan başa birer enkaz halinde yığılı duran harap vatanın imarına mütemadiyen maruz kaldığı tehacümü müdafaa yüzünden ıssız kalan yurdu şenlendirmeye çalışacağı; sükun ve zafer saadetinden bi-hakkın müstefid olacağı devirlerde, milletin safiyetinden başka devirlerde istifade eden muzırr adamlar kabilinden istifade emeline kapılarak milletin huzur ve sükun-ı tamını ihlale ve haricen memleketimizi yeni baştan yıkmak ve sarsmak su-i kasdıyla mütemadiyen vicdan-ı ümmeti zehirmek isteyen fikirleri adeta tesmin maksadıyla Zat-ı Hazret-i Hilafetpenahi'yi bu yıkıcı emeller etrafında kanunun mutlak ve sarıh memnuiyetine rağmen faaliyete sevk ve tahrik eylemesi esbab-ı müşeddide-i takdiriyyeden addolunarak Hiyanet-i Vataniyye Yasasının üçüncü maddesinde yazılı bulunan fıkrası mucebince Lütfi Fikri Bey'in ibtida-i tarih-i tevkifi olan 6 Cemaziye'l evvel 1342 ve 14 Kanun-ı evvel 339 tarihinden itibaren beş sene müddetle muvakkaten küreğe konulmasına vicahen karar verilerek ale'l-usul emr-i tefhimi ifa kılındı. 19 Cemaziye'l evvel 342, 27 Kanun-ı evvel 339...”*¹⁴⁵

¹⁴³ Yenigün Gazetesi, 1 Cemaziyülevvel sene 1339.

¹⁴⁴ Seyfettin Aslan ve Tahir Dünder, *Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri*, Mukaddime, 2014, 5(1), 7

¹⁴⁵ *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.26.

Lütfi Fikri Bey ise bu cezanın haksız ve yersiz olduğunu ileri sürerek TBMM'ye başvuruda bulunmuştur. Meclis Adalet Komisyonu tarafından incelen Lütfi Bey'in itiraz başvurusu neticesinde *cezanın kaldırılması* kararı alınmıştır. Ancak Meclis Genel Kurul tarafından uzun tartışmalar neticesinde cezanın kaldırılmasının uygun olmadığına bununla beraber *cezanın affedilmesinin* uygun olacağına karar verilmiştir. Sonuç olarak düzenlenen kanun tasarısıyla Lütfi Fikri Bey affedilmiştir.¹⁴⁶

*İstanbul İstiklal Mahkemesince farklı cezalara çarptırılan Lûtfü Fikri Beyle
Hafız İbrahim Etem ve Ali Osman Kahya'nın bağışlanmalarına dair yasa*

No 412

*BİRİNCİ MADDE — İstanbul istiklâl mahkemesince farklı cezalara çarptırılan
İstanbul Baro Reisi Lûtfü Fikri ile Hafız İbrahim Etem ve Ali Osman Kahya,
mahkumiyetlerinin bütün sonuçlarına şâmil olmak üzere bağışlanmışlardır.*

İKİNCİ MADDE — Bu kanun tarihi neşi'inden muteberdir.

*ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kanunun uygulanmasına Adliye ve Dahiliye vekilleri
me'murdur. 7 Recep sene 1340¹⁴⁷*

3.1.3. Hacidedezade İbrahim Edhem Efendi Davası

1903 yılında Ankaralı Gençoğulları sülalesinden Dedeade Hüseyin Efendi ve Fatıma'nın oğlu olarak dünyaya gelen İbrahim Edhem orta boylu, kara kaşlı, ela gözlü ve buğday tenli bir gençtir. Davası görüldüğü sıralarda yaşının yirmili yaşlarda olduğu söylenebilir. Ankara'nın Mevcud mahallesinde Nur-ı Osmaniye Medresesi'nde bekar hayatı yaşayan İbrahim Edhem dokuzuncu sınıfa kadar öğrenimini Ankara Sultanisinde görmüştür. Sultanide gördüğü öğrenimi yarım bırakarak yaklaşık dört sene boyunca dışarıdan dini ilimleri öğrenmiştir. Tarih, coğrafya, hesap alanlarında aldığı eğitimlerin yanı sıra farklı bir lisan olarak da Almanca, Farsça, Arapça bilmekteydi. Yeterli ilmi donanıma ulaşan İbrahim Edhem vaaz vermek için Şam, Maraş, Urfa ve İzmir'e gitmiştir. Vaazlarının ilgi görmesi sebebiyle risale bastırma kararı alan İbrahim Edhem Efendi risalelerini daha makul fiyatlara bastırmak maksadıyla İstanbul'a gelmiştir.

İbrahim Edhem İstanbul'a gelince de burada çeşitli camilerde vaazlar vermiştir. Fakat Ayasofya ve Yeni Cami'de verdiği vaazlar ve bununla beraber “Hayat-ı Beşer,

¹⁴⁶ TBMM, ZC, D.2, C.5, 802

¹⁴⁷ TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200412.pdf [24.04.2019]

İslâmiyet'te Ahlâk ve Kadınlar'da Tesettür" adlı kitapçığı İbrahim Edhem'in 3 Aralık 1923 tarihinde Bidayet Mahkemesi'nce sorgulanmasına sebep olmuştur. 1923 senesinin 22 Aralık tarihinde yapmış olduğu suç iddiası üzerine Hıyanet-i Vatanîye Kanunu dahilinde görülmesinden dolayı İbrahim Edhem'in dosyası İstanbul İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmiştir.

"İstiklal Mahkemesi Bugün İbrahim Edhem Efendiyi Muhakeme edecek

İhsan bey muharririmize Ankara ile İstanbul arasındaki telakki farklarını anlatıyor.

Mahkeme reisi Lütfi Fikri bey'in affı için mahkeme tarafından müracaatda bulunduğu rivayetini tekzip etmiş, mütte-i umumi bey temyiz talebinin manasız olduğunu söylemiş fakat meclisçe affa gelince (evvela bilir) demiştir.

Dün Fındıklı sarayına giden bir muharririmiz, mahkeme reisi İhsan ve aza Cevdet Beyleri bugün ikide icra edilecek olan ve İbrahim Edhem Efendi'nin mahkemesine aid evrakı tetkik ile meşgun bulmuştur. Reis İhsan Bey, Lütfi Fikri Bey'in mahkeme tarafından affı istenildiğine dair olan rivayeti tekzip etmiş ve af edilmesi hakkındaki noktayı nazarı soran muharririmize: verdiğim hüküm, bu husustaki düşüncemi göstermektedir, demiştir. Reis Bey hasbihal arasında İstanbul-Ankara arasındaki ayrılık mevzuu bahis olunca, bu husustaki su-i fehmin artık zail olup olmadığı istizmacına; ber vech-i atı mukabele etmiştir: İstanbul'da temasım ve müşahedem neticesi, bende şu kanaat hasıl oldu: İstanbul, Cumhuriyet ilan edilmiş ve hal-i tabiyeye avded edilmiştir zihabındadır. Ankara ise tarihinde kitabı inkılab sayfalarının ve satırlarının anlatıldığını görmemiştir...

Bu sırada gelen müdde-i umumi Vasıf Bey Lütfi Fikri Bey'in temyiz talebi hakkında: bu hareket, bi mana ve bi lüzumdur. Meclisin bile temyizi büyük millet meclisinde 123 rey ile red edilmiştir. Kaldı ki diğer tarik ile temyizi memurların temyiz etmesi demektir. Böyle bir temyizinde ciheti tadbikiyesi bu kadar. İstiklal Mahkemesinin hükümleri suret-i katiye de gayrı kabil temyizdir. Demiştir ve meclise af meselesi zikr edilince: Bu olabilir. Demiştir. El yevm taht-ı nezaretde bulunan makamı hilafet yaveri Ekrem Bey hakkında yeni bir şey yoktur. İstiklal Mahkemesinin daha ne zamana kadar faaliyetde bulunacağı da muhakemelerin alacağı şekli cereyana tabirdir. Yaverine muhakemeye halkın duhulüyle karşı almak için Lütfi Fikri Bey ve gazeteciler muhakemeleri esnasında ki teaccümü çok bariz bir derece de azalmış bulunmaktadır. İstanbul 5 Kanunu Sani- İstiklal mahkemesi yazın(bugün) saat 2'de bila itikat Hoca İbrahim Edhem Efendi'nin muhakemesine ibtidar edecektir."¹⁴⁸

¹⁴⁸ Vakıf Gazetesi, No:2165, 29 Cemaziyevvel 1342

İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde sorgulanan İbrahim Edhem Efendi 1923 yılının 30 Aralık tarihinde ki kararla tutuklanmıştır.1924 yılının 7 Ocak tarihinde İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde görülen dava neticesinde İbrahim Edhem Efendi'ye bir sene hapis cezası verilmiştir.

“...Maznunun aleyh Hafız İbrahim Edhem Efendi'nin Fatih Cami ve Ayasofya cevâmi'-i şerifesinde vaazı sırasında tesettür-i nisvan ve müskirat mesailinden bahs ederken kadınların yüceltilmesi için açılan kız okullarında sona gelen kızlardan on altısının hamile olmasından bahsle cemaatin ezhanını teşviş eylediği ve tab' ettirdiği “İslamiyette Ahlak ve Kadınlar'da Tesettür” unvanlı risalesinde de Anadolu ve İstanbul halkı arasında dini bir sürtüşme ihdas edecek teşvik-amiz ve teşviş-i ezhanı mucib mukayesât ve mütalaâtı ve ez-cümle risalenin 17'inci sayfasında imam lafzının İstanbul matbuatından bazıları tarafından suret-i istimal ve telakkisinden bahs ederken Sebülü'r-Reşad Risalesi'ne hitaben yazılmış olduğunu beyan eylediği [Biz dinsizler, çoğunluğu oluşturuyoruz. Aleyhimizde fazlaca yazı kaleme alırsanız bizde elbet matbaanızı dağıtırız] kelimasını irtikab ediyor halbuki böyle bir cem'iyet Anadolu'da olsa hemencik yerle bir edilir] lafızlarıyla Anadolu taassub-ı dinisini tahrik ve İstanbul'un din hususundaki mübalatsızlığını teşhir ve ifşa eylediği ve medeniyet ve şapka giymek mesailine nakl-i kelim ile 18'inci sayfasında [Bizde çansız, kilisesiz, havrasız, incilsiz, tevratsız, İsa'sız, Musa'sız herifler şimdi daha şapka giymiyorken camiye terk etmiş Kur'an ve Ezan'dan uzaklaşmış] ve [... Farklı topraklarda bütün halk “Kıymetli meclis üyeleri bunu görmüyorlar mı ? Biz kadınlarımızı tiyatro artistleri gibi ortalıkta dolaştırmak istemiyoruz”] Zeminindeki heyecan-amiz sözleriyle efkar-ı halkı tehyic ve [Bizde halkın yüzde yetmişi mutaassıb ve şiddetle muhafazakâr bulundukları cihetle şemme-i İslamiyeden gayr-i nasibedar diğer aksamın işbu fiil ve hareketlerine karşı halk üzerinde şedidi ve mütemadi nefret hisleri tebarüz ve tebellür etmekte ve belki müsait bir zamanda galip zümrenin işbu serbest zümreden intikam...] sözleriyle millet arasında hiss-i intikam ve inşial tevliid ve risalenin yirmi dördüncü sayfasında da [İzmir halkının bu babdaki temayülâtına göre tanzim kılınan mahzar-ı umumi Meclis-i Milli'nin nazar-ı teşriiyesine arz edilmek üzere bulunduğu gibi bu yolda vilayât-ı saireden de istihzarât vuku' bulmakta] bulunduğunu ve bazı tertibât-ı hafiyenin mevcudiyetini ima ve ihsas ve yirmi yedinci sayfasında dahi [Neslimizin delikanlıları saf kanlarını bozmadılar] ima-yı manidarından sonra [Asri yiğitlerin çıkardığı kanuna, ecdadımın ervahından sordum ki buna inkiyad reva mı? Asla! Dedi] sözleriyle kavânin-i hazıraya adem-i itaate teşvik ve yirmi sekizinci sayfasında: [Ben kadınlığın dostuyum. Fakat dediğim tarzda olur ise.. Ulu neslimin şiarına aykırı giden dünyalığı yıkmak için ne lazımsa yapmak isterim] ve kırkıncı sayfasında tarz-ı talim ve tedrisata ta'riz eyledikten sonra kırk yedinci sayfasında [Hayat-ı ictimaiyemizi şer'a ve adaba muvafık bir şekilde tesviye etmek hususunda vatanın imanlı insanları mütefekkirleri müttehiddirler...] tarzındaki tahrik-amiz fıkârât ile bir vahdet tesisine ve 59'uncu sayfasında [İsyankar

gruplara karşı artık darb-ı âli ile muamele ederek dünyanın düzelmesi yolunda...] fıkrasıyla da tehdid-amiz ve isyankar efkâr neşr eylemekte olduğu görülmekte ve esna-yı muhakemede vaki' olan ifadât ve beyanâtı ile de gerek vaazında ve gerek risalesinde bahs ettiği kavânin ve niyâtı müevvelen teyid etmektedir. Milletın saygı gösterdiği değerli bir kisvenin bahş ettiği manevi etki ve kudreti suistimal ile halkı doğru yoldan alıkoyan maznunun fiil ve hareketi Müddei-Umumilik iddiasında tasrih edildiği vechle Kanun-ı Ceza'nın altmış altıncı maddesinin ikinci zeyline muhalif olduğundan zeyl-i mezkur hükmüne uygun ve tarih-i tevkifinden itibaren ber-tafsil zıkr ve tadad edilen esbab, maznun hakkında esbab-ı müşeddide-i takdiriyyeden addolunarak bir sene müddetle hapsine ortak verilmiş ve okunmuştur. 30 Cemaziye'l-evvel 1342, 7 Kanun-ı sani 1340...''¹⁴⁹

İbrahim Edhem Efendi yaklaşık olarak 43 gün süren hapis cezasından sonra 13 Şubat 1924 tarihinde çıkarılan 412 numaralı kanun ile tahliye olmuştur.

“İstiklal mahkemesi bu genç vaizi bir sene hapisle cezalandırdı.

Cürümü, muhterem bir kisvenin nüfusu su-i istimal ederek, halkı yanlış yollara sevk etmektedir.

Dün öğleden sonra ikiye doğru Fındıklı Sarayı'na gidenler kararın tefhim edileceği haberinin gazetelerde intişarına rağmen polis efendilerle hudemalardan muhakemenin başka bir güne talik edileceği havadisini işittiler...

Genç Hoca İbrahim Edhem Efendi oturuyor, kâh önüne, kâh gazetecilere, kâh samilere bakıyor. Gazeteciler mahdud, samiler 25-30 kişiden fazla değil. Çoğunu mekteb talebesini andıran çocuklar teşkil ediyor. İçlerinden birinin zayıf kırçık sakallı bir hoca efendi de var. Diğerleri esnaf kılıklı. Hanımlar kısmı yine bomboş...

Nihayet müdde-i umumi reis ve azalardan Refik ve Cevdet Beyler yerlerine çıktılar. Asaf Bey yok. Reis: Karar takdim edilecektir dedi ve zabıt katibine okumasını söyledi. Maznun, ayakta, elleri masaya dayalı, sakın bekliyor. Okumaya başlayan zabıt kâtibi kararnameyi başkatibe verdi ve o bitirdi. Okunması sürdü.''¹⁵⁰

Hapisten çıktıktan sonra yine aynı hataları tekrarlayan İbrahim Edhem Efendi benzer sebeplerden birkaç kez daha tutuklanıp kefaret ile serbest bırakılmıştır. Fakat 4-5 Temmuz 1925 tarihlerinde tekrar yargılanan İbrahim Edhem Efendi bu kez isyana

¹⁴⁹ *İstanbul İstiklal Mahkemesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.1, C.2, 2015, s.36.

¹⁵⁰ *Vakit Gazetesi*, No:2167, 1 Cemaziyülahır 1342

teşvik ve isyana katılmaktan dolayı suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılmıştır. 7 Temmuz 1925 tarihinde ise İbrahim Edhem Efendi'nin idamı gerçekleşmiştir.¹⁵¹

3.2. MAHKEMENİN GÖREVİNİN SONA ERMESİ

Muhalefete gözdağı vermek ve yeni rejimin uygulanışına engel teşkil edebilecek durumları ortadan kaldırmak maksatlı kurulan İstanbul İstiklal Mahkemesi amacına ulaşarak 5 Şubat 1924 tarihinde bakacak başka davası kalmaması üzerine görevine son vermiştir. 1923 yılı 10 Aralık tarihinden 5 Şubat 1924 tarihine kadar hemen hemen iki aylık bir çalışma süresine sahip olan mahkeme bu özelliğiyle en kısa süreli görev yapan mahkeme olma unvanını almıştır. İstanbul İstiklal Mahkemesi çalıştığı süre boyunca basın üzerinde oldukça çarpıcı görevlerde bulunmuş ve basına gereken gözdağını vermiştir. Yeni rejimin gerektirdiği inkılapların uygulanması konusunda da hükümete karşı oluşabilecek eleştirilerin de önü bu mahkeme sayesinde kesilmiştir. Bunlarla beraber İstanbul İstiklal Mahkemesi halifelik taraftarı fikirleri bertaraf edip halifeliğin kaldırılması için gerekli olan ortamın oluşmasını sağlamıştır. İstanbul İstiklal Mahkemesi Cumhuriyet rejiminin sekteye uğramaması için gerekli mesajları gereken makamlara ulaştırmıştır. Mahkemenin görevini başarıyla tamamlaması üzerine mahkeme başkanı İhsan Bey, meclis başkanı Fethi Bey'den mahkemenin görevinin sonlanması istemiştir. İhsan Bey'in bu isteği mecliste görüşülmüş ve oy birliğiyle alınan karar üzerine mahkemenin baktığı son davanın bittiği tarihten itibaren mahkemenin kapatılmasına karar verilmiştir. 5 Şubat 1924 tarihi itibarıyla de İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin görevi son bulmuştur.

“...REİS — *Celseyi açıyorum.*

2.— *İstanbul İstiklal Mahkemesinin tatiline izin verilmesine masına dair, İstiklâl Mahkemesi Riyasetinden gelen telgraf.*

REİS — *İstanbul'da İstiklâl Mahkemesi Riyasetinden bir telgraf aldım. Heyeti Celilenize arz edeceğim. Elyevm derdesti rüyet olan suikası dâvası bittikten sonra artık İstiklâl Mahkemesinin rüyet edeceği hiçbir mesele mevcudolmadığını İstiklâl Mahkemesi yazıyor. Binaenaleyh, mahkemenin tatiline müsaade buyurulmasını arz ediyorlar. (Kabul sesleri)*

¹⁵¹ Ortak Şaban, Vaiz İbrahim Edhem Efendi'nin İstiklâl Mahkemelerinde Yargılanması, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S. 2 (2016): 51-81, 54-56

BAŞVEKİL İSMET PAŞA (Malatya) — İstiklâl Mahkemesinin devamı faaliyetine Hükümetçe lüzum kalmadığını arz ederim.

REİS — Efendim Hükümet İstiklâl Mahke meşinin devamı faaliyetine hacet kalmadığını bildiriyor. O halde Heyeti Celilenizin reyini alacağım.

RECEB B. (Kütahya) — Bu meselenin hitamından sonra değil mi Reis Beyefendi ?

REİS — Mevcudolan suiikast dâvası bittikten sonra İstiklâl Mahkemesinin tatili faaliyetini onaylayanlar elini kaldırsınlar. Kabul etmeyenlerde el kaldırsınlar. Kabul edilmiştir. (Müttefikler sesleri) Evet , müttefikler...’’¹⁵²

Yaklaşık iki ay süren çalışma süresi boyunca toplamda altı davaya bakmıştır. Bu davalar neticesinde de 17 kişi yargılanmıştır. Bu kişilerden birisi beş, ikisi de birer yıl olmak üzere hapis cezası almıştır. Diğer sanıklar ise beraat etmiştir. Ceza alan sanıkların akıbeti ise çıkan af yasasıyla beraber beraat olmuştur.¹⁵³

İstanbul İstiklâl mahkemesinin tatili faaliyet etmesi hakkında

No 69

İstanbul istiklâl mahkemesinin suikast maznunları hakkındaki dâvanın intacını mütaakıp tatili faaliyet etmesi, 30.1.1340 tarihli doksan ikinci içtimain ikinci celsesinde takarrür etmiştir (Cilt: 5 - Sayfa: 515). 30 Kânun-u sani sene 1340¹⁵⁴

3.3. MAHKEMENİN ÇALIŞMALARI VE ALDIĞI KARARLARIN BASINDAKİ YANSIMALARI

Cumhuriyete ve Mustafa Kemal’in yeni rejim için yapmaya çalıştığı yeniliklere muhalif olan basına gözdağı vermek maksatlı 15 Aralık’ta çalışmalarına başlayan İstanbul İstiklal Mahkemesi 2 Ocak’a kadar çalışmalarını devam ettirmiştir. Çalışma süresi esnasında muhalif ilgili gazetelerin sahipleri ve başyazarları hakkında gözaltına alma kararları çıkarılarak bu gazetecilerin yargılanması gerçekleştirilmiştir. Hüseyin Cahit, Baha Bey, Ahmet Cevdet Bey, Ömer İzzettin, Velit Bey, Hayri Muhittin Bey gibi gazetecilerin yanında İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri ve Hilafet Başyaverlerinden Ekrem Bey’inde bu süreç içerisinde yargılamaları gerçekleşmiştir.

¹⁵² TBMM, ZC, D.2, C.5, 465-466

¹⁵³ Dündar, Tahir. “Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014

¹⁵⁴ TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/karartbmmc002/karartbmmc00200069.pdf [28.04.2019]

Savcı tarafından cezaya çarptırılmalarının gerekli olduğu görülen gazetecilerin mahkeme tarafından suçlu bulunmamasından dolayı gazeteciler suçsuz bulunmuştur. Gazetecilerin yaptığı fiilin bir suç kapsamına girdiği konusunda savcıyla mahkeme hemfikir olmasına rağmen gazetecilerin bu fiili kasıtlı yapmadıkları konusunda ayrıma düşmüşlerdir. İstanbul İstiklal Mahkemesince yargılanan İstanbul Barosu Lütfi Fikri Bey yargılama neticesinde suçlu bulunarak cezaya çarptırılmıştır. Fakat hilafetin kaldırılmasından önce çıkarılan af yasası sebebiyle mahkemece suçlu bulunan diğer kişilerle beraber cezası affa uğramıştır.

Gazetecilerin Cumhuriyet'in ilanı öncesinde başlayan sert ve eleştirel tavırları yorumları zamanla daha da artmıştır. Şöyle ki bir an gelmiştir ve Cumhuriyet'in ilan şekline, yeni rejim yapısına, yapılan ve yapılmaya çalışılan yeniliklerin üstüne gidilerek yersiz yorumlar yapılmıştır. Hilafet konusu gündeme geldiğinde ise halifelik yanlısı gibi gözükersen halkı da yanlış yönlendirmeye çalışan gazeteleri durdurmak ve onlara gözdağı vermek maksatlı kurulan İstanbul İstiklal Mahkemesi emeline ulaşmıştır. Üstelik bunu yaparken de basına hiçbir ceza vermeden bunu başarmıştır. Bu sayede gazetelerin sert ve eleştirilen üslubu kırılıp daha yumuşak ve makul seviyeye gelmiştir. Basına ceza verilmemesindeki amaç yapılan yeniliklerin halka duyurulması esnasında basına ihtiyaç duyulacağı fikrinin olmasıdır. Bu düşünce etrafında birleşen Mustafa Kemal ve üst yöneticiler basına ceza verilmesine mâni olmuştur.

Gazeteciler davasından sonra oluşan olumsuz havayı ve İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin basınla alakalı kötü namını ortadan kaldırmak maksatlı Mustafa Kemal basının önde gelen isimlerinden bazı gazetecileri İzmir'e davet etmiştir. Bu davete Tanin'den Hüseyin Cahit, Akşam'dan Necmettin Sadak, Tevhid-i Efkar'dan Velid Ebuzziya, İkdâm'dan Ahmet Cevdet, İleri'den Celal Nuri, Vakit gazetesinden Mehmet Asım Bey, Tercüman-ı Hakikat gazetesinden Hüseyin Şükrü Bey ve Vatan gazetesinden Ahmet Emin Bey çağırılmıştır. Tevhid-i Efkâr gazetesinden Velid Ebuzziya Bey gazetede çıkan bir makalesinden dolayı toplantıya kabul edilmezken diğer davetliler 4-5 Şubat 1924 tarihlerinde iki kez Mustafa Kemal ile görüşme fırsatı bulmuşlardır. Görüşmelerde içerik olarak karşılıklı istekler yer almıştır. Şöyle ki gazetecilerin Mustafa Kemal'den birtakım istekleri olurken, Mustafa Kemal'inde gazetecilerden birtakım talepleri olmuştur.

Cumhuriyet rejiminin benimsenmesi ve yapılacak olan yeniliklerin halka duyurulması esnasında basının desteğine ihtiyaç duyduğunu belirten Mustafa Kemal gazetecilerin cumhuriyet rejimi etrafında sıkıca bir olmalarını istemiştir. Mustafa Kemal'in basınla yaptığı bu görüşme sonrasında muhalif basın tarafında belirgin bir yumuşama olmasına rağmen bu durum çok uzun sürmemiştir ve Takrir-i Sükûn döneminde basın-hükümet arası oluşan zıtlık tekrar baş göstermiştir.¹⁵⁵

“Beraat

İstiklal Mahkemesi dün ikinci hükmünü verdi: Baş muharrirler tahmin ve temenni ettiğimiz üzere beraat beraat aldılar. Kendilerini, kendileriyle beraber muhakemeye, İstanbul, İstanbul matbuaatı ve Yunan memleketi bunun karşısında tebrik edebiliriz....

İstiklal mahkemesi dün başmuharrirlerin beraatine karar vermiş, karar samiin tarafından şiddetle alkışlanmıştır.

Cumhuriyet mahkemesininilamı başmuharrirlerin yalnız hain-i vatan olmakdan beraatlerini değil bilakis kendilerinin hizmet-i vataniyelerini tasdik etmek gibi fevkaladelikle mümtaz bulunuyor... ”¹⁵⁶

3.4. TÜRK SİYASİ HAYATINA İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİNİN ETKİSİ

İstanbul İstiklal Mahkemesi 1923 yılının 10 Aralık tarihinden 1924 yılının 5 Şubat tarihine kadar çalışarak Cumhuriyet Döneminde kurulan mahkemeler arasında en kısa görevde bulunan ve en az öneme sahip olan mahkeme olma unvanını almıştır. Çalıştığı bu kısa süre içerisinde baktığı davalar sayıca az olsa bile temelde büyük öneme sahiptirler. Şöyle ki bu mahkeme ve baktığı davaların amacı basına gözdağı vermek ve Cumhuriyet rejimine ve inkılaplara karşı duran siyasilere haddini bildirmek gerekli mesajı vermektir.¹⁵⁷

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesi üzerine rahatsızlık duyan muhalif kesim hem halifeliğin kaldırılmasından korktukları için hem de ortamda karışıklık çıkarıp inkılapların ve Cumhuriyet rejiminin uygulanışı sekteye uğratmak için

¹⁵⁵ Güz Nurettin, Cumhuriyetin İlanına Basının Bakışı, *Selçuk İletişim Dergisi*, C.1, S. 1(1999): 8-9

¹⁵⁶ *Vakit Gazetesi*, 26 Cemaziyülevvel sene 1342

¹⁵⁷ Dündar, Tahir. “Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2014.

hilafetin kaldırılacağına dair söylentiler çıkarmıştır. Bu esnada siyasilerden Rauf Bey'in halifeye yaptığı ziyaret de oldukça tepki çekmiştir. Rauf Bey halifeyi ziyaret etmekle kalmayıp halifenin devlet başkanı sayılabileceği yönünde beyanlarda da bulunmuştur. Ankara ise bu durumu devrimlere ve Cumhuriyet'e karşı bir tepki olarak görmüştür. Ülkenin içerisinde bulunduğu bu karmaşa durumunu hem siyasiler hem gazeteciler yoğun bir şekilde artırarak bu durumun yurt dışına da sirayet etmesine sebep olmuştur.

Ülkenin içinde bulunduğu duruma müdahale etme hakkını kendilerinde gören Hint Müslüman liderlerinden Ağa Han ve Amir Ali'nin Ankara'ya yazdığı mektuplar ülkenin iç işlerine müdahale olduğunun kanıtıdır. Ayrıca bu gazetelerden nemalanmak isteyen muhalif düşüncedeki gazetecilerin mektubu ele geçirip gazetelerde yayınlamaları işleri daha da karmaşık hale getirmiştir.¹⁵⁸

Görüldüğü gibi ülkenin siyasi durumunda yaşanan karmaşayı yani halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet rejiminin aksamadan devamının olması için ülkeyi dahili ve harici muhalif tüm fikirlerden arındırmak gerekmektedir. Bunu da gerçekleştiren İstanbul İstiklal Mahkemesi olmuştur. İstanbul İstiklal Mahkemesi ülkeyi sekteye uğratacak olan fikirleri ortadan kaldırılmış ve bunu yaparken de kırmadan dökmeden sadece gözdağı verecek şekilde gerçekleştirmiştir. İstanbul İstiklal Mahkemesi Cumhuriyet rejiminin devamını sağlamış ve halifeliğin kaldırılması için gerekli ortamı oluşturmuştur.

¹⁵⁸ Ertüren, Eyüp. “Şark İstiklal Mahkemesi: Şeyh Said İsyanı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

SONUÇ

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasının ardından ülkede hüküm süren kaos ortamını kontrol altına almak ve asayişini sağlamak maksatlı kurulan İstiklal mahkemeleri zamanla farklı amaçlara yönelmiştir. Bu sebeple İstiklal Mahkemeleri incelenirken mahkemenin kurulduğu dönem göz önünde bulundurularak ayrı ayrı incelenmiştir. Cumhuriyet öncesinde kurulan yani Millî Mücadele döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri var olma mücadelesi niyetiyle ve halkın asayişini sağlamak maksatlı kuruldukları için ihtilal mahkemeleri olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyet sonrası İstiklal Mahkemeleri ise yeni kurulan Cumhuriyet rejimin aksamadan sorunsuz bir şekilde devam etmesini sağlamak ve inkılapların gerçekleşmesini sağlamak amacıyla kuruldukları için inkılap mahkemeleri olarak adlandırılmıştır.

Asker kaçaklarını önlemek amacıyla çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun maksadına ulaşamadığı gerekçesiyle ayrı bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple Cumhuriyet öncesi İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Cumhuriyet öncesinde farklı zamanlarda görev yapan İstiklal Mahkemeleri bulunduğundan dolayı bu mahkemelerde birinci dönem ve ikinci dönem İstiklal Mahkemeleri olarak iki ayrı grupta incelenmiştir. Birinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nin faaliyetlerinin sona ermesinden sonra asker kaçakları probleminin tekrar meydana çıkmasından dolayı ikinci dönem İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

Bu tezin konusu olan İstanbul İstiklal Mahkemesi ise Cumhuriyet sonrası kurulan inkılap mahkemeleri başlığı altında incelenmiştir. İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin yanında Cumhuriyet sonrası ve öncesinde de çalışan en uzun soluklu mahkeme olma özelliğine sahip olan Ankara İstiklal Mahkemesi de bu başlık altında incelenmiştir. İstanbul İstiklal Mahkemesi ise kuruluş amacı muhalefete gözdağı vermek olduğu için amacına ulaşır ulaşmaz kapanmıştır. Çalıştığı iki aylık süre boyunca ise kayda değer ceza verdiği bir davası olmamış bununla beraber ceza verilen mahkumların ise cezaları kısa süre içerisinde affa uğrayıp beraat etmişlerdir. Genel itibariye bakıldığında ise İstanbul İstiklal Mahkemesi bulunduğu dönem mahkemeleri arasında en kısa süre çalışan ve en az öneme sahip olan mahkeme olmuştur.

İstanbul istiklal mahkemesinin kurulma evresinde bir önemli noktada İsmet İnönü'ye gönderilen mektubun henüz ona ulaşmadan gazetelerde yayınlaması ve

içeriğinde halifeliğin kaldırılmaması ve kuvvetlendirilmesini istenmesi Mustafa Kemal ve ismet İnönü'ye karşı yapılan muhalefetin dışarıdan bir desteğe dayandırılmaya çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun yeni devlet düzeni tam olarak kurulmadan iç işlerimize direk bir müdahale girişimi olduğunu bu durumdan anlamaktayız.

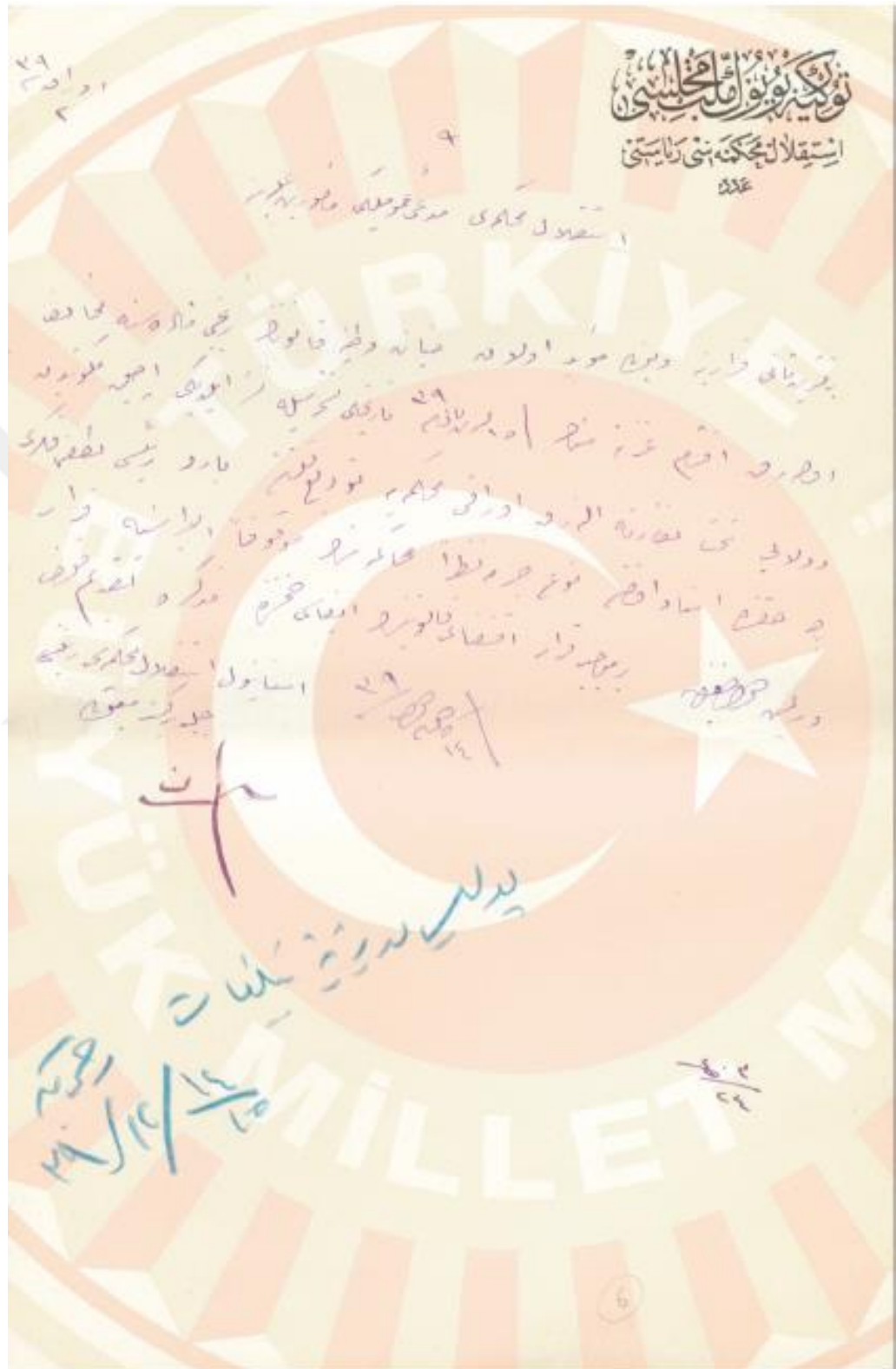

EKLER

Ek 3

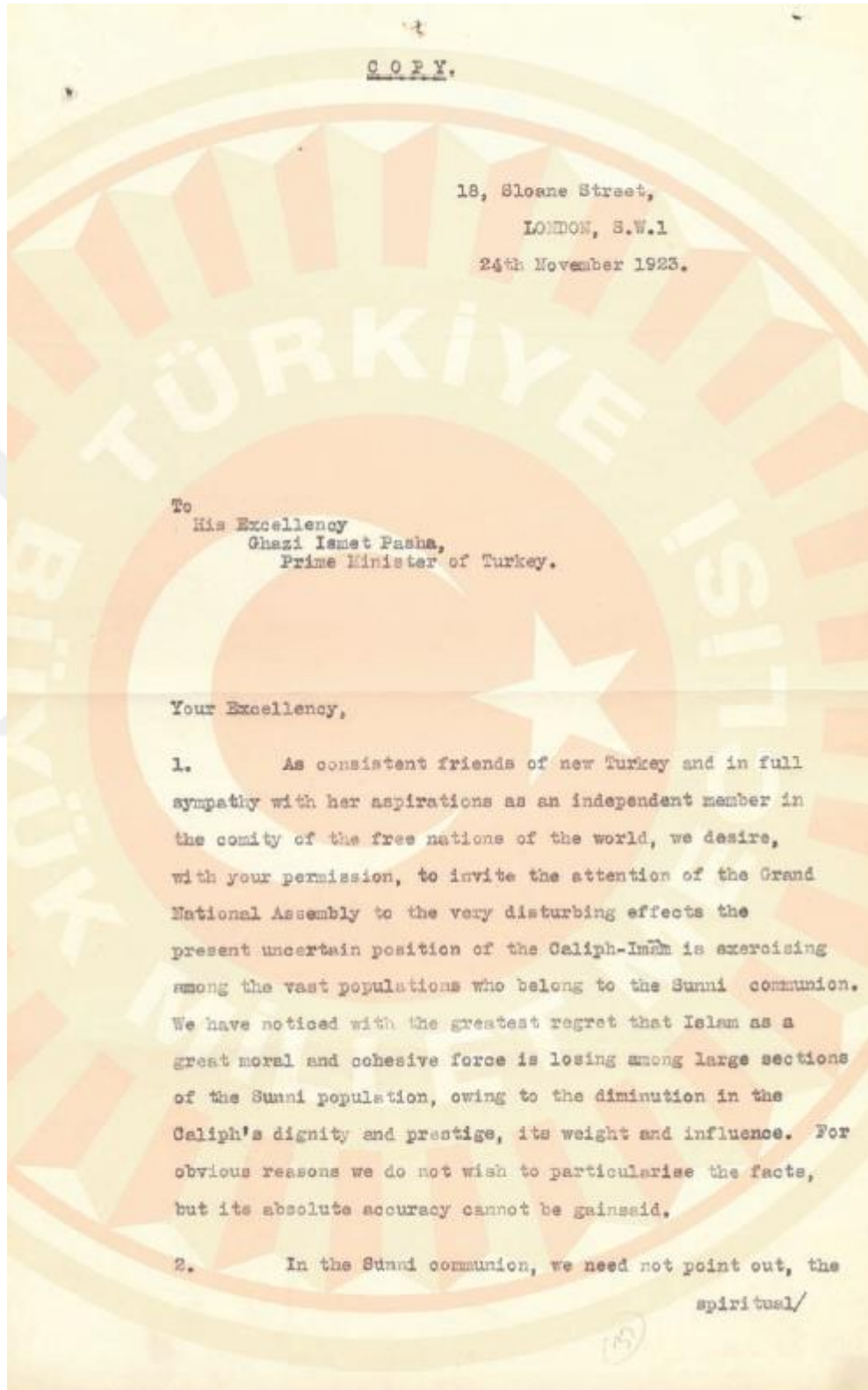
İstanbul Baro Reisi Lütü Fikri Bey'in Tutuklanma Kararı

Ek 5

Ağa Han ve Amir Ali'nin İsmet İnönü'ye Mektubu (s.1)

Ek 6

Ağa Han ve Amir Ali'nin İsmet İnönü'ye Mektubu (s.2)

spiritual headship forms the link which binds the followers of Islam as a vast congregation. When the Caliphate was in peril from outside attacks, Musalman feeling all over the world was violently agitated and the Muslims of India gave their sympathy and support to the Turkish nation in the belief that in fighting for their independence they were fighting also for the preservation intact of the institution which symbolised Muslim solidarity. Throughout those critical times we strenuously pleaded for the Turkish cause. And a British Muslim Organisation has, ever since the Turco-Italian War in Tripoli and Cyrenaica, devoted its energies in endeavouring to alleviate the untold suffering and distress among the Turkish people. Our observations and suggestions, therefore, we trust, will receive a courteous hearing from your Excellency's Government regarding a question in which we, in common with all Muslims, take the deepest interest.

3. It must not be supposed for a moment from our remarks that we wish to suggest that the powers of the people's representatives should be in any degree curtailed. What we respectfully urge is that the religious headship of the Sunni world should be maintained intact in accordance with the Shariyyat. In our opinion any diminution in the prestige of the Caliph, or the elimination of the Caliphate, as a religious factor from the Turkish body politic, would mean the disintegration of Islam, and its practical disappearance as a moral force in the world - a contingency which, we are sure, neither the Grand National Assembly nor His Excellency the President Ghazi Mustafa Kemal Pasha can view

with/

Ek 7

Ağa Han ve Amir Ali'nin İsmet İnönü'ye Mektubu (s.3)

with equanimity.

4. In our opinion the Caliph-Imâm symbolises the unity of the Sunni communion: and the fact that he is a member of the Turkish people and is a descendant of the founder of the Turkish nation, gives to Turkey a position pre-eminent among Islamic nations.

5. For fourteen centuries it has been the cardinal principle of the Ahl-i-Sunnat, and on this, we believe, is the İmâm-i-Ummat, that the Caliph, the Vice-gerent of the Prophet, is the Imâm of the Sunni congregation, and that between him and the general body of worshippers there is a nexus which knits together the Ahl-i-Sunnat. This mystical element cannot be eradicated from the Muslim mind without creating discord in the world of Islam.

6. We need not remind your Excellency that even when the Caliph-Imâm lost his temporal power the great Kings and Chieftains sought and obtained from him investiture in order to validate their title to rule and to lead at prayers, the usual concomitant of secular authority. If Islam is to maintain its place in the world as a great moral force, the Caliph's position and dignity should not, in any event, be less than that of the Pontiff of the Church of Rome.

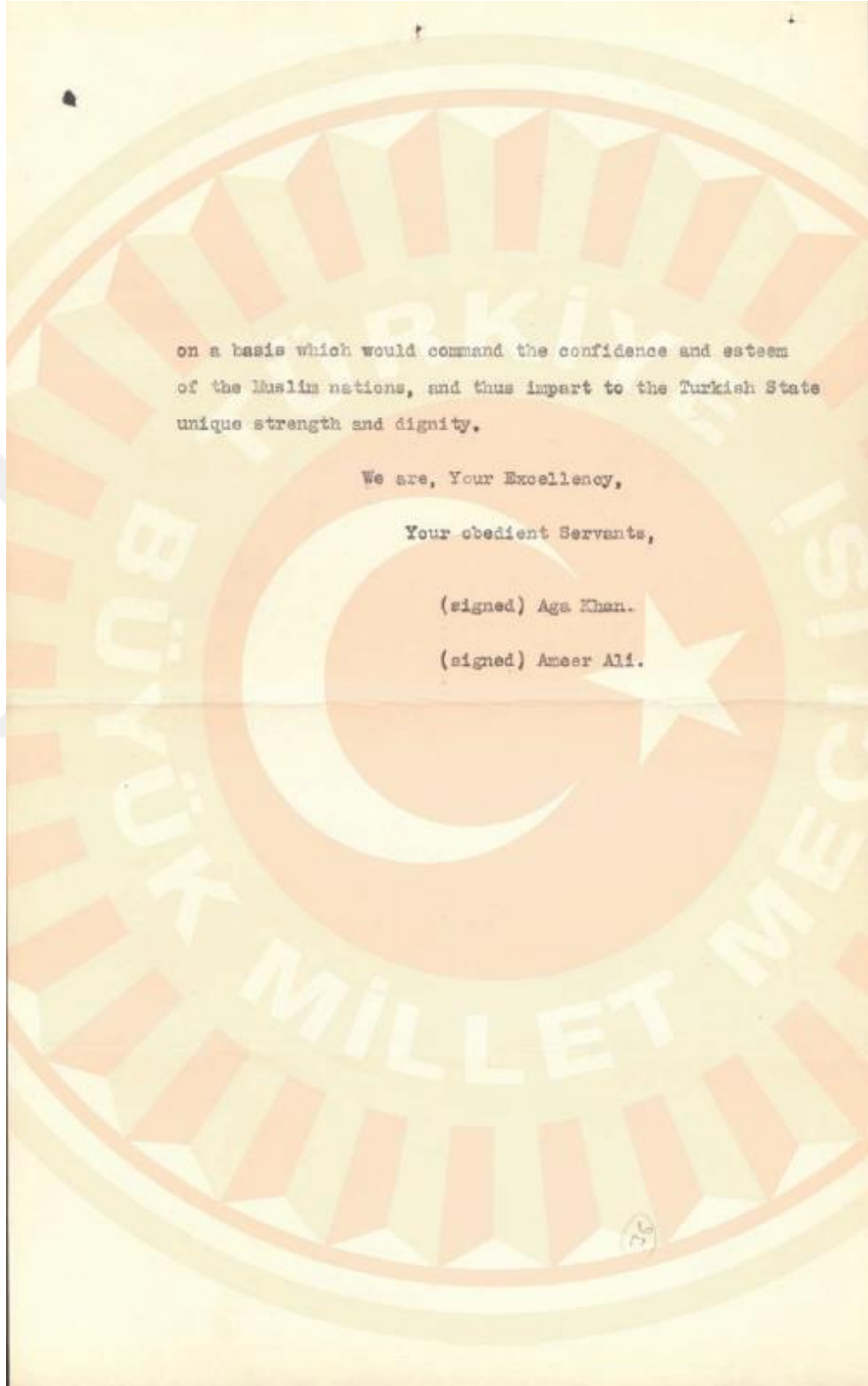
7. For these reasons, among others, equally cogent, we, as the true friends of Turkey, respectfully urge upon the Grand National Assembly and its great and far-sighted leaders, the imminent necessity for maintaining the religious and moral solidarity of Islam by placing the Caliph-Imâm

on/

(27)

Ek 8

Ağa Han ve Amir Ali'nin İsmet İnönü'ye Mektubu (s.4)

Ek 9**Halife Abdülmecid Efendi'nin Biat Töreni**

Ek 10

III. Ağa Han

KAYNAKÇA

- Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Alkan, A. T. (1993). *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Aslan, S., & DüNDAR, T. (2014). Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri. *Mukaddime*, 27-44.
- Atatürk, K. (1969). *Nutuk (1920-1927)* (9. b., Cilt 2). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk (1980-1989)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aybars, E. (1975). *İstiklal Mahkemeleri* (1. b.). Ankara: Bilgi Yayınları.
- Aybars, E. (2009). *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Ayraç Kitapevi.
- Aytepe, O. (2002). Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılması. *Atatürk Yolu Dergisi*, 29(30), 15-29.
- Biyografya, Hüseyin Vasıf Çınar, <http://www.biyografya.com/biyografi/18251> [31.03.2019]
- Biyografya, İhsan Eryavuz, <http://www.biyografya.com/biyografi/18251> [31.03.2019]
- Cihan Ozan Beydes, “*İstiklal Mahkemeleri ve Gerçekler*”, <https://www.tarih-tarih.com/?Syf=26&Syz=450076&/%C4%B0stiklal-Mahkemeleri-ve-Ger%C3%A7ekler-/Cihan-Ozan-Beydes> [17.03.2019]
- Çetintaş, C. (2017). *TBMM Tutanaklarında Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri (1920-1923)* (1. b.). Ankara.
- DüNDAR, T. (2014). *Muhalefetin bastırılması açısından istiklal mahkemeleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertüren, E. (2018). *Şark istiklal mahkemesi: Şeyh Said isyanı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güz, N. (1999). Cumhuriyet'in İlanına Basının Bakışı. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(1), 3-12.

- Kadyrov, M. (2009). *Ağa Han İsmailileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Konya Yenigün, *Bekir Refik Koraltan*, <http://www.konyayenigun.com/kultur-sanat/bekir-refik-koraltan-h119242.html> [31.03.2019]
- Küçük, Cevdet. “*İstiklal Mahkemeleri*”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiklal-mahkemeleri> [21.03.2019]
- Muhammed Ali, “*TBMM Hükümeti Birinci Meclis (1920-1923)-I*”, <https://ilimcephesi.com/tbmm-hukumeti-birinci-meclis-1920-1923-1/> [05.03.2019]
- Nedim, A. (1993). *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926* (1. b.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Neziroğlu, D. İ. (2015). *Isparta İstiklal Mahkemesi* (Cilt 5). Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı.
- Neziroğlu, D. İ. (2015). *İstanbul İstiklal Mahkemesi* (Cilt 1). Ankara: TBMM Arşiv ve Kütüphane Hizmetleri Başkanlığı.
- Neziroğlu, D. İ. (2015). *İstiklal Mahkemeleri* (Cilt 1). Ankara: TBMM Arşiv ve Kütüphane Hizmetleri Başkanlığı.
- Ortak, Ş. (2016). Vaiz İbrahim Edhem Efendini'nin İstiklal Mahkemelerinde Yargılanması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 51-81.
- Öz, Mustafa. “*Ağa Han*”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aga-han> [4.04.2019]
- Polat, G. (2013). Şii Nizari Mezhebi İmamı İkinci Ağa Han'ın Birinci Dünya Savaşı Yılları Faaliyetleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi* (68), 1-20.
- Sait Çetinoğlu , “*İstiklal Mahkemeleri*”, <https://docplayer.biz.tr/4092641-Istiklal-mahkemeleri-sait-cetinoglu.html> [25.05.2019]
- Semiz, O. (2018). *İstanbul hükümetlerinin karar ve uygulamalarının Türkiye Büyük Millet Meclisindeki yansıması (23 Nisan 1920-4 Kasım 1922)*,

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Sertoğlu, M. (1978). Son Osmanlı Veliahdı ve Son Halife Abdülmecid Efendi. *Tarih ve Edebiyat Dergisi* (6), 11-19.

Seyyid Emir Ali Kimdir, Hayatı, Eserleri Hakkında Bilgi”, <http://www.filozof.net/Turkce/tarihi-sahsiyetler-kisilikler/12360-seyyid-emir-ali-kimdir-hayati-eserleri-hakkinda-bilgi.html> [5.04.2019]

Sosyoloji, Tasvir-i Efkâr Gazetesi Tarihi, Özellikleri ve Kurucuları, <http://sosyolojisi.com/tasvir-i-efkar-gazetesi-tarihi-ozellikleri-kuruculari/10823.html> [9.04.2019]

T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, *Cumhuriyetin İlanı*, <http://www.atam.gov.tr/duyurular/cumhuriyetin-ilani> [9.04.2019]

Taşkıran, G. (2015) *İstiklal Mahkemeleri ve Rize'deki yargılamalar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/karartbmmc002/karartbmmc00200030.pdf [9.04.2019]

TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100021.pdf [8.03.2019]

TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100068.pdf [10.03.2019]

TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100097.pdf [18.03.2019]

- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100140.pdf [19.03.2019]
- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100144.pdf [19.03.2019]
- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100249.pdf [19.03.2019]
- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100274.pdf [19.03.2019]
- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200431.pdf [21.03.2019]
- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300556.pdf [21.03.2019]
- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf [21.03.2019]
- TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100313.pdf [9.04.2019]
- TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200364.pdf [9.04.2019]
- TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/karartbmmc002/karartbmmc00200050.pdf [5.04.2019]

- TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200412.pdf [24.04.2019]
- TBMM 2. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/karartbmmc002/karartbmmc00200069.pdf [28.04.2019]
- TBMM, *Celse Zabıtları*, Devre 1, İçtima 2, 18 Nisan 1337 Pazartesi, Cild 2
- TBMM, *Celse Zabıtları*, Devre 2, İçtima 2, 31 Teşrin-i evvel 1337 Pazartesi, Cild 4
- TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, Devre 2, İçtima 4, 2 Mart 1339 Cuma, Cild 4, 330-353
- TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, Devre 2, İçtima 4, 2 Mart 1339 Cuma, Cild 4, 121
- TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, Devre 2, İçtima 4, 2 Mart 1339 Cuma, Cild 4, 317-320
- TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, Devre 2, İçtima 4, 2 Mart 1339 Cuma, Cild 4, 321
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cild 4, 157-158
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cild 5, 465-466
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cild 5, 802
- Tunaya, T. Z. (2002). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunçay, M. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-İstiklal Mahkemeleri* (Cilt 4). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Turgut, H. (2005). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uyar, Hakkı. “Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)” https://www.academia.edu/22105725/Atat%C3%BCrk_D%C3%B6nemi_%C4%B0%C3%A7_Politikas%C4%B1_1920-1938 [28.05.2019]
- Ülker, İ. (2015). İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Çalışmaları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 177-202.
- Ürek, S. *Halifeliğin Kaldırılması*, (Yüksek Lisans Ders Notu). Siirt: Siirt Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı.

Yazıcı, Nesimi. “İkdam”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikdam> [9.04.2019]

Yüksel, N. (2017). Tanin (1922-1925). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 33(95).

1 Cemaziye'l Ahir 1342. *Vakit Gazetesi*.

1 Cemaziye'l Evvel 1339. *Yenigün Gazetesi*.

10 Cemaziye'l Evvel 1339. *Hakimiyet-i Milliye*.

26 Cemaziye'l Evvel 1342. *Vakit Gazetesi*.

26 Cemaziye'l Evvel 1342. *Tanin*.

29 Cemaziye'l Evvel 1342. *Vakit Gazetesi*.

3 Cemaziye'l Evvel 1342. *Hakimiyet-i Milliye*.

90 Yıl Önce Bugün, III. Ağa Han'ın Başbakan İsmet İnönü'ye Gönderdiği Mektubu
Yayınlayan Gazeteciler Tutuklanmıştı, <http://lcivelekoglu.blogspot.com/2013/12/90-yil-once-bugun-iii-aga-hanin.html> [4.04.2019]

DİZİN

-A-

Ağa Han, 46, 47, 50, 71

Amir Ali, 47, 51

Ankara İstiklal Mahkemesi, 14, 15, 32, 85

asker kaçakları, 2, 21, 85

-C-

Cumhuriyet, v, 2, 3, 9, 10, 31, 38, 58, 75, 84, 85

-E-

Enstitü, vi

-H-

Halifelik, v

Hıyanet-i Vataniye Kanunu, 9, 85

Hilafet, 47

-İ-

İbrahim Edhem, 48, 76, 80

ihtilal, v, 2, 85

inkılap, v, 85

İstanbul, v, 2, 3, 6, 10, 38, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 68, 73, 75, 79, 83, 84, 85

İstiklal Mahkemeleri, v, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 58, 72, 75, 81, 83, 85

İstiklal Mehakimi Kanunu, 29

-M-

mektup, 47

Millî Mücadele, v, 2, 21, 85

Mustafa Kemal, 14, 23, 24

-S-

Saltanatın, 40

-T-

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2

